

Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

Kutatások	(3)
Fórum	(12)
Néprajzi muzeológia	(15)
Alma mater	(25)
Szemle	(37)
Köszöntések	(58)
In memoriam	(73)
Hagyományápolás, hagyományteremtés	(90)
Mindenféle	(94)

NEGYVENNEGYEDIK ÉVFOLYAM

2015/1.

Szerkesztők:

Hála József (felelős szerkesztő)

Máté György

A kiadást támogatta a

Nemzeti Kulturális Alap

ISSN 0133 - 8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság

Felelős kiadó: Bodó Sándor

Engedélyszám: III/Sz1/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:

1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:

Robinco Digitális Nyomda

Felelős vezető: Kecskeméthy Péter

Tartalom

KUTATÁSOK	3
Örsi Julianna: A Fekete-Körös völgyének népe a rendszerváltás után. Kutatások 1991–1996	3
Nagy Janka Teodóra: A Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport tevékenységéről	7
Mészáros Csaba: Tudományos kapcsolatok az MTA Bölcsészettudományi Központ Néprajztudományi Intézete és a Jakutszki Bölcsészettudományi Központ között	8
FÓRUM	12
Glässer Norbert: „A királyhűség jól bevált útján...”. Rendi és nemzeti kötődések történeti és néprajzi megvilágításban (Szeged, 2014. november 4–5.)	12
NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA	15
Kemecsi Lajos: A Néprajzi Múzeum mint a lokális kutatások adatbázisa	15
Pálóczy Krisztina: Páratlan tárgyegyüttessel bővült a Néprajzi Múzeum Óceánia Gyűjteménye	20
Faár Tamara: A tematikus évad kiállításai. „Bárány Éve”, Szabadtéri Néprajzi Múzeum	21
ALMA MATER	25
Lukács László: Gimnázium és néprajz. A székesfehérvári Ciszterci Szent István Gimnázium hármás jubileuma	25
SZEMLE	37
Balázs Géza: A legújabb magyar pálinkairodalom. A magyar pálinka reneszánsza	37
Bálint Sándor „Karácsony, húsvét, pünkösd” című könyve német nyelvű kiadásának bemutatója (Magyar Művészeti Akadémia, Budapest, 2014. április 30.)	41
A szerk.: Magyar klasszikus néprajzi mű németül	41
Latorcai Csaba: A „Karácsony, húsvét, pünkösd” című könyv és szerzője: Bálint Sándor	45
Paksa Katalin: A „Karácsony, húsvét, pünkösd” című könyv függeléke és CD-melléklete	47
Nagy Janka Teodóra: A Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kiskönyvtár sorozat indulása elé	50
Lukács László: Elfeledett könyvekről	51

KÖSZÖNTÉSEK	58
Köszöntések, 2014	58
MÚZEUMHÁLÓ. Kiállítás Fejős Zoltán 60. születésnapjára (Budapest, 2014. november 20.–2015. január 15.)	58
Szijártó Zsolt: Megnyitóbeszéd a MÚZEUMHÁLÓ című kiállításon	58
Frazon Zsófia–Wilhelm Gábor: A MÚZEUMHÁLÓ című kiállításról	61
Köszöntések, 2015	62
Szilágyi Miklós: Köszöntjük a nyolcvanéves Juhász Antalt	62
Vargha Katalin: Küllös Imola köszöntése	68
Balázs Géza–Vízkelety Szilveszter: Évtizedek Róheim Géza nyomában. Verebélyi Kincső köszöntése	69
IN MEMORIAM	73
Bereczki Ibolya: Szablyár Péter (1948–1913)	73
Voigt Vilmos: Dégh Linda emlékezete	76
„Nyiccs kaput, angyal, / Nyúccs kezét, Mária...” Dobozy Elemérné Erdélyi Zsuzsanna halálára	84
A szerk.: Végleg elment „Archaika”, „a magyar néprajztudomány nagyasszonya”	84
Balog Zoltán: Búcsú Erdélyi Zsuzsannától	85
Voigt Vilmos: Erdélyi Zsuzsannáról	87
Kemecsi Lajos: Elhunyt Körmendi Géza	88
HAGYOMÁNYÁPOLÁS, HAGYOMÁNYTEREMTÉS	90
Örsi Julianna: Györffy István gondolatainak aktualitása	90
Áder János: Köztársasági elnöki megnyitóbeszéd a XIX. Csángó Bálon	92
MINDENFÉLE	94
Bali János–Hajdu Ágnes: Meglalkult a Nemzetstratégiai Kutatóintézet	94

KUTATÁSOK

A Fekete-Körös völgyének népe a rendszerváltás után Kutatások 1991–1996*

A kutatási lehetőségek megteremtése

Immár két évtizede annak, hogy lehetőségem nyílt a Fekete-Körös völgyében gyűjteni. 1991–1996 között évente kétszer 10–10 napot töltöttem terepen.

A lehetőséget az 1989-ben történt rendszerváltás következtében a romániai és magyarországi kormányváltások teremtették meg. 1990-ben ugyanis Andrásfalvy Bertalan és az akkori román kulturális miniszter aláírt egy kulturális együttműködési megállapodást, amely tartalmazott közös román–magyar kutatást 10–10 kutató részvételével romániai és magyarországi 2–2 faluban. A kikötés az volt, hogy mindkét népet vizsgáljuk az együttélés aspektusából. Magyarországról a minisztérium Szabó Lászlót és engem jelölt ki (Bodó Sándor jóvoltából). A kijelölt terület a Fekete-Körös-völgy két faluja: Várasfenes és Magyarremete, Magyarországon pedig Körösszegapáti és Körösszakál volt. A Fekete-Körös-völgyet éppen azért jelölték meg, mert Györffy István 1910 körül itt végzett igen alapos kutatást és eredményeit meg is írta több tanulmányában. Az 1980-as években részleteket újra megjelentetett a Gondolat Kiadó (az *Alföldi népélet* című kötetben 1983-ban), majd az Európa Kiadó (Györffy István: *A Fekete-Körös völgyi magyarság*, 1986).

A kutató stáb – kutatási terv

1991 februárjában egyedül én mentem el Bukarestbe a programindító tanácskozásra. Ekkor vált számomra világossá, hogy a román kulturális minisztérium az ország területén több helyszínen indít egy-egy kutatást több szomszédos állam kutatóit is bevonva. A tervben Görögország, Bulgária, Jugoszlávia, Besszarábia és Magyarország szerepelt partnerként, de vagy eleve visszautasították a tervet vagy a politikai helyzetre hivatkozva nem jelentek meg, így egyedül én képviseltem a nemzetköziséget. A közös kutatások céljaként a népek identitástudatának, a nemzetiségek együttélésének, egymásra hatásának vizsgálatát tűzték ki. A terepmunka eredményeinek bemutatására közös konferenciát és könyvkiadást jelöltek meg. A terepmunka jelenvizsgálatot jelentett. Miután ezeket a szempontokat el tudtam fogadni így és a Fekete-Körös-völgy népe is izgatott, hogy mit találok ott most, így magam is kialakítottam a

* Jelen írás előadás formájában a Néprajzi Múzeumban a Györffy István-évforduló kapcsán 2014. március 5-én hangzott el a gyűjtés során készült képekkel illusztrálva.

kutatási tervemet és bíztam mind a magyar, mind a román kollégák pozitív hozzáállásában. A magyar stábot Szabó László szolnoki kollégám szervezte meg. A románok fő szervezője Sandra Laurescu asszony volt a bukaresti minisztériumból. Szabó László a magyar csoportba beszervezte Fűvessy Anikót, Nagy Molnár Miklóst, Kóka Magdolnát, Csiki Tamást és másokat. A románok között ott volt Kirják Aurél nagyváradai múzeumigazgató, a bukaresti Skanzen egy munkatársa, a területileg illetékes belényesi múzeumigazgató és Zsók Csilla fordítóként (az apja: a dévai Zsók Béla ismert önkéntes gyűjtő, pályázó volt). Az első közös kutatásunkra 1991 júliusában került sor. Szabó László és magyar stábja Várasfenesen parkolt le, nekem jutottak a román kollégák és néhány egyetemista, főiskolás Magyarremetén. E megosztás a kutatás további szakaszában is így maradt. A falvak állami és egyházi vezetése és a lakosok is szívélyesen fogadtak bennünket. Tájékoztatót kaptunk a településről. Családoknál helyeztek el bennünket, kijelöltek számunkra egy szakácsasszonyt, aki főzött. A mi csoportunkban volt két tolmács. A helyi a román tanító volt. Így biztosították számunkra a románokkal való kommunikációt.

A továbbiakban én csak a remetei csoport munkájáról tudok beszámolni. Jobban mondva a saját kutatásomról. A közös munka ugyanis kétszeri romániai és kétszeri magyarországi kutatótábort jelentett, de én az azt követő években rendszeresen visszajártam (évente kétszer) és kiterjesztettem a kutatást a felső völgy minden településére (Remete, Fenes, Belényes, Jánosfalva, Sonkolyos, Újlak, Köröstárkány és Kisnyégerfalva).

Terepmunka

A közös kutatásról annyit még, hogy a magyarországi kutatóutakat követte egy nagyváradai konferencia, ahol előadásban beszámoltunk a kutatási eredményeinkről. Talán egy kiadvány is megjelent, de ehhez én nem jutottam hozzá. Én magam minden évben írtam kutatási jelentést, Nagyváradon kívül előadást tartottam Békéscsabán 1993-ban a nemzetiségi konferencián. Írásaim a konferenciakötetben, a *Néprajzi Látóhatár*, az *Ethnica*, a *Múzeumi Levelek* hasábjain jelentek meg. Összehasonlító anyagként is felhasználtam az adataimat, de az általam betervezett monográfiát még nem írtam meg, jöllehet hatalmas mennyiségű gyűjtött anyagom (hangkazetta, film, fotó és egyéb dokumentum van).

Archaikum és változás

A saját kutatásomba beiktattam levéltári anyaggyűjtést is. Akkor még kissé nehézkes volt bejutni a nagyváradai levéltárba, mert Romániában belügmisztéri engedély kellett a kutatáshoz. Szerencsére ezt megkaptam. A levéltárosok is segítőkészek voltak. Sok olyan anyaghoz hozzájutottam, amelyet – az ő kimutatásaik szerint – addig még magyar kutató nem látott. Belényesnek

például a 16. századtól vannak jegyzőkönyvei. A technikával (mikrofilmolvasó), a fizikai körülményekkel (hőmérséklet, kiutazás falura) viszont meg kellett küzdenem. Azt megállapítottam, hogy falun abban az időben jobb körülmények között éltek az emberek, mint a városban.

A fekete-Körös-völgyi munkacsoport az 1990-es években

Néprajzi terepmunkám során voltam magyar és román lakodalomban (Magyarremete, Solymospetrász), temetésen, református és ortodox egyházi szertartásokon, iskolai foglalkozásokon, tollfosztóban, disznótoron Remetén, a belényesi vásárban. Számos archaikus elemet sikerült megfigyelnem. A rontás elleni védekezés több módjával találkoztam, a vásár rendje még klasszikus képet mutatott. Még mostak a patakban, szóttek, fontak és ünnepekkor felvették a népviseletüket a fiatalok is. Magyaroktól nem sikerült népviseletet vennem, de babát felöltöztetett viseletbe egy kisnyégerfalvi asszony. Utolsó ottjártamkor viszont két posztószűrőhöz és egy hímzett ködmönhöz hozzájuttam, amelyek a nagyváradi és a túrkevei múzeumba kerültek. Ugyancsak a Finta Múzeumban vannak a helyi vőfélybotok, vőfélykendők, asztalterítők, a belényesi vásárban vásárolt fazekastermékek, az autógumiból készített bocskor, az ócskapiacra vett román népviselet. Kisnyégerfalváról egy komplett ágygarnitúrát hoztam haza. A háziasszonyom varrt nekem egy fodros blúzt és egy kismellényt is. A hazahozott tárgyakat szerepeltettem időszaki kiállításokon (pl. lakodalom).

Az utcakép bár változóban volt, de a jellegzetes nagykapuk még megvoltak. Éjjel egy bundás őr vigyázta a falu nyugalmát, járt a csorda, a csordás fűj-

ta a dudát, ökrös szekérrel is találkoztam az úton. Maszkabált is rendeztek. Egészen kicsi gyerekek jelen voltak a lakodalomban, ahol tanították őket a felnőttek táncolni. Egyik előadásomban azt találtam mondani, hogy úgy éreztem magam a terepen, mintha 50 évet visszament volna az idő kereke. Ezt az egyik erdélyi kutató sértésnek vette, így azóta finomabban fogalmazok. Tény, hogy sok olyan elemet találtam akkor a helyi kultúrában, amit Györffy írt le, vagy csak a szakirodalomból ismertem. Megismerhettem a falu közös titkait, fájaldmát (kivégzés, autóbaleset), tapasztaltam a kettős nyelvhasználatot, a kultúraváltást és a nemzetiségi identitást. Ezekben az években az emberek tele voltak kérdésekkel, bizonytalansággal. Örültek a szabadságnak, de óvatosak voltak. (Ezt tapasztaltam például a falu határtérképéhez való illegális hozzájutáskor.) Magyar háziaink figyelmeztettek arra, hogy hogyan viselkedjünk a román primárral, a tanítóval stb. Az együttélésnek kitapintható volt egy kifelé látszó és egy rejtettebb szabályrendszere is. Mindenesetre a szórványban élés még inkább fontossá tette az alkalmazkodást. A magyarok egymás között magyarul beszélgettek, de ha román is közéjük állt, akkor átváltottak román nyelvre. A helybeli románok is értettek magyarul. Velünk beszéltek is. Nem vagyok nyelvész, de mindenesetre a magyarok nyelvhasználatában volt egyféle éneklős hanghordozás és voltak bizonyos, újabb szavak, amelyeket csak románul tudtak. Anyakönyvi vizsgálatomban pontosan kimutattam az összeházasodás mértékét, ami az asszimiláció folyamatát is jelzi. Györffy István kutatása óta különösen Belényesben, de a többi faluban is kimutatható a további asszimiláció. Egy-egy családnév is utal a keveredésre. Macskási nevű adatközlőm ma románként tartja magát, a Luka pedig magyarnak. Magyarremetén ottjártamkor a lakosság 2/3-a volt magyar. Köröstárkányt tartották a legmagyarabbnak, ahol nem engedtek meg román betelepülni a faluba. Köröstárkányról azonban azt is megjegyezték, hogy az ottaniak székely eredetűek, tehát ők is különböznek.

A falu mint közösség ekkor még jól működött. Segítették az egyedülálló beteget, a templomba mindenki járt, közös ünnepnek számított a lakodalom, közös eseménynek a temetés, de még a velünk való törődés is. Az utazási lehetőségek megnyílása, a nyugati kultúra beáramlása hirtelen zúdult egy zárt világra. Segítséget elsősorban a helyi papok, az egyházi szervezetek jelentettek a magyar identitás megtartásában. A fiatalok elvándorlása megkezdődött. Előbb Nagyváradra mentek, majd távolabb. Az elemi iskola azóta kisebb létszámmal és 4 osztállyal működik. Szerencsére a nagykunágiak megtalálták az utat a Fekete-Körös völgyébe. A karcagi református gimnázium 2005 óta rendszeresen vasárnapi iskolai kurzusokat tart Fenesen. Ottjártunk óta már meghalt sok adatközlőnk, köztük a magyar közösségek fenntartásában tevékenykedő lelkészek is. Én azóta is tartom a kapcsolatot a háziasszonyommal. Az ő családjá életén keresztül is látom, hogy micsoda változás állt be a fekete-körös-völgyiek életében.

A kutatás jelentősége és terveim

Szerencsésnek tartom magamat, hogy talán az utolsó pillanatban találkozhatam a fekete-körös-völgyi magyarsággal és tapasztalhattam a faluközösség működését, rögzíthettem hagyományos kultúrájukat és az új hatások megjelenését. Kutatásomban jelentős szerepe volt a megfigyelésnek, az interjúkészítésnek, a fotózásnak, filmezésnek, írásos dokumentumok feltárásának. Még tervezek újabb utat is a terepre és a levéltárba, ha lehetőségem lesz és bízik abban, hogy lesz erőm, egészségem a teljes anyag feldolgozásához, egy monográfia kiadásához. Igaz, ehhez külső, főleg anyagi segítségre is szükségem lenne.

ÖRSI JULIANNA

A Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport tevékenységéről

A Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kara és a Magyar Néprajzi Társaság Társadalomnéprajzi Szakosztálya 2011. október 5-én szervezett emlékülést Tárkány Szücs Ernő, a jeles néprajztudós, a hazai és nemzetközi jogi néprajzi kutatás emblemikus alakja 90. születésnapja tiszteletére. A kutatónak a hazai és a nemzetközi tudománytörténetben betöltött szerepét, munkásságának eredményeit és hatását értékelő előadásokat követően Tárkány Szücs Ernő jogi néprajzi összefoglaló munkája, a *Magyar jogi népszokások* (Akadémia Kiadó, Budapest, 1981) eredményeinek a hazai néprajzi, jogtörténeti, történettudományi kutatásokban történő megjelenéséről szóltak a terület jeles képviselői.

A *Tárkány Szücs Ernő Emléknap és Konferencia* egyben a 2011. október 5-én megalakult kutatócsoport első szakmai rendezvénye is volt, amely a tudományos tanácskozás során a PTE Illyés Gyula Karának, a PTE Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténeti Tanszékének és Doktori Iskolájának, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékének, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Jogtörténeti Tanszékének támogatásával került megalakításra. A kutatócsoport a *Küldetésnyilatkozatban* megfogalmazottak szerint „*A témához kapcsolódó kutatásokkal foglalkozó egyetemi oktatók, tudományos kutatók, gyakorló szakemberek összefogását, a kapcsolódó tudományterületeken meglévő szellemi erőforrások egyesítését tekinti feladatának az interdiszciplinaritás alapjain a tudományterületek szinergiája jegyében a tudományterület fejlesztése, a színvonalas oktató-előadói tevékenység és a kutatómunka hatékonyabbá válásának elősegítése érdekében.*”

A kutatócsoport – amelynek elnöke Nagy Janka Teodóra, társelnöke Mezey Barna, titkára Bognár Szabina – több tagjának részvételével kerül megvalósításra 2013. október 1.–2017. szeptember 30. között egy elnyert OTKA-pályázat eredményeként „*A jogtörténet új forrásai: a Jogi Kultúrtörténet és Jogi Néprajzi Digitális Adattár (DDFL) / New sources of legal history research: digital Database of Folk Law (DDFL)*” kutatási program. Ennek részeként a kutatócsoport honlapján kerül elhelyezésre a *Digitális Adattár* is (a jogi kultúrtörténethez, jogi néprajzhoz kapcsolódó tanulmányok, források, stb.) (www.jogineprajz.hu).

NAGY JANKA TEODÓRA

Tudományos kapcsolatok az MTA Bölcsészettudományi Központ Néprajztudományi Intézete és a Jakutszki Bölcsészettudományi Központ között

Jakutia (Szaha Köztársaság) Északkelet-Szibériában, több mint 3 000 000 km²-en terül el. A köztársaság lakossága alig haladja meg az 1 000 000 főt. Köszönhetően a nyersanyag-kitermelésből származó bevételeknek, valamint a köztársaság átgondolt oktatás- és kultúrpolitikájának, Jakutiában igen magas színvonalon működő felsőoktatási intézmények és kutatóintézetek működnek. Ez igaz szűkebb szakterületünkre, a néprajztudományra is. Számos helyi felsőoktatási intézményben dolgoznak néprajzkutatók, illetve működnek néprajz és folklór tanszékek. Oroszországban (hasonlóan Magyarországhoz) az Orosz Tudományos Akadémia kutatóintézetek működtetésével járul hozzá a helyi kutatói bázis megteremtéséhez. A bölcsészet- és társadalomtudományok területén Jakutia legjelentősebb kutatóközpontja az Orosz Tudományos Akadémia Szibériai Osztályához tartozó Jakutszki Bölcsészettudományi Központ (<http://igi.ysn.ru/index.php>). A központban jelenleg 13 önálló szektor működik, mint például régészeti, nyelvtudományi, folklorisztikai, néprajzi, etnopszociológiai és történettudományi. E szektorokban több mint harminc néprajzi érdeklődésű kutató tevékenykedik, ezáltal Szibéria egyik legjelentősebb publikációs tevékenységével büszkélkedő kutatóközpontját hozva létre.

A jakutszki és a magyar kutatók csoportja
(Fotó: Evdokija Kimovna Alekseeva)

Ugyan már Diószegi Vilmos is tervezte néprajzi terepmunka végrehajtását Jakutiában, magyar néprajzkutatóként először csak a rendszerváltás idején, 1992-ben látogatott Hoppál Mihály Jakutszkba az egyik legelső nemzetközi samanizmus-konferenciára. Később, 2000-ben és 2001-ben Somfai Kara Dávid tartózkodott Jakutiában. Intézményi szintű együttműködés ekkor azonban még nem jött létre a jakutiai és a magyarországi néprajzkutatók között. Erre csak 2013-ban került sor, amikor a MTA Bölcsészettudományi Központja, illetve a Jakutszki Bölcsészettudományi Központ öt plusz öt éves szakmai együttműködésről szóló megállapodást fogadott el. A megállapodás keretében 2014 nyarának elején (május 31-e és június 5-e között) meghívásunkra jakutiai néprajzkutatók látogattak Magyarországra. Látogatásuk során a jakutiai vendégek nemcsak a néprajztudományi intézet működésébe nyertek betekintést, de Wilhelm Gábor és Kerezsi Ágnes segítségével megsejmlélték a Néprajzi Múzeum szibériai gyűjteményét is – Jakutiából származó tárgyak után kutatva a Baráthosi-gyűjteményben.

A konferencia résztvevői
(Fotó: Evdokija Kimovna Alekseeva)

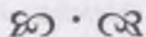
Magyarországi tartózkodásuk során június 3-án részt vettek a Néprajztudományi Intézet és a Magyar Néprajzi Társaság Etnológiai Szakosztályának szervezésében megrendezett nemzetközi konferencián. Az orosz nyelvű konferencia címe *Táj, haza és Oroszország őshonos népei* volt. A jakutiai kutatókon kívül a konferencián előadást tartottak az ELTE Belső-Ázsiai Tanszékének és a Pécsi Tudományegyetem Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszékének oktatói, illetve a Néprajztudományi Intézet tudományos munkatársai. A konferencia témájában illeszkedett a Nagy Zoltán vezette, az OTKA K 81267 számú *Szimbolikus tájak és etnikus kapcsolatok Oroszországban* nevű kutatási programjához.

A jakutiai kutatók látogatása viszontmeghívást eredményezett Jakutiába, ahová 2014 őszén (szeptember 3. és 9. között) három hazai néprajzkutató (Mácsai Boglárka, Nagy Zoltán és Mészáros Csaba) utazott el. Jakutszki tartózkodásuk során látogatást tettek az Északkelet-Oroszországi Föderatív Egyetem Északkelet-Oroszország Népei és Kulturái Karán, illetve az Arktikus Művészeti Intézetben. A program részeként a magyar kutatók részt vettek a budapesti konferencia folytatásaként megrendezett *Táj, kultúra és szimbólum* nevű konferencián, amelyen számos jakutszki tudományos, felsőoktatási intézmény képviseltette magát. A gazdag jakutszki program szervezője Ekaterina Nazarovna Romanova, a Jakutszki Bölcsészettudományi Központ etnológiai szektorának vezetője volt. A magyar kutatók látogatásának további eredménye az a szerény jakutiai tárgygyűjtemény, amely ma már a Néprajzi Múzeum gyűjteményét gyarapítja. A tárgyak között eyebek mellett tradicionális

gyerekjátékok, népművészeti tárgyak (mamutcsont-faragványok), amulett és kumiszivó kupa is található.

Az együttműködés folytatásaképpen 2015 tavaszán újabb delegáció érkezett Jakutiából Budapestre, illetve egy (részben a konferencia-előadásokat összegyűjtő) közös kötet jelenik meg 2015-ben Jakutskban. Mindkét fél az együttműködés folytatásában és elmélyítésében érdekelt, így a következő években további közös kutatási tevékenységek kivitelezése várható.

MÉSZÁROS CSABA

FÓRUM

„A királyhűség jól bevált útján...”

Rendi és nemzeti kötődések történeti és néprajzi megvilágításban
(Szeged, 2014. november 4–5.)

2014. november 4–5-én Szegeden kétnapos konferenciát tartottak az első világháború centenáriumára és IV. Károly király boldoggá avatásának 10. évfordulójára emlékezve „*A királyhűség jól bevált útján...*” – *Rendi és nemzeti kötődések szimbolikus változásai 1867 és 1918 között* címmel. A konferencia fővédnöke Habsburg György rendkívüli és meghatalmazott nagykövet volt, szervezője pedig az SZTE–BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, az MTA–SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport (03 217) és az Országos Rabbiképző–Zsidó Egyetem. Habsburg György kiemelte az Osztrák–Magyar Monarchia nemzetek feletti jellegét. A benne megnyilvánuló Reichsidee garantálta a Kárpát-medence és a Monarchia területén a különböző népek békés együttélését. Rámutatott, hogy a háború kitöréséért nem konkrét személyeket kell hibáztatni, hanem a túlfűtött nacionalizmusokat. Habsburg György szerint a Monarchia alap gondolata ma az Európai Unióban él tovább.

Az előadók mindazt vizsgálták, ami a magyarországi emlékezéskultúrát meghatározta. Több akadémiai kutatócsoport, egyetem és múzeum képviselte magát. A konferencia résztvevői hangsúlyozták, hogy az első világháború négy éve nem értelmezhető az azt megelőző időszak történései nélkül, és a korszak kutatását illetően vannak még feltáratlan források. A kutatók az első világháborúban használt szimbólumokat és rítusokat vizsgálták. Kimutatták a vallási, a hazafias és a Habsburg dinasztikus ünnepek összefonódásait. Egyfelől felülről, a hatalom és a helyi társadalmat szervező elit felől vizsgálták a politikai kultuszokat és a párhuzamos lojalitásokat, másfelől alulnézetből azt mutatták be, hogy a közösség tagjaként az egyének hogyan élték meg a háborút. A király és a nemzet viszonyát taglaló szekció keretében Landgraf Ildikó (MTA Néprajztudományi Intézet) rámutatott a folklórban egykor élt pozitív Ferenc József képre, valamint a polgári szellemi és tárgyi kultúra király-reprezentációinak áthallásaira a népi kultúrában. Marjanucz László (Szegedi Tudományegyetem) a különböző magyar nemzetkonceptiók változását ismertette a kiegyezés körül. Gerő András (Habsburg Intézet) a századfordulás magyar nemzeti önkép és történelemszemlélet modelljeit rekonstruálta. Szalay Olga (MTA Zenetudományi Intézet) a propaganda elvárásait vetette össze az első világháborús katonadalok uralkodó- és birodalomképével Bartók és Kodály gyűjteményének példáján.

A lojalitásokat elemző szekcióban Fenyves Katalin (Országos Rabbiképző–Zsidó Egyetem) rámutatott a párhuzamos lojalitások fogalmának célszerűbb

alkalmazására az identitásváltozások fogalma helyett. Cieger András (MTA Történettudományi Intézet) a nemzeti identitás és állampolgári lojalitás problémáját egyének narratívumai felől világította meg a dualizmus kori Magyarországon. Speidl Zoltán (Pázmány Péter Katolikus Egyetem) az uralkodó iránti lojalitás Károly- és Ottó-toposzait ismertette a Horthy-korszak Magyarországon. A konferencia első napját a dinasztikus és nemzeti emlékezeti kultúra problémaköre zárta. Jakab Albert Zsolt (Krizsa János Néprajzi Társaság) Kolozsvár példáján a dinasztikus emlékhelyek nemzetiesítését, a nemzeti múlt emlékhelyeinek kiépítését mutatta be. Oláh János (Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem) a millennium magyar-zsidó „közös honfoglalásának” neológ izraelita narratívumát elemezte Löw Immánuel főrabbi horgosi vásártéren keresztények és zsidók előtt tartott homíliája példáján. Pejin Attila (Zentai Múzeum) Savoyai Jenő és a dinasztikus zentai csata emlékezettörténetének esetén világított rá a dinasztikus, az egyházi és a nemzeti emlékezeti kultúra viszonyának problémáira.

*Habsburg György a megnyitóbeszédét tartja
(Fotó: Cs. Tóth Gabriella)*

Az előadók külön hangsúlyt fektettek arra, hogy az egyes felekezetek és társadalmi csoportok hogyan adaptálták a hivatalos ünnepkultúrát és propagandát. Ez a kérdéskör a második nap párhuzamos tematikus szekcióiban bontakozott ki. Az előadások forrásai családi dokumentumok, sajtóforrások, képeslapok, emlékművek, aprónyomtatványok, és a populáris kultúra termékei voltak. Ferenc József egyházi szerepével, az államiság megjelenítésével, és az

egyres vallási közösségek hatalommal való konfliktusaival foglalkozott a katolikus uralkodó szerepe köré szerveződő szekció (Gájer László Esztergom-Budapesti Főegyházmegye, Szigeti Jenő Miskolci Egyetem, Rada János Miskolci Egyetem, Bednárk János MTA Néprajztudományi Intézet, Veres Eme-se-Gyöngyvér Kossuth Rádió). A királyhűség rítusai témakörben a hallgatók betekintést kaphattak az országos katolikus nagygyűlések (Klestenitz Tibor MTA Történettudományi Intézet), a modernizálódó jiddis és héberbetűs német izraelita sajtó (Bartha Anita-Ledniczky Livia Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem) dinasztikaképebe, a királymisék világába (Barna Gábor MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport), valamint az uralkodóház iskolai (Földvári József Bálint Sándor Valláskutató Műhely) és felekezeti imakönyvi (Frauhammer Krisztina MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport) reprezentációjába. A magyarok királynéja szekció Erzsébet királyné kultuszának katolikus (Miklós Péter) és izraelita (Vér Eszter Virág Habsburg Intézet) felekezeti adaptációit, valamint posztmodern, fogyasztói kultúrába illeszkedő olvasatait (Cs. Tóth Gabriella Szegedi Tudományegyetem) mutatta be. Hrotko Larissa (Bálint Sándor Valláskutató Műhely) a zsidó nők kötődéseinek, A. Gergely András (MTA Politikatudományi Intézet) pedig a kun identitás antropológiai olvasatait adta.

Az első világháborút a konferencia résztvevői fordulópontként szemlélték, amely számos meglévő társadalmi jelenség kibontakozását gyorsította fel. A véleményformáló elit, a hatalom szemszögéből felülnézetből (Petercsák Ti-vadar Eszterházy Károly Főiskola, Bíró Ákos Debreceni Tudományegyetem, Kovács Anita Szegedi Tudományegyetem, Illyés Bence Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem), és a háborút elszenvedők olvasatában (Kunt Gergely Miskolci Egyetem) világították meg a korábbi kultuszok, szimbólumok háborús használatát.

Külön tematikus blokk foglalkozott IV. Károly háborús szerepével, béke-vágyával, a királykoronázás populáris kultúrában megjelenő tárgyi emlékeivel (Maczó Ferenc MTA Történettudományi Intézet), később kibontakozó felekezeti értelmezéseivel (Glässer Norbert MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, Zima András Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem) és egyházi tiszteletével (Kovács Gergely Mindszenty Alapítvány, Barkó Gábor Ágoston Tihanyi Bencés Apátság). A szekció záróelőadása a társadalmi problémák vallási kezelése témakörében Ottó trónörökös alakjának felhasználását elemezte a Szív-gárda-mozgalom ifjúsági irodalmában (Nagyillés Anikó Szegedi Tudományegyetem).

A konferencia tanulságként rámutatott az első világháború értelmezésében a korábbi évtizedek szimbolikus formáinak és folyamatainak fontosságára, valamint a dinasztikus, patrióta, vallási és nemzeti rítusok, kultuszok lokális szinten történő elemzésének szükségességére, új forráscsoportok bevonására.

NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA

A Néprajzi Múzeum mint a lokális kutatások adatbázisa¹

Meggyőződésem, hogy a Néprajzi Múzeum és a lokális kutatások viszonyrendszeréről szólva elengedhetetlen az identitás fogalmának bevonása az értelmezési keretbe.² Márpedig furcsa dolog ez az identitás. Miként az egészséges létezésnek elengedhetetlen feltétele az oxigén a szervezet számára, ám a túladagolása egészségtelen működést okoz, úgy az identitásnak is megvan az egészséges természetes szintje. Az elvonás és a túladagolás ebben az esetben is veszélyeket hordozhat...

A lokalitás és az identitás olyan összefüggésre utaló fogalmak, amelynek vitája művelődéspolitikai kérdésként bő évszázada van jelen a tudományos közbeszédben Magyarországon. A társadalomkutatók legalapvetőbb feladatukként érvényes válaszokat igyekeznek találni a társadalmakat összetartó, egészséges, vitális állapotban működtető rendszer jellemzőire vonatkozó kérdésekre. Egy olyan szimbolikus közösség megalkotásához, mint a nemzet, az összetartozás kulturális jegyeit lényeges megformálni és a külvilág felé is felmutatni. Ezáltal alakulnak a nemzetre jellemzőnek tartott jegyek, a sztereotípiák. Ebben a felfogásban a mindennapok jelenségei alkotják a nemzeti kultúrát, melynek szimbolikus karaktere rejtve marad.³

A manapság népszerű fogalomként terjedő társadalmasodással kapcsolatban hangsúlyos a szerepe az aktív közösségképződés folyamatának, amely viszont elválaszthatatlan az identifikáció, az identitásképzés és -örzés jelenségeitől. Az identitásképzés intézményeiként tekinthetünk a közgyűjtemények területén működőkre, így a Néprajzi Múzeumra is.

Természetesen egy mégoly gazdag és értékes adatbázisnál is lényegesen komplexebb a Néprajzi Múzeum és a lokális kutatások viszonyrendszere. A cigándi kutatások esetében is nyilvánvalóvá lett, hogy a múzeum korábbi és jelenlegi – s reményeim szerint jövőbeni... – munkatársai aktív szereplőként, kiterjedt terepmunkát folytatva kutattak Cigándon. Az ezzel kapcsolatos eredményeik az impozáns kötetben is olvashatóak. Fejős Zoltán korábbi főigazgatónak a cigándiak amerikai útjaival, életével kapcsolatos rendkívül invenciózus írása mellett Katona Editnek a változásvizsgálat finom megfigyeléseit is értékelő viselettanulmánya, illetve Szuhay Péternek szerzőtársával, Köszegi Edittel közösen jegyzett, a helybeli cigányok társadalomnéprajzi-

¹ Elhangzott Cigándon, 2014. november 26-án a *Fejezetek Cigánd néprajzából* (Cigánd, 2014. Szerk.: Viga Gyula) című kötet bemutatóján.

² Vö. Sonkoly 2001. 9–10.

³ Barna 2011. 7.

antropológiai szempontú munkájáig egyöntetűen építettek a Néprajzi Múzeum Archívumában található cigándi dokumentumokra és fényképekre. Gönyey Sándor és Raffay Anna kutatásaira. A fotótárban őrzött 300–350 db fotóra és az adattári egységben található 31 db kéziratra. A kötet több más szerzője is példaszerű pontossággal hivatkozott a Néprajzi Múzeumban őrzött és általuk fölhasznált dokumentumokra.

A bemutatott kötet borítója

A Cigándra vonatkozó adatok és információk a múzeum archívumában a cseppben a tengert képviselik. A Néprajzi Múzeumban működik a magyar néprajztudomány központi archívuma, mely egyaránt gyűjti a magyar és nemzetközi vonatkozású kéziratokat, rajzokat, archív és kortárs fotókat, diapozitívokat, hangzóanyagokat és filmeket. Mindezeket tudományosan feldolgozza és hozzáférhetővé teszi a folyamatosan működő kutatószolgálatán keresztül, a kutatótermeiben az érdeklődők, kutatók számára.

Az egyes „adatbázisként” használható egységek jellemzői számokkal kifejezve az alábbiak.

Kézirattár

Kéziratgyűjtemény: 32 000 tétel.

Dokumentációs Gyűjtemény: 276 polcfolyóméter.

Inventáriumgyűjtemény: 10 000 tétel.

Statisztikagyűjtemény: 6509 tétel.

Állománya: neves néprajzkutatók kéziratai, amatőr néprajzi gyűjtők dolgozatai, valamint a paraszti írásbeliség emlékei, a Néprajzi Múzeum hivatali és tudományos-ismeretterjesztő munkája során keletkezett iratok, a Magyar Néprajzi Társaság iratai.

Összesen: 1050 polcfolyóméter.

Képtár

Rajz-, festménygyűjtemény: 19 580 tétel.

Nyomatgyűjtemény: 10 500 tétel (8500 képeslap).

Térképgyűjtemény: 6250 tétel.

Állománya: képzőművészeti jellegű rajzok, festmények, nyomatok, képeslapok, térképek, különböző méretű rajzok, nyomatok, térképek (ebből 700 festmény).

Fotótár

Fényképgyűjtemény: 341 000 leltározott.

Diapozitív-gyűjtemény: 43 000 leltározott.

Állománya: néprajzi és antropológiai témájú, dokumentációs, tudományos és művészi céllal készült fényképek legnagyobb magyarországi gyűjteménye, amelyben nagyszámú üvegnegatív, filmnegatív és diapozitív található.

Mozgóképtár

Film- és videogyűjtemény

Állomány: néprajzi és antropológiai filmek, filmjegyzetek, 270 film, 2500 db videokazetta.

Hangtár (hangzóanyagok gyűjteménye)

A népzenei gyűjtemény hangarchívumában egy bő évszázad alatt több tízezernyi dallamatot tartalmazó analóg gépi (fonográf, gramfon, magneton) hangfelvétel halmozódott fel, valamint ezek lejegyzései. 4500 fonográf-henger, 22 ezer oldal támlap (kotta), 2000 db hanglemezzel, 350 db magnószalaggal.

Mіндеzen „adatbázisok” lokális kutatásokban történő hasznosulását támogatja a múzeumban működő Kutatószolgálat. Az Etnológiai Archivum minden gyűjteményében intenzív kutatószolgálati tevékenység zajlik, különösen a kézirat- és a fényképgyűjteményben, aminek megvannak a kutatószolgálati terei, a több százezres mennyiségű cédulakatalógusai. A kutatási engedélyt kapottak száma évente 200–250 fő, a kutatási alkalmak száma ennek a

többszöröse. Ezen kutatók jelentős százalékban lokális kutatómunkájuk miatt keresik föl az intézményt.

A Múzeum gyűjteményeinek különleges egységei is léteznek: 48 ezer db különleges tárolást (+5 C⁰) igénylő nitrátos negatív, 12 folyóméter; üvegnegatív 75 500 db, 3 tonna súlyú.

A fényképek nézőképét tartalmazó 350 000 leirókarton, 97 folyóméter, amit a kutatók önállóan kutatnak.

Kézirat: 857 iratfolyóméter, 4620 db fonográf viaszhenger.

Ennek a hatalmas tudásbázisnak az elérhetőségét az online internetes tartalmak támogatják. Jelenleg az országban a legnagyobb múzeumi digitalizált adatbázissal a Néprajzi Múzeum rendelkezik. A komplex adatbázis elemei az alábbiak.

A magyar (gazdálkodás, technológia, háztartás, textil, rítus) és a nemzetközi (regionális) gyűjteményekben található több mint 200 000 műtárgyból 93 338 darab digitálisan, képpel ellátva hozzáférhető az online adatbázisban. A fénykép- és diapozitív-gyűjtemény több mint 400 000 fényképéből 31 000 darab digitálisan, képpel ellátva hozzáférhető. Ezek többsége a 60 000 darabos, legveszélyeztetettebb ún. nitrátos negatívok, 1941 és 1955 keletkezett állományából származik. A nyomat- és rajzgyűjtemény 30 000 darabos állományából 7000 digitálisan, képpel ellátva hozzáférhető az online adatbázisban. A digitalizált állomány legnagyobb tematikus egységét a képeslapok jelentik. A Kéziratgyűjtemény 32 000 darabos állományából elsősorban állagmegóvási céllal folyik a legrégebbi és a legrosszabb állapotú kéziratok digitalizálása. Az adatbázisban mintegy 12 000 fonográf felvétel adata szerepel, ebből 3076 kottás lejegyzéssel, összesen 4756 oldal reprodukcióval, továbbá meghallgatható a gyűjtemény több mint 1000 fonográf felvétele is. A Filmgyűjtemény teljes állománya, mintegy 260 film digitálisan hozzáférhető a Néprajzi Múzeum könyvtárában és az első emeleti információs térben, illetve a napokban teremtettük meg a feltételeit végre az interneten keresztül történő elérésnek is.

A Néprajzi Múzeum küldetésével összhangban egyértelműen elismeri a lokális, helytörténeti kutatások értékeit, egyértelműsítve, hogy a lokális kutatás nem alacsonyabb, hanem mélyebb szintű munkát tesz lehetővé, sőt, valójában kötelezővé! Hiszen a lokális kutatások által vizsgált népi kultúra az azonosságtudat felépítésében alapvető szerepet tölt be. A társadalomtudományok – köztük hangsúlyosan a néprajztudomány – segítséget nyújtanak az egyes individuumoknak és a nagyobb közösségeknek–csoportoknak és települések lakosainak abban, hogy a társadalmi viszonyok ellenőrizhetetlennek tűnő külsődlegessége, nyomasztó idegensége miatt keletkező feszültségeket, esetleges félelmeket csökkentsék, s ha lehet, legyőzzék.

A gyorsuló ütemű átalakulások mind a társadalomképet, mind a kulturális örökség társadalmi jelentőségét és értékelését illetően is jelentős változásokat generáltak a 21. század második évtizedére. A társadalmi rendszerek érvényes kulturális kötőanyagait a tér és az idő általános kategóriái szolgáltatják, olyan

jellegetes szerveződési formákként, amelyek a résztvevők és érintettek közvetlen társadalmi gyakorlatait befolyásolva formálják, és támogatják az integrációt. A múlttal kapcsolatos kötelek tagadhatatlanok, az örökség mégsem elsősorban a múltról szól, hanem a jelenről. Ennek két eleme van: egyik a tétel, a másik a múlthoz fűződő viszonytal kapcsolatos.⁴ A tudományos elemzések egyértelműen igazolják, hogy a túlszabályozott, főnről lefelé irányuló identitásképzés vissza megoldás. Nyilvánvaló annak a jelentősége, hogy valós szereplők álljanak az identitásépítés mögött. Ebben is meghatározó a lokális kutatásokat szervezők és folytatók szerepe.

Meggyőződésem, hogy az identitással szoros kapcsolatban álló lokalitás, a regionalitás erősödő szimbolikus szerepet kaphat. A helyi hagyományos elemeket őrző kultúra felé fordulás közösségformáló és megélhetést javító szándékkal működik napjainkban. A kulturális örökséggel kapcsolatos, egyre kiterjedtebb és koordináltabb lokális kutatások érdekében tisztában kell azzal lennünk: az európai társadalomtudományi hagyományhoz igazodva, az egyes embertől a családon, a rokonságon, a faluközösségeken át, az egyre nagyobb méretű közösségeknek és a területi, politikai egységeknek egészen az emberiségig, az általános etnológiáig ívelő sorozatában fontos hely illeti meg a lokális közösségek vizsgálati szintjét.⁵

Az etnikai azonosságtudat azonban csupán egy a különféle identitások közül. Nem azonosítható közvetlenül a nemzeti identitással, hiszen az etnikumok egy része soha nem vált nemzetté. A lokális, a kiterjedtebb regionális, az elevenen élő felekezeti, és az erőteljes szociális identitás egyaránt része az egyének, családok, és a tágabb közösségek önmeghatározásának.⁶ Meggyőződésem, hogy a néprajz a közvélekedés alapján identitástudomány, melynek ma is megkerülhetetlen feladata a különböző közösségek kulturális örökségéhez való ragaszkodásának széles körű és mélyreható értelmező vizsgálata.⁷ Ezzel összhangban a néprajzzal kapcsolatban működő intézményeknek, így a Néprajzi Múzeumnak is ennek a felelősségnek a tudatában kell működnie. A lokális kutatásokkal kapcsolatban ügyelnünk kell arra is, hogy lokális közösséget összetartó, jellemző szokások napjainkban is keletkeznek, s szintén erőteljes élményként a korábbi hagyományok újraélednek, erőteljesen él a hagyományteremtés igénye. S ezzel kapcsolatban is távlatos kötelezettségünk van a Néprajzi Múzeumban, a lokális kutatások korszerű tudásbázisában.

KEMECSI LAJOS

⁴ Fejös 2005. 73.

⁵ Paládi-Kovács 2005. 5

⁶ Paládi-Kovács 2005. 18.

⁷ Vö. Barna 2011. 13–14.

Irodalom

Barna Gábor

- 2011 Népi kultúra – nemzeti kultúra – nemzeti identitás. In Jankovics József–Nyerges Judit (szerk.): *Kultúra, nemzet, identitás. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson elhangzott előadások.* 7–18. Budapest

Fejős Zoltán

- 2005 A néprajz, antropológia – a kulturális örökség és az emlékezet kategóriái, In György Péter–Kiss Barbara–Monok István (szerk.): *Kulturális örökség – társadalmi képzelet.* 69–76. Budapest

Paládi-Kovács Attila

- 2005 *Merre tart az európai néprajztudomány?* Székfoglalók a Magyar Tudományos Akadémián. Budapest

Sonkoly Gábor

- 2001 A kulturális identitás új kerete: a kulturális örökség. In Bárdi Nándor–Lagzi Gábor (szerk.): *Politika és nemzeti identitás Közép-Európában.* 9–26. Budapest

Páratlan tárgyegyüttessel bővült a Néprajzi Múzeum Óceánia Gyűjteménye

2014-ben az NKA Közgyűjtemények Kollégiumának köszönhetően a Néprajzi Múzeum Regionális Gyűjteményei közül az Óceániai Gyűjtemény gyarapodott egy jelentős tárgyegyüttessel. Ez különösen fontos, mivel a múzeum Európán kívüli gyűjteményeinek a gyarapodása az 1920-as évektől jelentősen lelassult, tervszerű gyűjtésre nem volt mód. Ezzel a támogatással páratlan lehetőséghez jutott a gyűjtemény. Eddig Észak-Ausztráliából mindössze két adományról lehet beszélni. Két értékes kéregfestmény egy sydneyi antropológus, Vilmáti László ajándékaaként került a gyűjteménybe 1968-ban, az 1970-es évek végén pedig Pintér László ausztráliai aranyásós közel 40 tárgya jutott el hozzánk, amelyek főleg leletként talált kőeszközök (kőpenge, dárdahégy, kőkés stb.).

A most megvásárolt tárgyak különösen fontosak a múzeumnak. A tárgyakat eladó személy a bennszülöttek között élve gyűjthette össze, és hozhatta haza azokat. Derzsi Balázs 1998 óta él Ausztrália északi területén (Northern Territory állam), a Numbulwar nevű aboriginal community-ben. Ezt a települést az anglikán misszionáriusok alapították a múlt század közepén, letelepítvén a bozóterdőben élő bennszülötteket. 1976-ban az Ausztrál kormány átvette a bennszülött telepek kezelését, elsősorban az iskoláztatási programot, és

azóta a kormány gondoskodik az oktatásról ezen a telepen. Derzsi Balázs ebben, a kormány által vezetett iskolában dolgozik már 15 éve Numbulwarban. A 67 darab tárgy túlnyomó többsége is innen származik, mert a helybeli numamurdirdi törzs Derzsi Balázst tagjai közé választotta, és ezáltal módjában állt hozzájutni az általuk használt tárgyakhoz. A páratlan lándzsákat, halászszigonyokat, bumerángokat a törzsbe való beválasztásakor ajándékként kapták, más tárgyakat szimbolikus összegért vásárolta, mert mint törzsi tag családtagként van számon tartva.

Erről a területről nagyon nehéz tárgyakat beszerezni, mivel a kormány szigorúan veszi a bennszülöttek önrendelkezését, az egész aboriginal területre speciális kormányengedély szükséges a belépésre és az otttartózkodásra. Numbulwar csak légi úton érhető el a Groote Eylandt nevű szigetről a Missionary Aviation Fellowship (MAF) kis egymotoros Cessna repülőgépe által.

A lándzsák, halászszigonyok, bumerángok, didzseriduk, különböző használati tárgyak jól reprezentálják az ott lakók kultúráját, életmódjukat.

PÁLÓCZY KRISZTINA

A tematikus évad kiállításai „Bárány Éve”, Szabadtéri Néprajzi Múzeum

2014 a *Bárány Éve* volt a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban, amelynek apropóját a Skanzen vezetésével és nyolc ország együttműködésével zajló, az Európai Unió által támogatott *CANEPAL – Kultúra és természet: Az európai juhtartás és pásztorkodás öröksége* elnevezésű projekt adta. A négyéves program első két éve a tudományos kutatás jegyében telt. A pásztorelet minden szegmensét lefedő kutatási program tíz nemzetközi tanulmányt eredményezett, amelyek a klasszikus néprajzi összefoglaláson túl kortárs gazdasági és társadalmi kérdésekre, kihívásokra is reflektáltak. Minden témának megvolt a nemzetközi felelőse, minden témának elkészült a nemzetközi összefoglalója, amely biztos alapot jelentett a kutatási témákra alapozott tematikus tárlatok megvalósításához.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum két nemzetközi tárlatot rendezett, számos kisebb kiállítást és élőműzeumi helyszínt alakított ki idén, a *Bárány Éve* évad tematikájának megfelelően. A Skanzen Galériában 2014. szeptember 7-ig volt látható a *Bárány a konyhában* című tárlat, amely a Szabadtéri Néprajzi Múzeum által kutatott „konyha” tematika összefoglalása. A Magtárban 2015. október 31-ig látható *A bárányok nem hallgatnak* című, a 10 kutatási téma szintéziseként létrejött nagy időszaki kiállítás, amely a pásztorkodás szerteágazó

témáját nemcsak nemzetközi kontextusba helyezte, de a kulturális sokszínűséget megmutatva a juhtartás közös európai örökségét is bemutatja.

Foglalkozás a meseházbán

A bárányok nem hallgatnak

Sári Zsolt főkurátor, Faár Tamara társkurátor és egy 5 főből álló nemzetközi kuratori tanács alakította a kiállítás koncepcióját, amelynek kiinduló alapon dolata az a kérdés, hogy miért és hogyan került a pásztorélet a 19. századi tudományos érdeklődés középpontjába. Miben változott a pásztorélet az elmúlt 200 évben, és milyen kihívásokkal kell szembenéznie a 21. században?

A kiállítótér fizikai adottságaihoz igazodva a téma kibontása három nagyobb egységben történik. A földszinten a pásztorélet 19. századi „felfedezését”, és az életmód hagyományos tárgyi világát láthatjuk. Ez a szint a leggazdagabb a tárgyakat illetően – a közel 360 műtárgy nagy része itt kapott helyet. A juhgazdálkodás változását, ezzel együtt a gyapjú- és tejfeldolgozás 20. századi nagyüzemi modernizálását a galéria szint mutatja be, míg a kiállítás harmadik szintje, a padlástér napjaink kérdéseire keresi a választ, a mezőgazdaság iparosodására, az ökológiai helyzetére, a turizmus és a neofolklorizmus hatásaira koncentrálva.

A kiállítás nemcsak néprajzi, de régészeti és képzőművészeti anyagban is bővelkedik. A műtárgyak körülbelül 80%-a több mint 40 hazai és európai közintézményből, illetve magánszemélytől került a kiállítótérbe.

Az erre az alkalomra átfestett buszmegálló

Bárány a konyhában

A 10 kutatási téma közül a „konyha” tematika felelőse a Szabadtéri Néprajzi Múzeum volt. Az összefoglaló tanulmány szerzője és a kiállítás kurátora Sári Zsolt, aki a juhételek szerepét vizsgálta az európai táplálkozáskultúrában.

A kutatási eredményekből építkező interdiszciplináris kiállítás 9 szekció mentén halad: a juhhús feldolgozása, tartósítása, elkészítése és az étkezési alkalmak bemutatása mellett kitér több mai témára a bárányételek éttermi kínálatban való megjelenésétől kezdve, a juhtejből és -húsból készült termékek eredetvédelmének EU-s szabályozásán át, egészen a Slow Food mozgalomig.

A főként néprajzi tárgyakat felvonultató tárlatban üde színfoltként jelennek meg kortárs képzőművészeti alkotások, mint például a szófiai Nemzeti Művészeti Akadémia diákjainak közös munkája, egy életnagyságú vas-kos, Kovács László 'Putu' pásztorszobra, vagy Farkas Ádám *Kutyagerinc* című alkotása. A kiállítás multimédiás és interaktív elemekben is bővelkedik. Az installációba épített óriási monitorok szuperplánban mutatják 6 ország bárányételeit készítés közben, a négyfős interaktív asztalon pedig a juhhúsból vagy juhtejből készült PDO és PGI eredetvédett termékek adatbázisa böngészhető.

Arcvadások

A Felső-Tiszavidék tájegységében lévő sonkádi csűrben 2014. szeptember 5-én, szakmai nyílt nap keretében nyílt meg az *Arcvadások – Képek és történetek pásztorokról* című tárlat, Aranyos Sándor rendezésében.

A rendhagyó, tárgy nélküli néprajzi kiállítás négy rövid animációs filmmel (*Pásztor a társadalomban, Pásztor a természetben, Pásztor az állatok között, Pásztorok pro és kontra*) mutatja be a pásztorok mindennapi életét, a juhtartás gazdasági rendszerét és a juhászok társadalomban betöltött szerepét. A rajzfilmszerű animáció sajátos képi világa mellett archív felvételek, filmrészletek, interjúk és fotók színesítik az egymásra épülő, de külön-külön is nézhető rövidfilmeket. A csűr igazi pajtamozi-hangulatot idéz, ahol birkabőrrel leterített szalmakötegek adják a „széksorokat”.

Megújult kiállítások, élő múzeumi helyszínek

A nagyobb időszaki kiállítások mellett a múzeum több pontján alternatív tárlatok kerültek kialakításra a Skanzen néprajzos muzeológusainak közreműködésével. A hajdúbagosi lakóház *Meseházzá* változott, ahol kicsik és nagyok együtt élvezhetik a mesélés közös élményét, fedezhetik fel a magyar népmese „bárányokban gazdag” világát.

A gyöngyösi portán kialakított *Zeneházzal* a magyar pásztorzenei hagyományból kapnak ízelítőt a látogatók, míg a Skanzen templomaiban a bárány és a pásztor alakjának keresztény szimbolikában és a népi vallásosságban betöltött szerepére rávilágító mini-tárlatok láthatók.

Az óbudavári katolikus templom tárlata a *Jó pásztor*-, a mándi református templom tárlata az *Agnus Dei*-ábrázolások mögött húzódó szimbólumrendszert, míg a mándoki templom kiállítása a húsvéti pászkaszentelés görögkatolikus hagyományát eleveníti meg.

Az undi portán *Elfeledett pászortárgyak* címmel mini-tárlat mutatja be a mindennapi használatból jórészt kikopott hagyományos pászortárgyakat. Az élő múzeumi helyszínek a juh minden haszonvételi forrását körüljárják. A juhtejet a sükösdői portán, a gyapjút a jánosomorjai textilműhelyben dolgozzák fel, bárányhúsból készült ételeket pedig az ásványrárói hagyományos konyhán kóstolhatnak a látogatók.

A kiállításokhoz kölcsönzött külföldi anyag mellett a Szabadtéri Néprajzi Múzeum műtárgygyűjteménye is gyarapodott. A CANEPAL programnak köszönhetően kerülhetett a múzeumba több pászortárgy K. Kovács László hagyatékából, valamint a Kortárs Képzőművészeti Gyűjteményt gazdagítja Szőke Gábor Miklós 4 méteres racka faszobra és a görög Giorgos Giotsas *Ovis Aries* című alkotása.

ALMA MATER

Gimnázium és néprajz

A székesfehérvári Ciszterci Szent István Gimnázium hármás jubileuma

Szent István király halálának 975. évében a székesfehérvári Ciszterci Szent István Gimnázium hármás évfordulót ünnepelt: alapításának (1688) 325., az iskolafenntartó ciszterci rend fehérvári megtelepedésének (1813) 200. és a jelenlegi („új”) iskolaépület felépítésének (1938) 75. évfordulóját. Az ünnepi rendezvénysorozat a székesfehérvári Vörösmarty Színházban 2013. november 5-én lezajlott gálaműsorral kezdődött, ahol az iskola jelenlegi és öregdiákjai, tanárai szerepeltek zenével, dallal, tánccal, versekkel.

Az iskolát közvetlenül a török alóli felszabadulás után a jezsuita rend alapította 1688-ban, 1724-ben bővült gimnáziummá. Felosztatásuk (1773) után a pálosok vették át, majd a pálos rend eltörlése (1786) után királyi (állami) gimnáziummá lett. A ciszterci rend 1813-ban vált iskolafenntartóvá, és maradt az 1950-es felosztatásáig, a gimnázium államosításáig. Végül a Ciszterci Rend Zirci Apátsága 1992-ben kapta vissza székesfehérvári középiskoláját. Az ősi iskolának és fenntartóinak állít emléket a főhomlokzaton elhelyezett emléktábla, amelynek szövege:

*„UNA CARITATE, UNA REGULA, SIMILIBUSQUE VIVAMUS
MORIBUS.”*

(CHARTA CARITATIS)

*EGYHÁZI ISKOLÁNK 325., CISZTERCI SZOLGÁLATUNK 200., ÉPÜ-
LETÜNK 75. ÉVFORDULÓJÁN ELŐDEINK IRÁNTI HÁLÁVAL ÉS MA-
GYAR JÖVŐNK IRÁNT AZ ÚRBA VETETT BIZALOMMAL.*

*„A MÚLTAT TISZTELJ, S A JELENT VELE KÖSD A JÖVŐHÖZ.”
(VÖRÖSMARTY MIHÁLY)*

A ciszterciek rendi alkotmányából (1118) vett latin nyelvű idézet magyarul így hangzik: *„Éljünk egyazon szeretetben, egyazon Regula szerint és hasonló életvitelben.”* A táblára öt címert véstek: a ciszterci rendét, Magyarországot, Székesfehérvárét, a jezsuita rendét és a pálos rendét – ezért *Ötcimeres emléktáblának* nevezik. 2013. november 8-án avatták, ahol a díszvendég, Navracsics Tibor miniszterelnök-helyettes mondott ünnepi beszédet.

Gróf Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter szobrának ünnepélyes leleplezésére az iskola főbejárata előtt 2013. november 13-án került sor. A szobor Pető Hunor alkotása. Avatásán a népes közönséget Dékány Árpád Sixtus O. Cist. zirci apát és Orosz Ágoston gimnáziumigazgató köszöntötte. Ünnepi beszédében a díszvendég, L. Simon László, az Országgyűlés

Kulturális és Sajtóbizottságának elnöke a sikeres kultuszminiszterré lett egykori diák 1924-ben, a gimnázium kétszázéves jubileumán mondott beszédéből idézett: „*Itt nem egyszerű iskoláról van szó, hanem olyan nagyjelentőségű kultúrintézményről, amely beleszövődött a magyar művelődés életébe... Jó öreg tanáraink a fehérvári gimnáziumban megtanítottak bennünket erősen akarni, nyomatékosan cselekedni, a hazát szeretni, az Istent félni, és ezek az erkölcsi normák fennmaradtak és élnek bennünk tovább.*” A szobor felirata:

Klebelsberg Kuno

(1875–1932)

egykori vallás és közoktatásügyi miniszter

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával

állította Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata

2013

Az ünnepségsorozat záróeseménye a *Ciszterciek Magyarországon, ciszterciek Székesfehérváron* című rend- és iskolatörténeti vetélkedő volt, amelynek döntőjére a szoboravatás napjának délutánján került sor. A vetélkedőre való felkészülés, valamint az elődöntők során sok diák ismerkedett meg alaposan a ciszterci rend és a gimnázium történetével, az itt végzett jeles személyiségek életművével. A zsűrielnöki feladatot e beszámoló írója, maga is öregdiák látta el.

E hármás jubileum alkalmából a néprajztudomány szemszögéből is mérlegre tehetjük az iskolát. A székesfehérvári gimnázium padjaiból több mint három évszázad alatt számos író, költő, nyelvész, történész és néprajzkutató került ki. Természetesen ez csak úgy történhetett, hogy a tanári katedrán is gyakran ültek magyar nemzeti szellemben oktató, nevelő férfiak. Közülük az első Virág Benedek pálos rendi tanár, aki tizennégy évig, 1780–1794 között tanított itt. Virág Benedek Pesten, 1804-ben kelt levelében a népszokások gyűjtésére biztatta Kazinczy Ferencet: „*Eszembe jutott: összeírni a' Magyar szokásokat, a' már eltörlötteket, a' még élőket, minden helységben p.o. ilyen volt: Miklós tántza, Szent Iván tüze, Gergely napján a' gyerekeknek házról házra járáások, és éneklések: »Szent Gergely Doctornak híres tanítónak az ő napján mennyünk oskolába.« etc. A' mátkatál. Pünkösdi Királyné, etc. etc. Vajha találnál valakit, ki ezekben gyönyörködne! minden faluban vagyon, úgy vélem, írástudó; könnyen, 's hamar öszve lehetne sok szokásokat szedni, és nyalábként kiadogatni. Ez által is sokan felébrednének a' hazai dolgokra. Az idegen szokásokat tanullyuk; a' haza bélieket el felejtjük, illetlen dolog. Eféle gyűjtemény sokra hasznos volna. Tegyük próbát. 'S te az Érsemlyénieket tanuld ki, így Debreczenben biztass fel valakit az írásra.*” (Váczy 1892. III. 574.)

*Klebelsberg Kuno szobra Székesfehérváron a
Ciszterci Szent István Gimnázium előtt, Pető Hunor alkotása.
(Fotó: Lukács László, 2013)*

A magyar nyelven előadott dramatikus népszokásokat már a jezsuita gimnáziumban felkarolták. 1767-ben az iskola diákjai Székesfehérváron, majd 1768-ban Győrben mutattak be magyar nyelvű betlehemes játékokat, amelynek szövege a Sáropataki Református Kollégium könyvtárában fennmaradt. Herschman István (1742–1789) ciszterci áldozópap írta le, aki a játékokban a logicusok osztályának növendékeként Heródest alakította. Az 1767-ből ránk maradt székesfehérvári betlehemes játék az egyik legrégebb ismert magyar nyelvű karácsonyi játékokunk (Gelencsér–Lukács 1991. 14–22).

A pálosok gimnáziumában tanult Egyed Antal (1779–1862), ahol tanára Virág Benedek erősítette irodalmi érdeklődését. Tolna megyében: Bonyhádon, Pakson végül Dunaföldváron volt plébános, 1832-től apát, 1833-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Költői, műfordítói munkássága mellett: „*Egyed Antal a reformkor legjelentősebb helytörténeti, táj- és népkutató szerzői közé sorolandó.*” (Paládi-Kovács 2006. 192.) Tolna megye, Bonyhád, Paks és Dunaföldvár ismertetését, „leírását” a *Tudományos Gyűjte-*

ményben közölte. Átírta, majd 1852-ben kiadta a dunaföldvári vőfélyek lakodalmi verseit is. Tolna megyéről nagyszabású feldolgozást tervezett, ehhez állította össze kérdőívét, amelyben rákérdezett a település történetére, népességére, a gazdálkodásra, a népszokásokra. Kérdőívére 61 községből kapott választ, de ez a munkája kéziratban maradt, csak 1986-ban jelentette meg a Tolna Megyei Levéltár (Cserna–Kaczián szerk. 1986). Egyed Antal a magyar reformkor egyik legműveltebb embere volt, számos nyelvet ismert, híres könyvtárat gyűjtött. Bonyhádi éveiben kötött barátságot a nála jóval fiatalabb iskolatársával, a Perczel-családnál nevelősködő Vörösmarty Mihállyal, akit tanácsaival, gazdag könyvtárával segített pályakezdésénél. Vörösmarty 1822-ben Börzsönyből *Egyed Antalhoz* címzett versében így köszöntötte mentorát:

*Oktass és magyarul terjesszed az isten igéjét;
Így vele terjed majd a hazanyelvnek ügye,
S a honn is gyarapúl; te pedig fő karba jutandasz:
Fényleni fog neved is Hunnia díszes egén.*

Vörösmarty Mihály fehérvári gimnáziumi éveinek (1811–1816) felénél vette át iskoláját a ciszterci rend. Ő az első költőnk, aki az egyetemen bölcsészetet és jogot is végzett. 1827-ben elhatározta, hogy Fehérváron telepedik le, ügyvédkedni fog. Elhatározását mégis megváltoztatta, mivel Pesten a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztésével bízták meg (Gyulai 1900. 84–85). Rögtön szerkesztő munkájának kezdetén a magyar népköltészeti gyűjtés és kiadás megkésettiségeivel szembesült. John Bowring angol gyűjtő a magyar költőktől „köznépi dalokat”, azaz népdalokat kért angolul való megjelentetésre. Döbrentei Gábor a *Tudományos Gyűjtemény* 1828. évi kötetében tette közzé felhívását magyar népdalok gyűjtésére, melyek után már Angliában is érdeklődnek. Az eset kapcsán költőink közül Csokonai Vitéz Mihály, Virág Benedek után Vörösmarty Mihály is szót emelt a magyar néphagyományok összegyűjtése, megbecsülése érdekében. Az általa szerkesztett *Tudományos Gyűjteményben* 1828-ban írta: „*Valljuk meg, mert igaz, hogy gondatlanságunk lett sirja nemzetiségünk némelly maradványainak, vagy hova lettek királyaink asztalainál énekelteni szokott dalaink? A' bal szerencse által megrendült, elszaggatott nemzet azokat feleltheté, mondjuk; de hova lennének mai köznépdalaink, ha idegentől föl nem jegyeztetnének? Senkinek nem jutna eszébe azokat össze gyűjtve kiadni; szét szórva, kalendáriomokban, ponyvákön hevernek, de nagyobb részét föl sem jegyezve nép' szájában élnek, változnak, 's mulnak, a' mint az idő magával hozza. Pedig bár milly csekély lenne is költői értékök, nemzeti maradványaink szűk voltában ezekre legalább gondot viselhetnénk, 's falusi jegyzőink, mestereink sőt papjaink is mi könnyen munkálódhatnának az illy darabok' össze gyűjtésében.*” (Vörösmarty 1828. 125.) Bowring antológiája, a *Poetry of the Magyars* Londonban, 1830-ban megjelent. Magyar köl-

tők versei mellett magyar népdalt is közölt. Több mint másfél évtizeddel előzte meg első magyar nyelvű népköltési gyűjteményünk megjelenését.

A ciszterci gimnázium tanárai közül elsőként Szvorényi József (1816–1892) írta be nevét a magyar folklórkutatás történetébe, aki a magyar reformkor utolsó évtizedében, 1839-től 1849-ig tanított Székesfehérváron. Életművének áttekintésekor Ujváry Zoltán ezt írhatta róla: „*A reformkornak az a szellemisége hatotta át, amely a hazafiság erősítését, a nép, a nemzet felemelkedését, a magyar nyelv köznyelvi és irodalmi rangra való emelését tűzte célul.*” (2007. 181.) Szvorényi munkássága a közmondásokhoz, szólásokhoz és a példabeszédekhez kapcsolódott. Már fehérvári tanár korában, 1847-ben tagjává választotta a Magyar Tudományos Akadémia. Székfoglaló előadását *A' közmondások és példabeszédek szelleme és vegyes elemeiről* címmel írta. Proverbium-kutatásának értékeléséhez ugyancsak Ujváry Zoltánt idézhetem: „*Szvorényi elsőként vizsgálta a proverbiumok tartalmát, a jelentés lehetőség szerinti forrását, értelmét, összefüggéseit a tárgyi kultúrával és a folklórral. Néprajzi szempontból az idetartozó részek a legfontosabbak. A proverbiumok példatárából kiemeli mindazokat a közmondásokat, szólásokat, példabeszédeket, amelyek a magyar ember karakterével, hiedelmeivel, szokásaival és általában a néphagyomány megannyi területével összekapcsolódnak.*” (2007. 185.)

Iskolánkból jeles tanárok és tanítványok alkottak a finnugor összehasonlító nyelvészet és folklorisztika területén. A finnugor nyelvrokonság tudományos alapjait Reguly Antal (1819–1858) rakta le. Reguly, akinek édesapja a zirci ciszterci apátság jogásza volt, 1828–1833 között tanult a fehérvári gimnáziumban, ahol egyik tanára olthatatlan érdeklődést lobbantott föl benne a magyar őstörténet iránt. Az Urálban, Szibériában kutatta a vogulok, az osztjákok, a mordvinok, a csuvasok és a cseremiszek nyelvét és kultúráját, ezért *Észak Kőrösi Csomájaként* emlegetik (Eötvös 1863; Schleich 1938; Zsirai 1939; Hegedűs 1945; Kodolányi 1959; Borbély 1973). Nyelvrokonainkkal való oroszországi találkozásáról olvashatunk Képes Géza *Emléksorok Regulyról* című versében:

*Fegyvere: a szelíd szó,
mely messziről jött, mesze idegenből,
de furcsamód oly ismerősen csendül.
S mint a mese kettétört gyűrűjét
a két testvér összeilleszti újra
s a két fél mindörökre összeforr:
így állt elő az elveszett egész.*

Reguly nem csupán osztják, mordvin és csuvas népköltészeti anyagot, hanem néprajzi tárgyakat is gyűjtött. A Magyar Tudományos Akadémia 1847. novemberi ülésén mutatták be a 92 tárgyból álló „*ethnographiai gyűjtemény*”-t. Ezt tekintjük az első magyarországi néprajzi kiállításnak, amelynek tárgyait tudományos megalapozottsággal gyűjtötték. Reguly gyűjteménye a kiállítást

követően az Akadémiáról a Magyar Nemzeti Múzeumba került, ahol az 1872-ben megalakult Néprajzi Tár, a mai Néprajzi Múzeum alapját vetette meg (Reguly 1994. 12–13.).

Reguly hazatérése után a néprokonság kérdését eldöntő összehasonlító vizsgálatra készült, ezért helyszíni kutatásokat tervezett a magyarság különböző táji csoportjai körében. A Felvidéken már 1838-ban kutatott Willax Ferdinánd zirci apát támogatásával. 1857-ben ismét a Felvidéken, a Palócföldön kutatott. Útinaplóját a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára őrzi, a közelmúltban Selmeczi Kovács Attila adta közre. A Dunántúlra, az Alföldre és a Felvidékre vonatkozó „*népismeii jegyzeteiben*” Székesfehérvárról is olvashatunk: „*Fehérvár (felsővárosban) nyakas és vad nép, mint Ketskeméten.*” (Reguly 1994. 54.; Reguly 1975; Selmeczi Kovács 1975). Reguly Antal dombozművét 1996-ban avattuk fel a régi gimnázium épületén (Lukács 1998).

A magyar nyelvtudomány finnugor iskolájának megalapítója, Budenz József (1836–1892) iskolánkban a német és a görög nyelv helyettes civil tanára volt 1858–1860 között. 1872-től haláláig az urál-altaji nyelvészet professzora a budapesti egyetemen. Összehasonlító nyelvészeti munkásságával végérvényesen bebizonyította a magyar és a finnugor nyelvek rokonságát. Fehérvári lakóházát, amelyben ma Ybl Ervin képzőművészeti gyűjteménye látható, emléktáblával jelölték meg (Arany János u. 12.).

Veszprémi, pápai középiskolai tanulmányok után a gimnázium utolsó két osztályát iskolánkban végezte a várpalotai születésű Bán Aladár (1871–1960). Tanára, Horváth Cyrill itt adta kezébe Budenz finn nyelvtanát, amely meghatározta további pályáját. A finnugor népek kulturális és tudományos kapcsolatainak elmélyítésén fáradozott. *Kanteletar – A finn népköltés gyöngyei* címmel 1902-ben jelentette meg műfordításkötetét, az első magyar nyelvű finn népköltési gyűjteményt hazánkban. 1911-ben gazdag néprajzi gyűjteménnyel tért haza észtországi kutatóútjáról, amely a Néprajzi Múzeum észti anyagának alapját képezi. 1914–1919 között a Magyar Néprajzi Társaság főtítkári tisztét töltötte be. Élete fő műve a *Kalevipoeg*, az észtek nemzeti eposzának magyar fordítása (Korompay 1961; Könczöl 1971; Diószegi 1972; Kodolányi–Voigt szerk. 1974).

A ciszterci gimnáziumban tanult a sárszentmihályi születésű gróf Zichy Jenő (1837–1906), három kaukázusi, ázsiai expedíció szervezője. Expedíciói során Zichy fő feladatának tekintette, hogy a felkért szakemberek kifürkészék és összegyűjtsék mindazokat a nyelvi, történeti, régészeti, embertani és néprajzi nyomokat, amelyek összefüggésükben a magyarság oroszföldi vándorlásának útját jelzik. Második expedíciójának tagja volt Jankó János, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának vezetője. A gyűjtött anyagot feldolgozták, az eredményeket hatkötetes magyar és német nyelvű műben jelentették meg. Jankó Jánosnak a Zichy-expedíció során Finnországban gyűjtött anyagát a közelmúltban adta ki a Néprajzi Múzeum. Jankó az expedíció során tárgygyűjtéseivel és fényképfelvételeivel a Magyar Nemzeti Múzeum

Néprajzi Tárát is gyarapította. Zichy Jenő a Fejér megyei és Székesfehérvár városi Történelmi és Régészeti Egylet alapító tagjaként, már az 1895–1899 között lezajlott expedíciókat megelőzően is érdeklődött történeti kérdések iránt. Expedícióinak gazdag anyagából múzeumot létesített, amely 1901-ben nyílt meg. Végrendelésében az egész gyűjteményt a fővárosra hagyta (Balázs 1993a. 425–430.; Csinády 1963; Kodolányi 1997; Jankó 1993; Rusvay 2010; Bányai–Kovács szerk. 2013).

Cecén látta meg a napvilágot, és iskolánk diákja volt Strausz Adolf (1853–1944), a Balkán-félsziget néprajzának sokoldalú ismerője. Haditudósítóként 1878-ban részt vett a boszniai bevonulásban. Bulgáriában, Dalmáciában, Montenegróban, Albániában, Görögországban, Macedóniában és Szerbiában földrajzi, gazdasági és néprajzi kutatásokat végzett. Számos könyvet írt a balkáni országok gazdaságáról, néprajzáról. Elsősorban a balkáni népköltészet, néphit és népszokások érdekelték. Részt vett a Magyarországi Néprajzi Társaság megalapításában, 1920-ban a Társaság tiszteleti tagjává választották. *Bolgár néphit* című könyvét Társaságunk jelentette meg 1897-ben. Kétkötetes bolgár népköltési gyűjteményét 1892-ben adták ki. A 91 éves tudóst 1944-ben a nyilasok bestiális kegyetlenséggel megölték (Strausz 1897; Scheiber 1945; Diószegi 1981; Balázs 1993b).

Mórról került a ciszterci gimnáziumba Wekerle Sándor (1848–1921), a későbbi pénzügyminiszter, miniszterelnök. Wekerle első szépirodalmi kísérleteit a főgimnázium önképzőkörében pallérozták. 1866-ban a székesfehérvári Vörösmarty-szobor leleplezésekor ő mondta el diáktársa, Endrődi-Kupritz Sándor versét a költő emlékére (Dormuth 1936. 24.). Wekerlének az önképzőkörben elfogadott *Pipámhoz* című verse a *Budapesti Hírlapban*, *Ha bort iszom...* című, Anakreon görög eredetijéből fordított dala a *Szemelvények a székes-fehérvári főtanodai önképzőkör irodalmi kísérleteiből* (1867) című kiadványban jelent meg. A trónörökös műben (*Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen*) Wekerle Sándor írt Fejér megyéről (1896a. 529–576.). Megtudjuk belőle, hogy az alcsúti főhercegi kastélyban néprajzi gyűjtemény van: „néprajzi tárgyak vannak felhalmozva” (Wekerle 1896a. 566.). Az első, még német nyelven megjelent magyarországi néprajzi folyóiratban (*Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn*) találjuk Wekerlének egy másik néprajzi írását a Fejér megyei magyar lakodalmi szokásokról (1896b). Wekerle Sándor dombozművét 2011-ben avattuk fel a gimnázium régi épületén, az Oskola utcában (Lukács 2012).

Richter Mátyás István (1865–?) latin–német szakos tanár egy év bajai megszakítással 1899-től 1933-ig Székesfehérváron tanított. Néprajzi érdeklődése szülőföldje, a Nyitra megyei Németpróna és környéke német (krikeháj) népszokásaira, a céhszokásokra, az iparosok hagyományaira terjedt ki. Számos közleménye a Magyar Néprajzi Társaság folyóiratában, az *Ethnographiában* jelent meg (Richter 1897; 1902; 1929; 1930; 1934; 1940). 1924-ben tagja lett a Magyar Néprajzi Társaság választmányának. A székesfehérvári múzeum-

egyesületben és a katolikus legényegyletben rendszeresen tartott előadásokat a jeles napi népszokásokról, a céhek életéről. Néprajzi írásai jelentek meg a *Fejérmegyei Naplóban* és a *Székesfehérvári Szemlében*. Utolsó tanulmányát az egri mészáros remeklésről az *Ethnographia* 1946. évi kötetében közölték. Halálának évét nem ismerjük (Richter 1914. 277–281.; Szemerkenyi 1981. 349.; Nagy 2000. 45–48.).

Iskolánkban tanult 1885–1893 között Klebelsberg Kuno gróf, később válás- és közoktatásügyi miniszter, 1925-től 1932-ig a Magyar Néprajzi Társaság védnöke. Klebelsberg miniszterként és védnökként segítette a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának megfelelő elhelyezését, a gyűjtemény állagát súlyosan veszélyeztető Iparcsarnokból a Könyves Kálmán körüti Széchenyi Gimnáziumba költöztetését, amely egészen 1975-ig a Néprajzi Múzeum otthonául szolgált. Klebelsberg halálakor társasági folyóiratunk, az *Ethnographia* gyászkeretben jelent meg. A Magyar Néprajzi Társaság gyászjelentésében kinyilvánította: „*A megboldogultban Társaságunk védnökét, a magyar néprajz ügye fennkölt lelki pártfogóját veszítette.*” Gróf Klebelsberg Kuno emléktábláját 2005-ben avattuk fel a Ciszterci Szent István Gimnázium épületében (Berta 2000. 136.; Kósa 1989. 57, 107.; Lukács 2008).

Szólnom kell néhány szót azokról a kollégákról is, akik iskolánkból indultak, s legnagyobb diákelődünk, Vörösmarty Mihály szavaival, ma is a néprajz tarlóján gyűjtenek, takarítanak a nemzetnek s tudománynak egyenlőn (*Emléksorok*). Mindenekelőtt a balatonalmádi Gráfik Imréről, akivel folyamatosan együtt dolgozunk a Magyar Néprajzi Társaságban. A nyolcvanas években az *Ethnographia* Pannonica Szakosztály titkárai voltunk, később Imre főtitkár lett, jómagam az *Ethnographia* szerkesztője. Az új évezred elején az alelnöki tisztséget töltöttük be. Velem együtt érettségizett 1969-ben Gelencsér József, aki ugyan jogászként dolgozik, de a néprajzban is jelentős eredményeket ért el. A Fejér megyei népszokások, a katonai hagyományok és a népi jogélet kutatója. Az 1980-as években együtt kutattunk a Káli-medencében, majd több könyvnel szerzőtársam volt (Demeter–Gelencsér–Lukács 1990; Gelencsér–Lukács 1991; Gelencsér–Kresz–Lukács 1995). Gyűjtőmunkáját a Magyar Néprajzi Társaság 1985-ben *Sebestyén Gyula-emlékéremmel* ismerte el. Vakler Anna a Debreceni Tudományegyetemen végzett, népi éneket tanít Székesfehérváron. 1998-ban *Pesovár Ferenc-díjjal* tüntették ki. A székesfehérvári Nagy Veronika a Debreceni Tudományegyetemen doktorált néprajzból 2008-ban. Doktori értekezését a mohai farsangi tikverőzésből írta. Korábban a Gödöllői Városi Múzeumban dolgozott, ahol a *Népművészet a gödöllői művésztelepen* című kiállítás egyik rendezője volt. Bemutatták, hogy a gödöllői művészek milyen szerepet játszottak a magyar népművészet felfedezésében, népszerűsítésében. Richter tanár úr néprajzi munkásságáról a *Honismeretben* megjelent írását már használhattam. A 2012-ben a székesfehérvári Hiemer-házban megnyílt Hetedhét Játékmúzeum munkatársa lett, elnyerte a Magyar Tudományos Akadémia *Bolyai János kutatói ösztöndíját*.

Tudományszakunk ősi iskolánkra vetített szemléljét a hármás évfordulón abban a reményben zárom, hogy a fentiek alapján talán valamennyien hozzájárultunk iskolavárosunk, szülőföldünk szellemi földrajzának gazdagításához.

LUKÁCS LÁSZLÓ

Irodalom

Balázs Dénes

1993a Zichy Jenő. In Uő (szerk.): *Magyar utazók lexikona*. 425–430. Budapest

1993b Strausz Adolf. In Uő (szerk.): *Magyar utazók lexikona*. 350–351. Budapest

Bányai Balázs–Kovács Eleonóra (szerk.)

2013 *A „Zichy-expedíció.” Székesfehérvár*

Berta Annamária

2000 Klebelsberg Kuno fiatal éveei Fehérváron. *A Ciszterci Szent István Gimnázium Évkönyve 2000*. 134–138. Székesfehérvár

Borbély Andor

1973 Reguly Antal. In Havasné Bede Piroska–Somogyi Sándor (szerk.): *Magyar utazók, földrajzi felfedezők*. 199–203. Budapest

Cserna Anna–Kaczián János (sajtó alá rend. és szerk.)

1986 *Egyed Antal összeírása és korrajz Tolna vármegyéről (1829)*. Szekszárd

Csinády Gerő

1963 Zichy Jenő oroszországi és kínai expedícióinak története új megvilágításban. *Földrajzi Közlemények LXXXVII*. 37–49.

Demeter Zsófia–Gelencsér József–Lukács László

1990 *Palotavárosi emlékek. Székesfehérvár–Palotaváros története és néprajza*. Székesfehérvár

Diószegi Vilmos

1972 Bán Aladár, a finnugor hitvilág kutatója. *Ethnographia LXXXIII*. 361–369.

1981 Strausz Adolf. *Magyar néprajzi lexikon*. 4. 490. Budapest

Dormuth Árpád

1936 Székesfehérvár kulturális élete a XIX. században. *Székesfehérvári Szemle VI*. 1–2. 13–27.

Egyed Antal

1823 Bonyhád Mező-várasnak rövid leírása. *Tudományos Gyűjtemény V*. 5. 71–79.

1828 Nemes Tolna Vármegyének topographiai leírása. *Tudományos Gyűjtemény XII*. 6. 39–59.

- 1829 Paks' leírása. *Tudományos Gyűjtemény* XIII. 2. 68–75.
- 1832 Duna Földvár' leírása. *Tudományos Gyűjtemény* XVI. 10. 45–55.
- 1852 *Dunaföldvári vőfélyek köszöntése lakodalmakon*. Pest
- Eötvös József
- 1863 Reguly emlékezete. *Budapesti Szemle* XVIII. 39–75.
- Fränkel Bertalan
- 1902 Virág Benedek mint folklorista. *Ethnographia* XII. 332–333.
- Gelencsér József–Kresz Mária–Lukács László
- 1995 *Vörösmarty-emlékek*. Székesfehérvár
- Gelencsér József–Lukács László
- 1991 *Szép napunk támadt. A népszokások Fejér megyében*. Székesfehérvár
- Gyulai Pál
- 1900 *Vörösmarty életrajza*. Buda-Pest
- Halmos István
- 1988 Jeles tanárok és tanítványok. *A székesfehérvári József Attila Gimnázium tricentenáriumi évkönyve*. 15–25. Székesfehérvár
- Hegedűs Lajos
- 1945 *Egy dunántúli tudós útja 100 évvel ezelőtt az oroszországi rokonépek között*. Pécs
- Jankó János
- 1993 *Finnországi jegyzetek*. Szerk. és közzéteszi: Kodolányi János. Budapest
- Kisasszony Éva
- 1979 Kétszáz éve született Egyed Antal. *Honismeret* VII. 5–6. 67–69.
- Kodolányi János
- 1959 Reguly Antal. *Ethnographia* LXX. 359–367.
- 1997 Gróf Zichy Jenő harmadik ázsiai expedíciója és Jankó János. *Néprajzi Értesítő* LXXIX. 47–56.
- Kodolányi János–Voigt Vilmos (szerk.)
- 1974 *Bán Aladár emlékezete*. Várpalota
- Korompay Bertalan
- 1961 Bán Aladár. *Ethnographia* LXXII. 284–287.
- Kósa László
- 1989 *A Magyar Néprajzi Társaság százéves története*. Budapest
- Könczöl Imre
- 1971 *Bán Aladár emlékezete*. Várpalotai Füzetek 1. Várpalota
- Lakatos Dénes
- 1914 A székesfehérvári cisztercita rendi katolikus főgimnázium száz éves története. *A Ciszterci rend székesfehérvári kath. fő-*

gimnáziumának Értesítője az 1913–14. iskolai évről. Közzétetszi: Dombi Márk. 3–207. Székesfehérvár

Lukács László

1998 Reguly Antalra emlékezünk és emlékeztetünk. *Ethnographia* CIX. 693–695.

2008 Klebelsberg Kuno emléktábla Székesfehérváron a Ciszterci Szent István Gimnáziumban. *Alba Regia* XXXVII. 233.

Nagy Veronika

2000 Richter Mátyás a székesfehérvári tűzoltók farsangi báljáról. *Honismeret* XXVIII. 3. 45–48.

Paládi-Kovács Attila (vál., szerk., bev.)

2006 *A nemzetiségek néprajzi felfedezői.* Budapest

Reguly Antal

1975 *Palóc jegyzetei 1857.* Sajtó alá rend., jegyz. és mutatókkal ellátta: Selmeczi Kovács Attila. Eger

1993 *Magyarországi jegyzetek.* Szerk. és közread.: Selmeczi Kovács Attila. Budapest

Richter Mátyás István

1897 Régi lakodalmi szokások Németprónán. *Ethnographia* VIII. 193–202.

1902 Lakodalmi szokások a Nyitra megyei német falvakban. *Ethnographia* XIV. 422–433.

1914 *A németprónai származású papok.* Budapest

1929 A céhmesterválasztás. *Ethnographia* XL. 168–174.

1930 A mesterlegények a céhvilágban. *Ethnographia* XLI. 38–47, 177–199.

1932 A mesterek a céhvilágban. *Ethnographia* XLV. 46–61.

1940 Mesterlegény-avatás a céhvilágban. *Ethnographia* LI. 74–84.

Rusvai Julianna

2010 A III. Zichy-expedíció kutatástörténeti összefüggései. *Ethnographia* CXXI. 169–200.

Scheiber Sándor

1945 Strausz Adolf 1853–1944. *Ethnographia* LVI. 84.

Schleich Lajos

1938 Adalék Reguly Antal ázsiai utazásához. *Magyar Nyelv* XXXIV. 101–104.

Selmeczi Kovács Attila

1974 Reguly Antal hazai néprajzi kutatásai. *Ethnographia* LXXXV. 611–618.

Szemerkenyi Ágnes

1981 Richter M. István. *Magyar néprajzi lexikon.* 4. 349. Budapest

Szvorényi József

- 1847 A' közmondások és példabeszédek szelleme és vegyes eleméről. *Magyar Akadémiai Értesítő 1847-ről.* 239–257. Pest
- 1889 A magyar nép eszejárása és eszmekeire, közmondásaiban s egyéb elmeműveiben elétűntetve. *Ciszterci rend egri kath. Főgymnasiumának értesítője az 1888–89. iskolai évről.* 3–61. Eger

Toldy Ferenc

- 1851 Visszatekintés Reguly utazásaira. *Új Magyar Múzeum VIII.* füzet, 1851. május 1. 229–232. Pest

Ujváry Zoltán

- 2007 *Magyar folklórtörténet.* I. Debrecen

Váczy János (közzéteszi)

- 1892 *Kazinczy Ferencz levelezése.* III. Budapest

Vörösmarty Mihály

- 1828 Külföldön a magyar Literaturának terjesztése. *Tudományos Gyűjtemény XII.* 5. 122–125.

Wekerle Sándor

- 1896a *Fejérmegye.* In *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben. Magyarország.* XIII. 529–576. Budapest
- 1896b *Magyarische Hochzeit im Comitatus Fejér.* *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn IV.* 4. 106–107.

Werner Adolf

- 1895 A székesfehérvári főgimnázium története. *A Ciszterci rend székesfehérvári kat. főgimnáziumának Értesítője 1894–95. iskolai évről.* 3–88. Székesfehérvár
- 1896 A székesfehérvári főgimnázium története. Második közlemény. *A Ciszterci rend székesfehérvári kat. főgimnáziumának Értesítője 1895–96. iskolai évről.* 3–76. Székesfehérvár

Zsirai Miklós

- 1939 Reguly Antal emlékezete. *Magyar Nyelv XXXV.* 1–8.

SZEMLE

A legújabb magyar pálinkairodalom A magyar pálinka reneszánsza^{*}

A Magyar Pálinka Egyesület (MPE) felkérésére áttekintem az utóbbi évtized legfontosabb, pálinkáról szóló magyar nyelvű szakirodalmát.

Bevallom, nem számítottam az 1998-ban a Közgazdaság-tudományi Egyetem kiadójánál, az Aulánál megjelent *A magyar pálinka* című monográfiámat követő elemi és máig tovagyűrűző hatásra: a pálinkások szerint ez a munka erősítette meg bennük azt, hogy érdemes a pálinkával (ezzel az addig meglehetősen lenézett itallal) foglalkozni, mert megvan a maga kultúrája. Arra sem számítottam, hogy a magyar pálinkászat ilyen gyorsan felfut, tehát arra, hogy milyen jelentős javulás lesz a magyar pálinkakultúrában. Mindezzel együtt járt a szakirodalom folyamatos gazdagodása is. 2008 óta számos helyen: konferencián, pálinkanapon, tanulmányban, pálinkások szakmai összejövetelein a magyar pálinka reneszánszáról beszélek. Ritka jó érzés a társadalomkutató számára, ha munkájának hasznát közvetlenül (még életében) tapasztalja.

Monográfiámat jelentősen kiegészítve jelent meg 2002-ben Marton Szabolcs szegedi PhD-hallgató *Az égetett szeszek és az emberiség* című munkája (Bába Kiadó, Szeged). Ezt követte 2004-ben *Az italok és az italozás története* című egyetemi jegyzete. (Második, bővített kiadás: JATE Press, Szeged.) Később Marton Szabolcs PhD-védésének is részese lehettem. Újabb munkája egy szép kivitelű könyv: *Mindennapi italunk. Az italok és az italozás kultúr-története* (Design Kiadó, Szeged, 2014), ebben persze minden italféleség benne van az ivóvíztől a koktélokig (témánk szempontjából ez érdekes: *Csak töményen: az égetett szeszek története*, 204–211.). Gyönyörű kivitelű pálinkaalbumot jelentett meg Dlusztus Imre és Soós Kálmán *A jó magyar pálinka* címmel (Mihazánk Könyvkiadó, 2013), sikerét a sok szép, vonzó fotó, térkép, élményfőzde-bemutató jelentette, állítólag el is fogyott az utolsó darabig. Ennek egyik előzménye lehetett a *Népszabadság* kiadásában *A legjobb pálinkák* című kötet (szerk.: Soós Kálmán, 2007). Hasonló színes-szagos kiadvány: *Híres Pálinkák* (helytelen a cím helyesírása, de hát bibliográfiai adatoknál nincs mese), alcíme: *Eredetvédett hungarikumok* (Szaktudás Kiadó Ház, é. n.). 2014-ben a Vidékfejlesztési Minisztérium kiadta a *Pálinkakiválóságok* könyvét magyarul és angolul – ebben a tenyérben tartható, szép kivitelű kiadványban a jelentősebb főzdek szakmai, olykor költői leírása található, címeikkel,

^{*} Elhangzott a Magyar Pálinka Egyesület 2014. szeptember 26-án a budapesti Néprajzi Múzeumban megrendezett közgyűlésén.

jellemző (általában prémium) termékekkel. A minisztérium a kötethez és a jó pálinka népszerűsítéséhez megtervezte a magyar pálinka logóját: egy színes gyümölcsökből összerakott tulipános pálinkás poharat.

2004-ben egy nagyon kedves kis kötet jelent meg A szentesi múzeum füzetei (3.) sorozatban „*Aki iszik belőle, váljon egészségére!*” címmel a 2003-ban tartott butellakiállítás és pálinkatörténeti konferencia anyagából (szerk.: Szabó János József). Benne Szűcs Judit tanulmánya a szentesi pálinkáról, valamint Mód László két tanulmánya a szentesi pálinkafőzdekről és a Koszta József Múzeum butellagyűjteményéről. Egy ugyancsak értékes helyi kiadvány Herczeg Mihályé: *Pálinkafőzés Hódmezővásárhelyen* (Norma Nyomdász Kft., 2005).

*Balázs Géza az előadását tartja
(Fotó: Zomborka Márta)*

A 2008-ban a miskolci Herman Ottó Múzeum által szervezett pálinka-konferencia anyaga jelentős késéssel, de annál méltóbb kivitelben látott napvilágot 2013-ban Balázs Géza és Viga Gyula szerkesztésében *Közelítések a pálinkakultúrához* címmel (Inter, Budapest, 2013). Benne a következő szerzők és témák szerepelnek: Marton Szabolcs (a pálinkafőzés története), Szulovszky János (a pálinkafőzés 19. századi története), Balázs Géza (a magyar pálinka reneszánsza), Páll István (táji pálinkák), Sonnevend Imre (berkenyepálinka), Sári Zsolt (nagykörűi cseresznyepálinka), Cservenyák László (szatmári szilva), Knézy Judit (pálinkaégetők a csurgói uradalomban), Bali János (szerémségi pálinka), Hadobás Sándor (bányászok pálinkázása), Tóth Arnold (pálinkásbutellák és -versek), Veres László (pálinkásüvegek), Eperjessy Ernő (pálinkafőzés és jelrendszer), Panyik Gáborné (a jó és a rossz pálinka). A kötetben lett másodszer közzétéve az általam megalkotott pálinkások aranszabályai,* valamint a pálinkások 12 pontja... – természetesen szabad felhasználásra, továbbgondolásra.

2010-ben a Magyar Szemiotikai Társaság Egerben gasztroszemiotika témában szervezett szimpóziumot, melyhez a Matheus pálinkaház kóstolója is járult, és természetesen pálinkás előadás is. A *Gasztroszemiotika – Az étkezés jelei* című kötet Balázs Géza–Balázs László–Veszelszki Ágnes szerkesztésében látott napvilágot (Magyar Szemiotikai Társaság, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012), számos étel-ital-ízleléstörténeti, gasztroszemiotikai írással.

Ehhez is kapcsolódik egy nem kimondottan pálinkáskönyv, de talán fontos, mert a pálinka alapanyagáról, a gyümölcsről szól: Rácz János *Gyümölcsneves* könyv (Inter, Budapest, 2014). A szerző 355 gyümölcs nevének kialakulását és kultúrájának történetét tárgyalja – hasznos olvasmány a gyümölcs-pálinka-készítőknek és -fogyasztóknak.

Pálinka-monográfiámat követően én sem nyugodhattam, mert folyamatosan noszogattak, adjak ki új munkákat. Így 2003-ban megjelent az Állami Nyomda Rt. kiadásában a *Pálinka, a közös nyelvünk* című albumomonográfiám, amelynek címével munkásságom két területét igyekeztem összekapcsolni (a cím egyébként egy nagykörűi pálinkafőző-mester mondása, aki nem tudott idegen nyelveken, de egy pohár pálinka után az őt meglátogató külföldiekkel nagyon jól eltársalgott). Ugyancsak az Állami Nyomda 2004-ben kiadta a *Pálinka, a hungarikum* című albumot – magyarul és angolul is. Mivel ezek a könyvek elfogytak, 2012-ben magam jelentettem meg pálinka-ismereteim esszenciáját: a *Nagy pálinkakönyvet* (Inter Nonprofit Kft., Budapest), ebből szerencsére még akad megvásárolható példány, így azért foglalkozhatok mással, például antropológiai és egyéb nyelvészettel is (egy darabig).

Örömmre szolgált, hogy pálinkás könyveimre több válasz is érkezett, az egyik például elég érdekes: Bozsik Péter *A pálinka dicsérete és más történetek*

* Az alapszabályok először a *Néprajzi Hírekben*, az említett miskolci konferenciáról szóló beszámolóban (Máté György, 2009. 1. sz. 11–15.) láttak napvilágot (14–15.).

címmel kiadott novelláskötete Pálinkaenciklopédia című fejezetében bőven idéz és költői megjegyzéseket fűz munkámhoz (zEtna, Zenta, 2012). A kötet irodalmi stílusával nem mindenben értek egyet, sőt..., de tény, hogy a pálinkáról szóló költői sorai megragadók.

Szinte évente történik valami érdekesség a pálinkakultúrában: 2012-ben megindult a Corvinus Egyetemen a pálinkamester-szakmérnök képzés, 2013-ban szakmai segítséggel (és egyetlen forint honorárium nélkül) megnyílt Visegrádon a Zugpálinkafőzde-múzeum.

A gazdagodó magyar pálinkakultúrára „ráérzett” a popkultúra is, a Magna Cum Laude együttes nagysikerű pálinkadalt írt, s ez a romkocsmák, bulik igen kedvelt, sokak által énekelt dala, mondhatjuk slágere lett:

Refr.:

*Álmaim kéklő egén,
Gyümölcsfáim tetején,
Pálinka, szerelmem, légy az
enyém!*

*Nyújtsd hát a karod felém,
Nélküled meghalok én,
Pálinka, szerelmem, légy az
enyém!*

*Ha egyszer elindulunk lefelé,
Mert előttünk a lejtő.
Folyékony királynő, kérlek,
Te légy a búfelejtő!*

*Tölts hát a poharamba még egy
kortyot angyalom,
Ma éjjel mindenemet
elmulatooom!*

Refr.:

*Álmaim kéklő egén,
Gyümölcsfáim tetején,
Pálinka, szerelmem, légy az
enyém!*

*Nyújtsd hát a karod felém,
Nélküled meghalok én,
Pálinka, szerelmem, légy az
enyém! (2x)*

*Az istenek könnycseppje gyógyír
Bánatra, öröme.*

*Én téged fogadlak egyszer majd
Gyermekként örökbe.*

*Egy kupica reggelire – abból ba-
jod nem lehet,
A magyarnak csak ez adhat ihletet.*

Refr.:

*Álmaim kéklő egén,
Gyümölcsfáim tetején,
Pálinka, szerelmem, légy az
enyém!*

*Nyújtsd hát a karod felém,
Nélküled meghalok én,
Pálinka, szerelmem, légy az
enyém!*

*De nekem így is megérte, életem át
várni rád.
A halálos ágyamon az infúziómba
ne töltsetek csak pálinkát!*

Refr.:

*Álmaim kéklő egén,
Gyümölcsfáim tetején,
Pálinka, szerelmem, légy az
enyém!*

*Nyújtsd hát a karod felém,
Nélküled meghalok én,
Pálinka, szerelmem, légy az
enyém! (2x)*

Valamikor, kutatásaim elején azt írtam, hogy bordal van, de pálinkadal nincs. Ez is megváltozott idővel. És ha valaki föl vállalja, szívesen meghirdetem a pálinkadalversenyt, s egy-két év múlva csinos kis kötet lesz összeálítható (már nemcsak bordalokból, hanem) pálinkadalokból is, mindennapi népköltészetünk gazdagodására. Akkor készséggel folytatom ezt a kis, az MPE felkérésére írott cikket.

BALÁZS GÉZA

**Bálint Sándor „Karácsony, húsvét, pünkösd” című könyve
német nyelvű kiadásának bemutatója
(Magyar Művészeti Akadémia, Budapest, 2014. április 30.)**

Magyar klasszikus néprajzi mű németül

A Magyar Művészeti Akadémia, az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke, az MTA–SZTE Vallási Kultúrakutató Csoportja és az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága 2014. április 30-án a Magyar Művészeti Akadémia Székházában,

a Pesti Vigadó Makovecz Termében mutatta be Bálin Sándor *Karácsony, hűsvét, pünkösöd* című klasszikus könyve német nyelvű kiadását. A bemutatóval a szerző születésének 110. évfordulójáról is megemlékeztek. Az ünnepi rendezvényen elhangzott beszédek közül az alábbiakban hármat: Latorcai Csaba kiemelt társadalmi ügyekért felelős helyettes államtitkárét (Emberi Erőforrások Minisztériuma), a kötetet szerkesztő és sajtó alá rendező Barna Gábor és a mű zenei gondozóját, Paksa Katalinét közöljük.

A SZERK.

Bálint Sándor emlékezete

Hölgyeim és Uraim!

Egy olyan ember posztumusz kötetének a bemutatója alkalmából gyűltünk e gyönyörű helyen egybe, aki ezt vallotta: „... irtózom mindentől, ami nem Isten egyenes ügye. Félek a rossz és félbemaradt emberektől, akik megfélemlenek halálukról és itt, ezen a földön akarnak maguknak várost építeni.”¹

„Bálint Sándor szellemi arculatát, akárcsak városát, a középkori népi katolicizmus főleg orális hagyományait éltető ferences eszmeiség és a tanító rendek közvetítette írásbeli kultúra határozták meg” – emlékezett Erdélyi Zsuzsanna 1987-ben.² [...] Egész lénye árasztotta az Assisi sugallta-megfogalmazta ember- és életszeretetét, a természetbe tárulkozás kozmikus élményét.”³ „[...] emberi arculatán az alsóvárosi »napsugaras« közösség ferences lenyomatú vallásossága és e plebejus vallásosság feszes kultikus gyakorlata, kötött erkölcsi rendje határozta meg a legfeltűnőbb alapjegyeket: a mély hitet, a szelíd derűt, a létformáló munkát, a hasznos élet igényét.”⁴

Személyében a szakrális néprajz hazai megalapozóját tisztelhetjük, aki az ország első egyetemi néprajz tanszékén, a Solymossy Sándor vezette szegedi intézetben már 1930-ban gyakornokoskodott, később már elő is adott, négy év múlva pedig habilitált. Szakmai munkásságát ma többen, nálam avatottabbak fogják méltatni, én inkább az emberről és a politikusról szólnék.

Solymossy professzor szerint „amihez mi, középosztályúak, ha néplélekkel kapcsolatos tanulmányokba merülünk, a legnagyobb nehézségek árán tudunk csak eljutni, ti. a föld népének mentalitásába való behatolást illetően,

¹ Bálint Sándor: Breviárium 11.

² Erdélyi Zsuzsanna: „A jövő tudományát segíti...” *Tiszatáj* 1987. 8. sz. 44.

³ Bálint Sándor idézése. *Vigilia* 1981. 5. sz. 292.

⁴ Erdélyi, *Tiszatáj* 1987. 8. sz. 44.

Bálint Sándor azt készen hozta magával.” Sándor bácsi megfogalmazásában: „*Néprajzi tanulmányaim voltaképpen gyermekkori élményeim, parasztkörnyezetem emlékeinek tudatosításával kezdődtek [...] A gyerekkor élményvilága sürgetett a népi vallásosság egyetemesebb vizsgálatára. [...] Anyám a régi szegedi paraszti hagyománynak volt az őre, tudója, aki tisztában volt ezeknek a hagyományoknak a nevelő értékével és mindehhez ragaszkodott. Mint néprajzi kutató is a legnagyobb tisztelettel emlékezem reá.*”⁵

Bálint Sándor részt vett a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma szellemi és szociális megújódást célzó mozgalmában, majd a parasztfjúság szellemi-gazdasági felemelkedéséért munkálkodó KALOT egyik szegedi vezetője lett. Jelen volt 1944-ben a modern magyar kereszténydemokrácia születésénél, az Apor Vilmos püspök szervezte titkos győri konferencián. 1945-től a Kisgazda Párt színeiben Eckhardt Sándor mellett a Demokrata Néppárt másik képviselője lehetett a Magyar Országgyűlésben. Ott is az önzetlen Isten-, s emberszeretetet képviselte.

A Parlamentben megpróbált fellépni a kommunista terrort előrevetítő büntetőjogi szabályozás ellen, elsőként javasolta Alkotmánybíróság felállítását, továbbá kiállt az egyházak oktatási és kulturális missziójának a védelmében. Egyre fogyott azonban a demokrata néppárti képviselők körül a levegő, egyre kevésbé voltak képesek a nemes és érdemes tradíciók legalább egy részét átmenteni, amelyek keretében elveiket és elgondolásait megvalósíthatják. Emiatt Bálint Sándor 1948-ban visszavonult a politikai szerepléstől.

Erkölcsei és hitbéli szilárdsága miatt azonban a kommunista rendszer beűgők tucatjait állította rá, bár a helyzet abszurditását jól illusztrálja, hogy a megfigyelt emberi és tudományos nagyságáról még egyikük-másikuk is a tisztelet hangján jelentett... Tanítási engedélyét 1950–1956 között megvonták, az egyetemen 1952-től négy évre rendelkezési állományba helyezték. A következő esztendőkből születtek meg a nagy történeti, népeleti, művészettörténeti monográfiái. Bár 1962-ben a történelemtudományok kandidátusa lett, három év múlva rendszerellenes izgatás vádjával koncepció perbe fogták. A hatalomhoz közel álló szakmabeliek összefogása eredményeképp „csak” felfüggesztett börtönbüntetést kapott, ám 1966-ban végképp megfosztották a katedrájától: kényszernyugdíjazták.

Kimondhatjuk, hogy Bálint Sándor a mélységes vallásos meggyőződése és a rendszerkritikája miatt szenvedett üldöztetést. Nem csoda, hisz a parasztságot „*a szocializmus új jobbágyságának*” minősítette, amelynek helyzete „*a kapitalista kiszolgáltatottságnál is rosszabb*”. Rámutatott a rezsím nemzet-sorvasztó jellegére, amelynek hívei „*lerombolták a munkát mint erkölcsi ideált, annak tiszta és magasabb felfogását*”. „*Kádár államának tragédiája, hogy [...] a kispolgári materializmusnak, a habzsoló önzésnek, az eszménnyé vált műveletlenségnek, a komfort eretnekségének kénytelen engedni, ez a társada-*

⁵ Bálint Sándor, *a tudós és a politikus*. Bp., 2007. 16.

lom – legalább egyelőre – méltatlan is a szabadságra [...] mindinkább kezdjük fölismerni, hogy a legrosszabb királyok is jobbak, mint a legjobb főitkárok” – adott hangot a véleményének.⁶

Végezetül a hitéből is fakadó toleranciára hívnám föl a figyelmüket. Doktori témaválasztása a református Dézsi Lajos professzor hatására nem volt egyéb, mint Szilády Áron, a tudós akadémikus, a kálvinista lelképásztor munkássága. Így az érzelmekkel gazdagon telített népi katolicizmus mellett a protestantizmus racionális teológiáját is kellő mélységben megismerhette, de Ady, Szabó Dezső, Móricz sem kevésbé mélyen hatott a világfelfogására. Látásmódját a Scheiber Sándor professzorral és más zsidó személyiségekkel ápolt barátsága is erősítette. A német megszállás után komoly embermentő tevékenységet fejtett ki a vallásuk, világnézetük vagy származásuk miatt üldözöttek oltalmazása érdekében. A szomszéd népekhez való viszonyát a következő mondatai példázzák: „Közép-Európa egyetlen útja az univerzalizmus, a népek és kultúrák mellérendeltsége és szövetsége, a nyelvi esetelegességeken fölülemelkedő szolidaritizmus, a keresztény hit és európai múlt közösségében való újjászületés. [...] Az én testvéreim mégis a horvátok, a szlovákok és a románok akkor is, amikor szembe kerülünk egymással. Nekünk tudnunk kell, hogy ugyanaz a föld táplál bennünket és ugyanaz a világ tekint le ránk. Nekünk tehát rendbe kell tennünk dolgainkat békésen, tisztán, türelemmel és teljes megértéssel.”⁷

E sorba illeszteném élete egyik fő művének, a *Karácsony, húsvét, pünkösd* című nagy ívű szintetizáló, interdiszciplináris monográfiájának a német nyelvű megjelentetését is, amihez szeretnék gratulálni a szakrális néprajz terén méltó utódnak, Barna Gábor professzor úrnak és munkatársainak. Bálint Sándor hitvalló élete valóban tiszteletre méltó, így reményeink szerint a mintegy évtizede zajló boldoggá avatási eljárás is eredményes lesz majd. P. Békési István, aki KALOT-vezetőként a 110 éve született ünnepelt közeli munkatársa lehetett, így jellemezte: „Ez a mélységesen vallásos, mindhalálig alsóvárosi, egyszerű magyar ember a katedrán is, a professzori létben is alázatos, egyszerű ember volt. A szerénység ferences lelkülete lengte körül.”⁸

Befejezésül azt kérem, minél többünknek legyen vezérlő elve Bálint Sándor eme hitvalló gondolata: „A feladat a hazához köt, annak emberi, európai és keresztény lényegét kell a magam területén életem hátralévő részében kifejeznem.”⁹

Köszönöm a figyelmüket!

LATORCAI CSABA

⁶ Bálint Sándor, *a tudós...* i. m. 12–14.

⁷ Bálint Sándor, *a tudós...* i. m. 14–15.

⁸ Bálint Sándor, *a tudós...* i. m. 18.

⁹ Bálint Sándor, *a tudós...* i. m. 19.

**A „Karácsony, húsvét, pünkösd” című könyv és szerzője:
Bálint Sándor**

Az 1973/1974-es év jelentős könyvsikere volt a római katolikus egyház könyvkiadójánál, a Szent István Társulatnál Bálint Sándor *Karácsony, húsvét, pünkösd* című könyve. A könyvkiadó erős szocialista pártállami ellenőrzés és cenzúra alatt állt, az egyes könyveket – még a hitélettel foglalkozókat is! – csak előzetes ellenőrzés után, állami engedéllyel adhatta ki. Bálint Sándor levelezéséből tudjuk, hogy az 1970-es évek elején *Napok és ünnepek* címmel mintegy 3000 oldalas kéziratban foglalta össze „*az esztendő hazai archaikus hagyományvilágát*”. A Szent István Társulat a nagy művet pedig végül két részletben jelentette meg. Az első könyvet *Karácsony, húsvét, pünkösd* cím alatt 1973-ban, a folytatást pedig 1977-ben *Ünnepi kalendárium* összefoglaló cím alatt adták ki.

Az egyházi évről szóló munkáját Bálint Sándor egyik levelében tudományos pályája „*fő művének és nagy emberi hitvallásnak*” tartotta.

Az egyetemről való eltávolítása (1966) utáni években minden anyagi támogatás nélkül, csupán tudói elkötelezettségéből, hatalmas erudícióval írta meg nagy munkáját, melyben nemcsak a magyar, hanem a kárpát-medencei és a szomszéd népek keresztény ünnepi hagyományait is bemutatja.

Vállalva a vallási néprajz integráló szerepét, Bálint Sándor az egyházi év három nagy ünnepének liturgiátörténeti, heortológiai, művelődéstörténeti, építészettörténeti, művészettörténeti, zenetörténeti és folklorisztikai eredményeit foglalta össze. Gondos filológiával rendezte anyagát. Megvizsgálta, milyen hatások alakították a vallásos élet egyes jelenségeit, de utalt a laikus vallásgyakorlási alkalmaknak a mindennapok életében betöltött szerepére is. Anyagát az ünnepek szerint csoportosította. Példáit nemcsak a magyar anyagból vette, hanem gyakorta idézi a Kárpát-medencében és Közép-Európában élő más népek vonatkozó hagyományait is.

Az egyes fejezetek szerkezete azonos: az adott ünnep kialakulásának története után egyházmegyénként számba veszi az ünnep patrocíniumait a Kárpát-medencében, ismerteti az ünnep liturgiájára vonatkozó történeti adatokat, legendákat, apokrif hagyományokat, irodalmi vonatkozásokat, s ezek hatására létrejött népszokásokat, rítusokat, a népi vallásgyakorlás alkalmait. Teljességre törekvően felsorolja az ünnep magyarországi történeti ikonográfiáját. Nem maradnak el az egyes ünnepekhez kapcsolódó profán hagyományok sem, jól lehet ezeket csak olyan mértékben idézi, amennyiben elősegítik a vallási ünnep teljesebb megértését. Az egyes fejezetekből tehát feltárulnak az ünnepi kultusz történeti rétegei is.

A munkán átsüt Bálint Sándor keresztény humanista meggyőződése, ami azonban módszertani semlegességgel párosul. Egy tudós, egy kutató ennyit tud tenni.

A könyv stílusát, Bálint Sándor szóhasználatát jól adja vissza Albrecht Friedrich német fordítása.

A könyvet eredetileg 2004-re, Bálint Sándor születési centenáriumára szerettük volna megjelentetni. A fordítás éveket igénybe vevő munkáját sokan támogatták. Itt és most tudjuk megköszönni Semjén Zsoltnak, akkor az egyházügyekért felelős helyettes államtitkárnak és Latorcai Csabának, az akkori államtitkárság osztályvezetőjének, Bábel Balázs, Balás Béla, Bosák Nándor, Gyulay Endre, Konkoly István, Márfi Gyula, Szendi József, Takács Nándor, római katolikus püspököknek, Várszegi Asztrik püspök-főapátnak, valamint Szebik Imre evangélikus püspök úrnak anyagi támogatását, ami a fordítást lehetővé tette. Ám a kiadásra már nem jutott erő. Csupán Paksa Katalin zenei összeállítása jelent meg egy kétnyelvű kis könyvben, CD melléklettel, aminek anyagát most – képek nélkül – átvettük kiadványunkba.

Bálint Sándor a népi vallásosság kutatásának európai összehasonlításban is egyik legkiválóbb szakértője lett. *„Az elkövetkező évek fogják igazán bebizonyítani, hogy Bálint Sándor munkái az európai kultúra egyik fontos részterületének megismerésében milyen alapvető jelentőségűek”* – írta Matthias Zender.

Bálint Sándor 1904. augusztus 1-jén született Szeged-Alsóvároson, Szeged mezőgazdasági városrészében, paprikatermelő parasztcsaládban. A piarista atyáknál érettségizett. Szegeden végezte az egyetemet, amely a románok annektálta Kolozsvárról menekült, s 1921-ben költözött a Tisza-parti városba. 1929-ben nyílt meg a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen az ország első néprajzi tanszéke, Solymossy Sándor vezetésével. Itt volt 1933-tól díjtalan tanársegéd Bálint Sándor, aki 1934-ben a szellemi néprajz tárgyköréből magántanárrá habilitált. Nyilvános rendes egyetemi tanárrá pedig 1947-ben nevezték ki a Néprajzi Tanszékre. 1945–1948 között a politikai közéletbe is bekapcsolódott, s a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője lett. Ennek visszahatását az 1948-as kommunista hatalomátvétel után egész további életében megszenvedte.

A kommunista hatóságok Bálint Sándortól 1951–1956 között világnézeti okok és korábban vállalt politikai szerepvállalása miatt megvonták a *venia legendi*-t, eltiltották a tanítástól. Csak 1957 januárjától vehetett ismét részt az egyetemi oktatásban. Koholt vádak alapján azonban 1965-ben felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték, s 1966. február 1-én nyugdíjba kényszerítették. Kahler Frigyes, Bálint László és Velcsov Márton összegyűjtötte rendőrségi megfigyelésének és perének iratanyagát. Szomorúan tanulságos olvasmányok.

Bálint Sándor 1980. május 10-én autóbaleset következtében Budapesten hunyt el. Temetése 1980 tavaszán a polgári értékrend melletti és a szocialista diktatúra elleni néma tüntetés volt.

Hogyan látjuk ma Öt?

Bálint Sándort mindenki vel szemben nyitott, derűs, segítőkész viselkedése és hitvalló keresztény élete miatt már életében nagy társadalmi tisztelet és

elismerés övezte, különösen az egyetemisták körében. A politikai rendszerváltozás (1989/1990) után szülővárosában utcát, iskolát, művelődési házat, néptáncgyűttest neveztek el róla. Egyik szobra a szegedi Pantheonban a középkori Dömötör-templom tornyára, a Mátyás téri szobra pedig az alsóvárosi templomra néz. Vannak tehát emlékeztetők, emlékezetrögzítő pontok és emlékezhordozó emberek, akik ismerték őt. Méltató írások jelentek meg róla és munkásságáról, születési centenáriumán pedig az akadémiai élet is leróta tiszteletét.

Magát elsősorban pedagógusnak tartotta. Élete példájával nevelt. Mindenkit megfogott nagy műveltsége, mély hite és tiszta, közvetlen embersége, segítőkészsége.

Tudósként és emberként egyaránt példakép. Egyházmegyéje elindította boldoggá avatását, ami már eljutott a pozícióig. Bálint Sándort a tiszteletre méltó ember jelzővel illelhetjük.

BARNA GÁBOR

A „Karácsony, húsvét, pünkösöd” című könyv függeléke és CD-melléklete

A könyv függelékéről, CD mellékletéről szeretnék röviden szólni.

A néprajztudomány valamennyi ágában otthonos Bálint Sándor érdeklődési körébe – talán kevesen tudják – a népzene is beletartozott. Maga is kiadott népdalgyűjteményt 1933-ban saját gyűjtéséből *Szeged népe – Új gyűjtés* címmel, melynek anyagát Bartók Béla nézte át. Később fontosnak tartotta, hogy *A szegedi nemzet* című nagyszabású monográfiájához, melyet a szegedi *Móra Ferenc Múzeum Évkönyveiben* publikált, terjedelmes népzenei fejezetet írasson, és ezzel a feladattal annak idején engem bízott meg.

A karácsony, húsvét, pünkösöd hagyományvilágát összefoglaló könyvében azonban, mely 1973-ban, politikai izgatásért történt elítéltetése után nyolc évvel és csak Erdélyi Zsuzsanna kitaró erőfeszítéseinek köszönhetően jelenhetett meg, a nagy keresztény ünnepek zenei szempontú tárgyalására nem gondolt. Pedig munkája az énekes-zenés tradícióra is kiterjed, amennyiben valamennyi tárgyalt ünnep kapcsán számos énekszöveget idéz és énekes népszokásokat is ismertet. Bizonyára ez készítette Barna Gábort arra, hogy az újabb kiadás számára a hangzó illusztráció lehetőségét fölvesse – ami teljességgel beleillik Bálint Sándornak a kultúra legkülönbözőbb területeit átfogó komplex szemléletébe.

Talán nem érdektelen megemlíteni, hogy ez az illusztráció már 2004-ben elkészült. A német nyelvűre tervezett könyv kiadására azonban akkor, anyagi okokból, nem volt mód, így aztán a hanganyag önállóan jelent meg az

Akadémiai Kiadónál. Nagy örömmre szolgál, hogy most, 2014-ben végre eredeti funkcióját betöltve jut el az olvasókhöz/hallgatókhoz a könyv hátsó borítójához csatolt CD formájában.

De mit is tartalmaz a CD? A szerkesztés munkálatait meghatározta, hogy Bálint Sándor könyvében egyetlen kotta sem szerepel, sőt az idézett énekszövegek többsége eleve dallamtalan gyűjtésből származik, tehát ezek változatait, hangfelvételen rögzített, lehetőleg közeli, és technikailag elfogadható minőségű variánsait kellett egyenként megkeresni a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézete és a Néprajzi Múzeum hangarchívumában. Az énekszövegek azonosításán túl azután figyelembe kellett venni minden olyan ünnepi szokást, liturgikus megnyilatkozást is, amelyhez énekek tartoznak, noha Bálint Sándor nem mindig tért ki azok konkrét szöveganyagára. Ilyen pl. az adventi fejezetben tárgyalt roráté, amihez hajnali mise gregorián introitus dallama szólal meg a lemezen, és a mise záróéneke, az *Ó fényességes szép hajnal*. De ilyen a virágvasárnapi tavaszi havajgatás rövid tartalmi leírásához utalt, énekelt és tilinkán játszott dallam is. A válogatás következetesen megmarad a Bálint Sándor meghatározta keretek között, távolabbi asszociációkra nem került sor, hiszen a cél az általa körvonalazott zenei hagyomány megszólaltatása. Sajnos nem minden énekhez találtam hangzó felvételt. Főként az újabb ponyvai szövegek okoztak nehézséget, melyekben a dallam és szöveg kapcsolata alkalmi jellegű, és melyek gyűjtését meglehetősen elhanyagolták.

Az olvasó a könyv megfelelő részeinél zárójelben talál utalásokat a CD-sávokra, a megszólaló dallamok teljes szövege pedig a Függelékben olvasható néprajzi adataikkal együtt. Mindegyikhez zenei jegyzet csatlakozik történeti, stílári és dallamföldrajzi összefüggésekről. A dallamokat az 1950-es és 1990-es évek között gyűjtötték. E 20. századi eleven repertoár történeti dimenziói rendkívül érzékletesen példázzák a hagyomány kétarcúságát, az erős konzervativizmust és az új befogadására való késztséget; azt, hogy karácsony, húsvét, pünkösöd énekhagyományát különféle – középkori, kora újkori és újkori – történeti rétegek együttese alkotja.

A 72 perces CD 46 számot, ennél azonban jóval több dallamot foglal magában; egy számhoz ugyanis több ének tartozik az olyan összetett népszokások esetében, mint a betlehemezés, a szentcsalád-járás vagy a pünkösödölés.

A dallamok szövegműfajuk, illetőleg használati módjuk szerint három csoportba oszthatók: liturgikus énekek, egyházi népénekek és jeles napi szokások.

A liturgikus énekek csoportjába latin nyelvű gregorián dallamok tartoznak: a már említett hajnali mise introitusa, a virágvasárnapi körmenet énekei és a húsvéti szekvencia.

Az egyházi népénekek az adventi, vízkereshti, nagyheti, húsvéti és áldozósütörtöki énekek köréből kerülnek ki.

Egyházi népelemek azonban jelesnapok szokásokban is szerepelnek, akár mint karácsonyi kántáló funkciójú egyetlen ének, akár mint éneksorozat a szentszalad-járásban. A folklorizáció során az egyházi népelemek zenei függelékkel egészül ki a háromkirály-járásban, népelemek és recitatív szakaszok egybeszerkesztése jelentkezik a betlehemesben. Végül a népelemek hangjainak variálását és formai felépítésének átalakítását is tapasztalhatjuk egy karácsonyi köszöntőben, a bölcsőjárás dallamában és általában a pünkösdlők kezdő énekében.

A szokásdalok másik csoportjának nincs köze az egyházi népelemekhez. Ezek szövege szakrális és profán egyaránt lehet, vagy a kettő különböző arányú keveréke. Ilyen a szentiváni éneksorozat kezdő darabja, Bálint Sándor könyve mottójának forrása, mely az esztendő három legnagyobb ünnepét sorolja föl a hozzájuk tartozó természeti jelenségekkel együtt (melyet könyvbe-mutatónk elején hallhattunk). Ide tartozik a karácsonyi ostyahordás, a Szent János áldása és a János-, illetve István-köszöntő, a regösének, a kánai menyegző mint lakodalmas, a tavaszi havajgatás, a fehérvasárnap mátkálás és bizonyos pünkösdlők.

A lemezen megszólaló dallamok többsége a szomszédos, sőt, a távolabbi európai népeknél is megtalálható különféle helyi változatokban. Nyelvünk prozódiaja, régi népdalaink parlando-rubato előadásmódja és melodikus vonásai, díszítéstechnikája nálunk is sajátos magyar hagyománnyá formálta a dalokat. A virágvasárnap körmenet énekeit, vagy a húsvéti szekvenciát hallgatva pl. megtapasztaljuk, hogy még ezeket a hangjaikban a „hivatalos” verzióval egyező latin nyelvű gregorián tételeket is mintegy csángó dallamokká avatta a moldvai népdalok jellegzetes hangvétele, hajlékony ritmikája.

A stilárisan eltérő és különböző tájakról való énekek zenei szempontot mellőző – Bálint Sándor gondolatmenetét követő – sorrendjében a hallgató nem talál bántó hangzásbeli egyenetlenségeket, kirívó különbségeket. Az éneklés hangvétele meglepően egységes a tempó és ritmika változatos lehetőségei ellenére, és feltűnik a díszítés-hajlítás gyakori alkalmazása még olyan vidékeken is, ahol ez a világi dalolásból már kikopott. A CD tételeit tehát nem csak külön-külön, olvasás közben érdemes meghallgatni, hanem egyvégtében, összefüggő égszként is.

PAKSA KATALIN

A Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kiskönyvtár sorozat indulása elé

Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére. Szerk.: Nagy Janka Teodóra. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 1. Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport, PTE Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 2014. 206 old. 8 kép.

A Tárkány Szücs Ernő halálának 30. évfordulóján útjára induló, a jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz kutatóinak eredményeit közreadó sorozat első kiadványa az 2011. október 5-én, Tárkány Szücs Ernő 90. születésnapján megtartott emlékülésen és konferencián elhangzott eladások alapján született tanulmányokat tartalmazza. A tudós és kutató, az öt egyetem közötti kutatási együttműködést célul tűző kutatócsoport névadójának fia, Tárkány Szücs Attila személyes hangú visszaemlékezése, három „egyperces” írása nemcsak az édesapát, de a jogi néprajz jeles kutatóját is idézi és közvetlen baráti, szellemi körét. (Tárkány Szücs Attila: Három egyperces Tárkány Szücs Ernőről).

A kötet első része a kutatói életmű kitekintő értékelését vállaló tanulmányokat közöl (Mezey Barna: Tárkány Szücs Ernő jogtörténete, Bognár Szabina: Tárkány Szücs Ernő jogi néprajzi kutatásai és a nemzetközi néprajztudomány, Nagy Janka Teodóra: A „híd-szerep” értelmezési lehetőségei Tárkány Szücs Ernő életművében, Kajtár István: A jogi kultúrtörténet a pécsi műhelyben).

A második rész tanulmányai a kutatói életmű utóéletéből, hatásából adnak ízelítőt a jogtörténet (Béli Gábor: XVIII. századi dél-dunántúli büntetőügyek jogi néprajzi vonatkozásai, Homoki-Nagy Mária: Kutatói tapasztalatok a jogtörténet és a néprajz tudományának határán), a néprajz (Bárh János: Erdélyi település- és társadalomnéprajzi kutatásaim jogi néprajzi vonatkozásai, Gelencsér József: „... hogy talán kedvet kap a jogi népszokások kutatására is”, Petercsák Tivadar: Törvények és helyi jogszokások a közbirtokosságok működésében) és a történettudomány (Bánkiné Molnár Erzsébet: Két szabad kerület társadalomtörténeti kutatásának jogi néprajzi vonatkozásai, Horváth József: A kora-újkori győri végrendeletek jogtörténeti forrásértékéről) területén.

A kiadvány a Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kiskönyvtár első kötete. A Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport szakmai tevékenységéhez kötődő sorozat célja, hogy a jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz kutatóit segítő publikációk megjelenése számára nyújtson lehetőséget, illetve hogy mind szélesebb körben hozzáférhetővé váljanak a kutatási területhez kapcsolódó szakmai cikkek, források, dokumentumok a kutatás számára.

A kötet bemutatására a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport Interdiszciplináris Konferenciáján került sor 2014. október 2–3-án Szekszárdon.

NAGY JANKA TEODÓRA

Elfeledett könyvekről

Németországi kutatásaim során, de itthon is igyekeztem azokat a java részt német, ritkábban angol vagy francia nyelvű könyveket felderíteni, megismerni, amelyek Magyarországot mutatják be, figyelemre méltó művelődéstörténeti, néprajzi fejezetekkel, adatokkal, megfigyelésekkel.

Sorukat két német útleírással kezdem a magyarországi török megszállás utolsó évtizedeiből. Mindkettő szerzői egybehangzóan állítják, hogy a székesfehérvári német templom a magyar királyok koronázótemplomával, a Nagyboldogasszony-bazilikával azonos. Martinus Zeiler Lipcsében 1664-ben kiadott *A magyar királyság és a hozzá tartozó tartományok, városok, legjelesebb helyek új leírása* című könyvében Székesfehérvárról ezt írta: „*A korábbi időkben itt koronázták, és általában itt is temették el a királyokat. Így azután állítólag egész Magyarországon nem volt olyan pompás templom, mint itt... A koronázás és temetkezés a Miasszonyunk, másnéven német templomban történt.*” (Zeiler 1997. 193.) Ugyanezt állítja Georg Krekwitz erdélyi szász szerző *Az egész Magyar Királyság pontos leírása (Totius Regni Hungariae accurata Descriptio/Richtige Beschreibung Dess ganzen Königreichs Hungarn)* című, német nyelven 1686-ban Nürnbergben és Frankfurtban megjelent könyvében, ahol a Miasszonyunk-templomot (*Unsere Frauen Kirche*) a német templommal (*Teutsche Kirsche*) azonosítja. Mindkét útleírás a török alóli felszabadulást (1688) megelőző időszakban jelent meg, amikor Székesfehérváron nem élhettek németek. Az 1543 óta török uralom alatt élő régi koronázóvárosban a magyarok mellett törökök és délszlávok (*rácok*) laktak (Siklósi 1995. 295–303), akik több generáción keresztül megőrizték és továbbadták a hagyományt, hogy a török megszállás előtt a királyi templom egyúttal a székesfehérvári németek istentiszteleti céljára is szolgált. A részben

romossá vált bazilika épen maradt részére, Mátyás király temetkezési kápolnájára így jogosan nyújtották be igényüket a 17. század végén, 18. század első felében Székesfehérvárra települt németek. Ide jártak misére a német plébánia hívei 1751-ig, a jezsuiták Nepomuki Szent János-templomának felépüléséig. Megemlítem, hogy a budai Nagyboldogasszony-templom (*Mátyás-templom, Koronázó-főtemplom*) a 14. század második felétől a Pestről áttelepített németek temploma volt, körülötte a németek temetőjével (Berza 1993. II. 169). Két évvel később Kreckwitz művének erdélyi párja is megjelent Frankfurtban és Nürnbergben, ugyancsak Leonhard Loschge kiadásában: *Az egész Erdélyi Fejedelemség pontos leírása (Totius Principatus Transylvaniae Accurata Descriptio/Ausführliche Beschreibung des gantzen Fürstenthumbs Siebenbürgen. Nürnberg und Frackfurth, 1688)*. Címoldalára a szerző nevét ck-val nyomtatják: Kreckwitz. E két könyvvel a német utazók bejárhatták a Habsburg Birodalomba betagozódó Magyarországot és Erdélyt. Mindkét könyv szerepelt a budapesti Központi Antikvárium 39. árverésén, darabonként 200 000 Ft/800 € kikiáltási áron.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára őrzi egy angliai festő házaspár könyvét: *Hungary. Painted by Adrian & Marianne Stokes. Described by Adrian Stokes*. London. Adam and Charles Black. 1909. 320 p. (*Magyarország*. Illusztrálta Adrian és Marianne Stokes. Írta Adrian Stokes). A férj, Adrian Stokes (1854–1935) angol, 1884-ben vette felségül a gráci születésű Marianne Preindlsbergert (1855–1927), aki a festészetet Münchenben és Párizsban tanulta. 1905-ben és a rá következő esztendőben több alkalommal is beutazták Magyarországot. Orsováról indulva több hónapot töltöttek a Magas-Tátra környéki településeken, Kalocsán, a Bácskában, Zágrábban, Fiumében, Bánffyahunyadon, Szatmárnémetiben, Kolozsváron, Máramarosban, Brassóban, Esztergomban, Budapesten, a Hortobágyon, Debrecenben, a Balatonnál, végül Pozsonyban búcsúztak el hazánktól. Könyvük a ma is fennálló londoni Black Kiadó exkluzív sorozatában jelent meg, amely 120 kiadványában számos országot bemutatott. Művüket legfőbb magyarországi támogatójuknak, Boromisza Tibor (1840–1928) szatmári püspöknek ajánlották. A festő házaspár könyvének kiemelkedő értéke a 75 egész oldalas, színes illusztráció, a saját festményeik, amelyek magyarországi utazásaik során születtek: a népi építészet, a népviselet, a pásztorkodás, a szénamunkák, az aratás, a teherhordás témakörében.

Festményeiknek csaknem fele (32) a Magas-Tátra vidékén készült, Vázsecen, Menguszfalván és Záron. A könyvet a szlovák Botik néprajzkutató házaspár fedezte fel 1995/96. évi amerikai ösztöndíjuk során, Gömör megyéből az Egyesült Államokba szakadt Andrew Beeliknél, aki arra nem sokkal Amerikába érkezése után, az 1950-es években tett szert, s értékes relikviaként őrizte, mivel régi hazáját idézte emlékezetébe. Ján Botik a Magas-Tátra környéki településeken készült képeket a könyvből kifotózta, a reprodukciókból Vázsecen (Važec, Liptó m.), Menguszfalván (Mengusovce, Szepes m.), Po-

zsonyban és Budapesten kiállítást rendezett, amelyhez gazdag tartalmú katalógust írt (Botik 1997).

A Freiburgi Egyetem Földrajzi, Hidrológiai és Etnológiai (Völkerkunde) Intézeteinek közös könyvtárában bukkantam a Magyar Államvasutak 1911-ben már második kiadást megért német nyelvű utazási albumára: *Ungarn*. Im Auftrag des Königlichen Ungarischen Handelsministers herausgegeben von der Direktion der Königlichen Ungarischen Saatsbahnen. Unter Mitwirkung von Stefan Bársony redigiert von Albert Kain. Stuttgart: Belser, 1911. 400 p. (*Magyarország*. A kereskedelemügyi magyar királyi miniszter megbízásából kiadta a Magyar Királyi Államvasutak Igazgatósága. Bársony István közreműködésével szerkesztette Kain Albert. Stuttgart, Belser Kiadó, 1911. 400 p.). A számos fotóval, térképpel illusztrált utazási album a Magyar Királyi Államvasutak fővonalai mentén haladva mutatja be Magyarországot természeti értékeit, városait, művelődéstörténeti emlékeit. A könyv angol nyelvű kiadása 2014-ben részt vett a budapesti Honterus Antikvárium 89. aukcióján: *Hungary*. Published by order of the royal hungarian minister of commerce. Edited for the Royal Hungarian State Railways by Albert Kain. Budapest, Franklin, 1910. 400 p. Kikáltási ára 18 000 forint volt. A könyv német és angol változata fordítás az 1909-ben megjelent magyar kiadásból: *Magyarország*. A kereskedelemügyi m. kir. miniszter megbízásából kiadja a Magyar Kir. Államvasutak Igazgatósága. Bársony István közreműködésével szerkesztette Kain Albert M.Á.V. felügyelő. A magyar kiadás a világhálón is megtalálható és olvasható (www.theeuropeanlibrary.org).

Ugyancsak a freiburgi földrajzi-hidrológiai-etnológiai könyvtárban egy másik Magyarországról szóló könyvet vehettem kézbe: *Ungarn. Land und Volk, Geschichte, Staatsrechte, Verwaltung und Rechtspflege, Landwirtschaft, Industrie und Handel, Schulwesen, wissenschaftliches Leben, Literatur, bildende Künste*. Verlag von Quelle&Meyer in Leipzig, 1918. 417 p. (*Magyarország. Ország és nép, történelem, államjog, igazgatás és jogvédelem, mezőgazdaság, ipar, kereskedelem, iskolaiügy, tudományos élet, irodalom, képzőművészet*. Leipzig, Quelle & Meyer Kiadó, 1918. 471 p.). Az illusztrációk nélkül egy Magyarország térképpel megjelent mű előszavát Berzeviczy Albert, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, felsőházi tag írta. Szerzői: Chlonoky Jenő (földrajz), Marczali Henrik (történelem), Polner Ödön (államjog), Magyary Géza (jogvédelem), Rubinek Gyula (mezőgazdaság), Gratz Gusztáv (ipar, kereskedelem), Alexander Bernát (tudomány, irodalom képzőművészet).

Münchenben a Magyar Intézetben (Ungarisches Institut München) fedeztem fel 1990-ben a következő könyvet. Joseph Aug. Lux: *Ungarn. Eine mitteleuropäische Entdeckung*. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung Oskar Beck. München, 1917. 358 p. (*Magyarország. Egy közép-európai felfedezés*). Joseph August Lux (1871–1947) osztrák író könyvét a ma is működő, előkelő müncheni Beck Kiadó jelentette meg. Az 1910–1926 között Münchenben élő

Lux művében a közép-európai országok közül Magyarországot állította reflektorfénybe. Párdarabja (*Seitenstück*) a Beck Kiadónál Franz C. Enders török vezérkari őrnagy *Die Türkei* (Törökország) című könyve volt. Együtt reklámozták, együtt ajánlották az olvasóknak a két könyvet. Lux a magyarországi városok bemutatását Budapesttel kezdte, amelynek városképét, benne a Duna szerepét párhuzamba állította a bécsi panorámával: „*Összehasonlíthatatlan e Duna menti város esetében, hogy ez nem a folyam mögött fekszik, mint Bécs, amely a Duna-csatornával úgy mond csak egy ablakot nyit a Kahlenberg után, hanem itt a folyam közepén halad keresztül. A főváros a legelőkelőbb homlokzatát fordítja a Canale Grande felé, amely Széchenyi realiztikus elképzelései és álmai szerint Budapest kikötőváros hatalmas kirakata. Itt állnak a paloták: a parlament neogótikus filigránja, amely a hajón érkező elé Themse-képet varázsol, ez a kőbe vésett Magna Charta, a néplélek kifejezője; a Lánchid másik oldalán a Halászbástya, mintegy az ezeréves Magyarország illusztrációjaként, fölötte a Mátyás-templom csipkeszövege, az isteneszme hirdetője, és tovább fenn a budai Várhegyen a kupolakoronás palota, a királyi méltóság kisugárzója.*” Amikor 2001-ben Pozsonyban a Duna kétparti településekről tartott előadásomban idéztem ezt a szép leírást, nyílt színi taps tört ki (Lukács 2001. 41).

Lux könyvében a magyar nép történetének részletező elemzése után tájaink közül a Tátrát, az Erdős-Kárpátokat, a Balatont, a Kazán-szorost, Adakale szigetét és az Alföldet mutatta be. Budapest leírása után városainkkal ismerteti meg az olvasót a négy nagytájunk szerinti csoportosításban. Nem került el a figyelmét a sárközi, a matyó és a kalotaszegi népművészet, népviselet sem. Bánffyhunyadon a lányok kelengyéjét, a festett kazettás mennyezetű református templomot, Körösfőn a hímzések motívumkincsét is megcsodálta.

Joseph August Lux könyve Münchenből Regensburgba költözött, mivel a Magyar Intézetet könyvtárával együtt 2009-ben a Regensburgi Egyetem fogadta be. Időközben a világhálóra is felkerült: Open Library. ID Number OL14046655M. Itt minden érdeklődő felfedezheti.

Magyarok a kultúráért címmel adta ki Budapesten 1929-ben a Magyar-Francia Kultúrliga szép kiállítású, 678 oldalas könyvét, amelynek alcíme: *A magyar munka eredményei az emberi művelődés terén*. Francia és magyar szerzők közreműködésével szerkesztette Lukács György belső titkos tanácsos, nyugalmazott miniszter, országgyűlési képviselő, akinek előszava szerint: „*Ennek a könyvnek, melyet egyidejűleg Párizsban francia nyelven is megjelentetünk, nincs más célja, mint az, hogy hű tükörképet adjon a magyarságról, sok százados munkájáról és törekvéseiről a jelenben. Hogy a maga valóságában ismertesse meg a külfölddel Magyarországot, egyúttal pedig önismeretül szolgáljon magunknak.*” A könyv kiadása a trianoni békét elszenvadó Magyarországon a frankofóbia oldódását jelzi. Néprajzi fejezeteit Györffy István (*A magyarság néprajza*), Viski Károly (*Magyar népművészet*) és Lajtha László (*Magyar népzene*) írta. Viski Károly életművének bemutatása kapcsán

Paládi-Kovács Attila megjegyezte: „Egyikük sem tartotta rangon alulinak, hogy ismeretterjesztő módon írjanak, s az ország-ismertetést szolgálják.” (Paládi-Kovács 2007a. 14.; 2007b. 340.) A könyv francia nyelvű kiadásának címléírása: *La Hongrie et la civilisation, histoire, géographie, ethnographie, constitution et rapports internationaux*. Rédigé avec la collaboration de plusieurs auteurs français et hongrois par Georges Lukács. Paris: Renaissance du Livre 1929. 430 p. Mindkét változat olvasható a világhálón, a magyar: www.mtdaportal.hu, a francia: www.wordcat.org.

Egy évtized múltán a Pesti Hírlap R. T. adta ki *Az ezeréves Magyarország* című könyvet 1200 oldalon, 1031 mélynyomatú fényképpel és képpel, két színes térképmelléklettel és 82 szövegekőzti térképpel (Budapest, 1939). *Az ország népe* című fejezetében (115–180. old.) Viski Károly bemutatta az 1920 előtti Magyarország népeit: a magyarokat, németeket, szlovákokat, szerbeket, bunyevácokat, sokácokat, románokat, ruszinokat, horvátokat, szlovéneket, bolgárokat, krassovánokat, cigányokat és örményeket.

Freiburgban a Künzig Intézet könyvtárában bukkantam a következő könyvre: *Ungarn. Das Antlitz einer Nation*. Hrsg. von Zoltán Baranyai. Königlich Ungarische Universitäts-Druckerei. Budapest, 1940. 860 p. (*Magyarország. Egy nemzet arcéle*. Szerk.: Baranyai Zoltán. Királyi Magyar Egyetem Nyomda. Budapest, 1940. 860 p.). Baranyai Zoltán a Szegedi Egyetemen a francia nyelv magántanára, a Külügyminisztériumban a kulturális osztály helyettes vezetője volt, utóbbi minőségében szerkesztette a kötetet. Előszavában gróf Csáky István külügyminisztertől megtudjuk, hogy hetven magyar szakember, élükön gróf Teleki Pál miniszterelnök földrajztudóssal és Hóman Bálint kultuszminiszter történésszel a „Mi a magyar?” kérdésre keresik a válaszokat a német olvasók számára. Az eddig érintett, a külföld számára kiadott művek közül néprajzi szempontból ez a könyv nyújtja a legsokoldalúbb tájékoztatást, hat témában is: *Etnographie des Ungartums (A magyarság néprajza)* Györffy Istvántól, *Etnographie der Ruthenen (A ruszinok néprajza)* Gunda Bélától, *Die Volkskunst (Népművészet)* Viski Károlytól, *Bauernarchitektur (Paraszti építészet)* Bierbauer Virgiltól, *Die Volksmusik (Népzene)* Kodály Zoltántól, *Der Bauertanz (Paraszttánc)* Lajtha Lászlótól. Közülük a ruszinok néprajzának kiemelését, külön témaként szerepeltetését Kárpátalja 1939-ben Magyarországhoz történt visszatérése indokolta. A fiatal Gunda Béla a Néprajzi Múzeum muzeológusaként több gyűjtőutat tett itt, amelyeknek eredményeként később számos tanulmányt közölt. Kárpátaljai helyszíni kutatásainál segítette itteni erdőmérnök fivére. Györffy István (1884–1939) nem érthette meg 1929-ben magyarul és franciául kiadott tanulmánya német változatának megjelenését. Talán érdemes említeni, hogy ez a munkája vált az 1933–1943 között három kiadást megért, négykötetes kézikönyv, *A magyarság néprajza* címadójává. Viski Károly az 1929-es magyar és francia nyelvű tanulmányánál jóval nagyobb terjedelemben fejthette ki nézeteit németül népművészetünkről.

Ugyancsak a freiburgi Künzig Intézet gazdag könyvtárában találtam rá az utolsó elfeledettnek tartott könyvre: *Siebenbürgen*. Hrsg. von Josef Deér. Ungarische Historische Gesellschaft. Budapest, 1940. 309 p. Magyar nyelvű kiadását többek között munkahelyem, a székesfehérvári Szent István Király Múzeum könyvtára is őrzi: *Erdély*. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat. Szerk.: Deér József. Budapest, 1940. 286 p. A könyv a Magyar Királyságnak Kelet-Magyarországot, Észak-Erdélyt és a Székelyföldet visszaadó II. bécsi döntés előkészítésének folyamatában született. Előszavában, amit a Magyar Történelmi Társulat jegyez 1940. augusztus első napján, olvashatjuk: „Az itt következő tanulmányok sorozata rövid foglalata a szerzők hosszú esztendőök részletes kutatásai során elért és nagyobb munkákban kisebb értekezésekben közrebocsátott tudományos eredményeinek. Egy-egy térkép részletes és alapos tanulmányoknak, hatalmas oklevélkötegek szakszerű feldolgozásának, a kérdések mélyébe hatoló földrajzi, történeti, régészeti, néprajzi, nyelvtudományi, statisztikai kutatásoknak az eredménye. Az írók és tervezők nemcsak tudományos tekintélyükkel szavatolnak minden szóért és minden vonásért, amit itt közreadtak, hanem bármikor készek mindennek részletes adatszerű bizonyítására is.” Mindez fokozottan érvényes a kötet néprajzos szerzőjére, Viski Károlyra, *Erdélyi népelet* című összefoglalására (123–137. old.). Viski nekrológjában a kolozsvári néprajzi tanszéken utóda, Gunda Béla „a magyar néprajz legerdélyibb és legeurópaibb képviselőjének” összefoglalását az erdélyi néphagyományok megismerése alapvető katekizmusának nevezte (Gunda 1946. 106.). Újabban Paládi-Kovács Attila hangsúlyozta: „Viski Károlyt nem csupán szülőhelye, iskoláztatása, s a tanári pálya néhány állomáshelye fűzte Erdélyhez, hanem mozgékony szellemisége, az erdélyi népek, nyelvek ismerete, szeretete is. Tudományos témáinak java, jeles leíró dolgozatainak, majd összegző írásainak többsége szintén a keleti népterülethez kötődött [...] [az] Erdélyi népelet [...] Erdély népeinek, az ottani népi műveltség történetének, jellegének pontos rajza.” (Paládi-Kovács 2007a. 12.; 2007b. 337.)

Megemlítem, hogy a II. bécsi döntést követően a Magyar Népművelők Társaságának kiadásában *Erdély* címmel egy filléres tájékoztató kiadvány is megjelent (Budapest, 1940. 128 oldal, ára 20 fillér). Szerzői: Asztalos Miklós, Cholnoky Jenő, Gunda Béla, Kniezsa István és Kozocsa Sándor elismert tudósok voltak.

Elfeledett vagy annak hitt könyvek sorát érintettem. Külföldi ösztöndíjaim idején Bécsben, Münchenben és Freiburgban az egyetemi néprajzi intézetek könyvtárának minden könyvét a kezembe vettem, ha kellett jegyzeteltem vagy másoltam belőlük. Így bukkantam akkor még elfeledettnek gondolt könyvekre. Közülük több is ezredfordulónkon kikerült a feledés homályából: némelyik teljes egészében olvasható a világhálón, másoknak címléírása megtalálható a világ nagy könyvtárainak digitális katalógusában, közülük többet is eladásra kínálnak az antikváriumok árjegyzékei az interneten, vagy könyvaukcióik nyomtatott katalógusaiban. Mindez talán azt is jelzi, hogy a féltett,

sok esetben politikai, ideológiai okokból is elhallgatott könyvek több évtizedes elzártság, csend után újra mondhatnak, közvetíthetnek nekünk valamit elődeink törekvéseiből, elgondolkodásaiból, eredményeiből.

LUKÁCS LÁSZLÓ

Irodalom

- Berza László
1993 *Budapest lexikon. I–II.* Budapest
- Botik, Ján
1997 *Obrazy spod Vysokých Tatier. Z tvorby Adriana a Marianny Stokesovcov.* Bratislava
- Gunda Béla
1946 Viski Károly (1883–1945). *Erdélyi Múzeum* LI. 105–107. Kolozsvár
- Lukács László
2001 Städte an beiden Ufern der Donau in den historischen Komitaten Komárom und Esztergom. *Kulturparks Tagungen 2001.* Szerk.: Eugen Scherer, Gottfried Stangler, Ilona Sławinski. 41–56. Sankt Pölten
- Paládi-Kovács Attila
2007a Egy európai etnológus Erdélyből. Viski Károly. *Rálátás* VIII. 4. 11–22. Zsáka
- 2007b A European Ethnologist from Transylvania: Károly Viski. *Acta Ethnographica Hungarica* LII. 335–350. Budapest
- Siklósi Gyula
1995 Die ethnische Verhältnisse im mittelalterlichen Székesfehérvár bis zum Ende der Türkenherrschaft. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* XLVII. 295–303. Budapest
- Zeiler, Martinus
1997 *A magyar királyság leírása.* Szekszárd

KÖSZÖNTÉSEK

Köszöntések, 2014

MÚZEUMHÁLÓ Kiállítás Fejős Zoltán 60. születésnapjára (Budapest, 2014. november 20.–2015. január 15.)

Megnyitóbeszéd a MÚZEUMHÁLÓ című kiállításon*

Kedves Barátok, Kollégák!

Időről időre, egy szimbolikus határhelyzethez közeledve, valamely közösség – néha akár az emberiség – készletét érez arra, hogy összegyűjtse, s valamilyen materiális hordozóba zárva a jövő számára is láthatóvá, elérhetővé tegye azokat a technikai-kulturális-tudományos eredményeket, illetőleg az ezeket megtestesítő tárgyakat, amelyeket az adott időszakból fontosnak tart. A Voyager űrszonda által 1977-ben aranylemezen szállított üzenetsorok, fényképek a bolygóról és lakóiról (*Sounds of Earth – A Föld hangjai*) – minden kommunikációs tankönyv kedvelt bevezető fejezete – csak egy példa erre az általánosan elterjedt gyakorlatra. E kiállítási térben elhelyezett tárgyakat és szövegeket is egy közösség – különböző előképzettségű és indíttatású emberekből (muzeológusokból és egyetemi oktatókból, művészekből és kritikusokból) álló kutatói kör – gyűjtötte össze azzal a szándékkal, hogy felvázoljon egy portrét egy etnográfusról, aki az anyag tanulsága szerint szeret nagyon különböző területeken kutatni, képes intézményeket újradefiniálni, szervezeteket és személyeket hálózatba rendezni.

Számomra tehát ez a kiállítás egy *FZ/60* jelű objektum, egy időkapszula létrehozásáról, majd intergalaktikus útjára bocsátásáról szól, egy messziről is jól látható, orientációt kínáló pont elhelyezéséről a horizonton – Fejős Zoltán 60. születésnapja tiszteletére.

A MaDok LABOR e vállalkozásnak helyet biztosító Lövölde tér 4. szám alatti épületénél (egykori szappangyár, később nyilvánosház, most: irányítóközpont) kevés alkalmasabb helyszín található a városban: a tetőn elhelyezett, megfelelő sűrűségű kommunikációs kapcsolatokat lehetővé tevő

---

* Elhangzott a MaDok LABORban, a Néprajzi Múzeum „meglepetéskiállítás”-ának megnyitóján, amely Fejős Zoltán 60. születésnapjára, széles szakmai együttműködésben és titokban készült.

antennaerdő, az első emeleten kialakított egyszerre hangulatos, mégis funkcionális, a városra való rálátást biztosító vezérlőterem, a gyors áthaladást lehetővé tevő beléptető zsiliprendszer mind-mind e kezdeményezés sikerét szolgálja.

E főként az utóbbi másfél évtized történéseire koncentráló, de az életmű korábbi korszakait is felidéző tér- és időutazásra keresve sem lehetne alkalmasabb vezetőt találni Fejős Zoltánnál. Fejős érdeklődése a mobilitás jelenségei iránt közismert: legrégebbi témái – az etnicitás kutatása, illetőleg a turizmus tanulmányozása – a társadalmakat folyamatosan mozgásban tartó, két, talán legfontosabb folyamatot állítják reflektorfénybe. De szűkebb területünkhöz, a repüléshez kapcsolódva: Fejóst még legendás tériszonya sem akadályozta soha abban, hogy folyamatosan kinyilvánítsa érdeklődését a repülés tematikája iránt; írásainak egy része kifejezetten a sztratoszférába tett átmeneti látogatásainak feldolgozásával foglalkozik (még akkor is, ha ennek során főként a különböző légitársaságoknál összegyűjthető apró tárgyakra – fogmosó készlet, kések és kanalak, alvószemüveg – koncentrál).

És ez persze egyáltalán nem véletlen. Fejős Zoltán tevékenységeit látva többször megfogalmazódott bennem az a gondolat, hogy Zolira nem, vagy valahogy másképpen hat a gravitáció. Nem tudom, Önök megmérték-e valamikor, mekkora a súlya, vagy inkább a tömegvonzása gyűjteményüknek (behelyettesíthető: tanszékkal és egyetemmel, szerkesztőséggel, – ne adj’ isten! – önkormányzattal), s ez milyen erővel tart bennünket a Földön. Vagy – az általa több mint másfél évtizeden keresztül vezetett Néprajzi Múzeumnál maradván – mekkora a nehézségi ereje magának az épületnek; s itt még a relativitáselmélet premisszáit is figyelembe kell vennünk: mert más és más adatokat kapunk 1999-ben, 2011-ben, vagy akár napjainkban. De a gravitációs erővektorok működése ellenére Fejős tanulmányaiban, tudományos tevékenysége során – de a vele folytatott beszélgetésekben is – mindig kész volt arra, hogy könnyű léptekkel maga mögött hagyja a mindennapi élet ezen determinációit, s egy szempillantás alatt a látóhatár szélén elterülő intellektuális galaxisokra váltson.

Fejős Zoltán szövegei egyszerre tudósítanak, hoznak híreket új, éppen születő csillagokról: figyelemre és irigylésre méltó intellektuális kíváncsisággal monitorozza folyamatosan a kortárs tudományos horizontot – legyen szó egymástól akár nagyon távol eső naprendszerekről. Az egykori Osiris Kiadó egykori antropológiai sorozatának szerkesztőjeként a kortárs kulturális antropológia alapszövegeit ültette át a magyar közegbe, a *Tabula* folyóirat alapítójaként széles körű fórumot teremtett a néprajzi-antropológiai kutatások számára, a MaDok-füzetek elindítása pedig a jelenkorkutatás, a kortárs muzeológia fogalomkészletét, megközelítésmódját újította meg, helyezte korszerű alapokra. Fejős Zoltán e tudásközvetítő-tudományszervező tevékenysége nélkül egészen biztosan sokkal kevesebbet értenénk a múzeum- és tárgyelmélet kortárs irányzataiból, a vizuális kultúra különböző területeinek (elsősorban a fotó, de a film, a kiállítás) történéseiből. Még felsorolni is nehéz azokat a szerzőket és irányzatokat, amelyekről – igazi felfedezőként, galaktikus portyázóként – elő-

szőr ő tudósított: Marc Auge és John Urry, Elisabeth Edwards és Gottfried Korff, Tony Bennett és Daniel Miller – csak néhány név a jelen égboltján található állócsillagok közül.

Fejős Zoltán a kiállításban
(Fotó: Csibi Balázs)

Ugyanakkor Fejős Zoltán a távoli, kihűlt égitestek felületén is magabiztosan mozog – imponáló az a tudománytörténeti tudás, amely minden tanulmánya, minden általa irányított nagyobb projekt mögött ott húzódik. Elég csak felidézni a Néprajzi Múzeum gyűjteményeit reflexív módon számba vevő, monumentális könyvdokumentációt, Huszka József életművének újraértelmezését, az ösfoglalkozási képeknek szentelt kiállítást, vagy az Átány-kutatás újra- és továbbgondolását. Ez csak pár példa arra, a számomra felmérhetetlen fesztávú tudománytörténeti reflexióra, amelynek során elfelejtett szerzőket, feledésbe merült témákat, klasszikussá dermedt területeket kapcsolt be újra a tudomány eleven diskurzusába.

„A világ egészére kiterjedő légi utazás legszürrealisabb voltában egy párhuzamos univerzum” – idézi Fejős Zoltán egyik alapvető tanulmányában a dizájnert Keith Lovegrove könyvét. S ebben a párhuzamos univerzumban pár pillanat múlva elfoglalja helyét egy új objektum, az *FZ/60* időkapszula, s a légi irányítók, a horizontot fürkésző profi és amatőr csillagászok egy új, izgalmas, ismerős, mégis felfedezésre váró égitest megérkezését rögzítetik.

... és akkor most visszaszámlálás: 55, 56, 57, 58, 59, 60. Start.

A kiállítást megnyitom!

SZÍJÁRTÓ ZSOLT

A MÚZEUMHÁLÓ című kiállításról

A kiállítás a Néprajzi Múzeum elmúlt 15 évének szakmai áttekintésére vállalkozik – néhány meghatározó tartalmi és módszertani sűrűsödési pont fragmentált bemutatásával. A MÚZEUMHÁLÓ Fejős Zoltán 60. születésnapjára készült, és szakmai tevékenységének értelmező áttekintésére vállalkozik. A mű tehát egy tárgyakkal, képekkel és szövegekkel elmondott történet arról, mit tanulhattunk meg az elmúlt évtizedekben múzeumról, kiállításról, tárgyról, képről, gyűjteményről, turizmusról és népművészetről. Az egyéni reflexiók médiuma: egy tárgy/kép és egy ehhez készített szöveg. Sokszerzős mű.

Az előzetes koncepció kidolgozói kialakítottak egy struktúrát, amely Fejős Zoltán tudományos írásain és kiállításain alapul, azok áttekintésével és újraolvasásával jött létre. A teljes életműből a múzeumi gondolkodásmódhoz és a múzeumtudományhoz kapcsolódó fogalmak, koncepciók, elemzések és alkotások kerültek előtérbe. Ez alapján jött létre a hat témából álló szerkezet: a legfontosabb idézetek, címkefelhőként a fogalmak és a résztvevők tárgyai és tárgyszövegei. KIÁLLÍTÁS, JELENKOR, GYŪJTEMÉNY, NÉPMŰVÉSZET, TURIZMUS, KÉP: ez a hatos fogat a mű alapszerkezete; a durva szövésű háló. Ezek a fogalmak adják azt a tartalmi és fogalmi rácsrendszert, amelyből kibomlik a sokszereplős, diszkurzív és reflexív kiállítási tér és online archívum. A kiállításban együttműködő szakemberek a hat téma valamelyikéhez csatlakoztak, választottak egy-egy tárgyat és írtak értelmező szöveget: így finomodott az értelmezési háló.

A helyszín

A MaDok LABOR a Néprajzi Múzeum ideiglenes, kísérleti kiállítóhelye, ahol kortárs témák, mai megközelítések láthatóak a Múzeum épületén kívüli városi térben, egy évek óta üresen álló épületben.

A kiállításban együttműködő szakemberek

A. Gergely András, Bakó Boglárka, Bali János, Bárkányi Ildikó, Bata Tímea, Beke László, Berényi Marianna, Béres István, Biczó Gábor, Bódi Jenő, Cs. Plank Ibolya, Danó Orsolya, E. Csorba Csilla, Ébli Gábor, Eperjesi Ágnes, Farkas Zsuzsa, Fisli Éva, Fogarasi Klára, Frazon Zsófia, Fülöp Hajnalka, Gerhes Gábor, Granasztói György, Granasztói Péter, Hauptman Gyöngyi, Havasréti József, Hofer Tamás, Ildikó Lehtinen, Illés Péter, Ilyés Zoltán, K. Horváth Zsolt, Kelényi Béla, Kemecci Lajos, Keményfi Róbert, Keserü Katalin, Keszeg Anna, Keszeg Vilmos, Kiss Imre, Kovács Éva, Kuti Klára, Lackner Mónika, Lajos Veronika, Lakner Lajos, Magyar Márta, Matskási István, Medve Zsuzsi, Mélyi József, Mészáros Veronika, Mód László, Molnár Mária, Nagy Ilona, Nagy Károly Zsolt, Nagy Zoltán, Nagyné Batári Zsuzsanna, Peternák Miklós, Prékopa Ágnes, Pusztai Bertalan, Régi Tamás, Róka Enikő, Sári Zsolt, Schleicher Vera, Sedlmayr Krisztina, Simonovics Ildikó, Sz. Kristóf Ildikó, Szabó Magdolna, Szabó Sarolta, Szarvas Zsuzsa, Szijártó Zsolt, Sojka Emese, Szuhay Péter, Tasnádi Zsuzsanna, Toronyi Zsuzsanna, Varga Benedek, Vass Erika, Verebélyi Kincső, Vida Gabriella, Voigt Vilmos, Vörös Gabriella, Vörös Júlia, Wilhelm Gábor, Zentai Tünde.

FRAZON ZSÓFIA
WILHELM GÁBOR
kurátorok

Köszöntések, 2015

Köszöntjük a nyolcvanéves Juhász Antalt

Bár a legelején ideírom: a „néprajzos szakma” nevében köszöntelek 80. születésnapodon, és kívánok Neked további munkás éveket, mindannyiunkat gazdagító eredményeket, újabb meg újabb szakmai sikereket, egy kis „elszámolás” mégiscsak előre kívánczik – ha másért nem, a nálunk évtizedekkel/egy emberöltővel fiatalabb pályatársaink kedvéért.

Ennek az „elszámolásnak” pedig ez a lényege: bár úgy tűnhet az utánunk jövőknek, mintha „egyívásúak” lennének, én bizony az „előttem járó” generáció illusztris tagjaként ismertelek meg és tartottalak számon, Juhász Tóni! Akkor is így volt ez, amikor debreceni egyetemistaként néhanapján lehetőségem adódott szót váltani a szegedi Móra Ferenc Múzeum felettébb tevékeny, kiváló „terepmunkás” és a legigéretesebb Bálint Sándor-tanítvány hírében álló

néprajzos muzeológusával.¹ És akkor is, amikor már a szomszédos megyében (konkrétan Gyulán) egy „egyszemélyes múzeum” igazgatójaként szolgáltam a magyar muzeológiát, következőképpen – a közelség miatt – mind gyakrabban találkozhattunk, s már csak ezért is „kötelességemnek” éreztem a „szomszéd” szakmai tevékenysége figyelemmel kísérését.² Am egyszer csak az a megtiszteltetés ért, hogy a tervezett tápai monográfia halászat fejezetének megírására kért fel a helytörténet és a lokális-regionális néprajzi kutatások iránt elkötelezett kolléga! Nyilván azért kért fel (okkal-joggal erre következtettem), mert nemcsak én figyeltem a munkásságára, hanem ő is számon tartotta, hogy a soros múzeumi teendőim szorításában a „tiszai halászat témaspecialistája” szakmai elismerésre aspirálok.³

Tápai (ott így mondják, nem tápéinak...) együttműködésünk alatt formálódott máig változatlan intenzitású *barátság* az addig inkább csak kollegiális kapcsolatunk. E barátság pedig feljogosít rá ezen a „jeles” születésnapon, hogy távlatos életstratégiád, életműszervezésed részleteibe is beavattott „koronatanúként” összegezzem a mi generációnk etnográfusi lehetőségeiből, a kor és a körülmények kijelölte feladataiból a fiatalabb pályatársaink és a „hálás utókor” számára okulásul mindazt, amit Te vállaltál magadra. és pótolhatatlanul fontos forrásanyagot és értelmezési szempontokat felkínálva eledig teljesítettél mindezen vállalásokból.

Íme tehát etnográfusi munkálkodása legfőbb jellemzőinek vázlatos áttekintése – az én „olvasatomban”.

Ami a jövő számára tanulmányozható/tanulmányozandó Juhász Antal publikációkból elsősorban kiolvasható lesz: a „szegedi nagytáj” egészére, s

¹ Ekkortájt megjelent néhány, számottevő szakmai figyelmet keltő publikációja: Történeti adatok a szegedi vízimolnársághoz. *Néprajzi Közlemények*, IV. (1959) 4. sz. 271–284.; A tápai gyékényszövény és szókincse. *Néprajz és Nyelvtudomány*, III–IV. Szeged, 1960. 149–182. (Társ szerző: Ilia Mihály); Vízimalmok a szegedi Tiszán. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1958–59*. Szeged, 1960. 127–141.; *A szegedi zsindevágó mesterség* (Néprajzi Dolgozatok, 6.) Szeged, 1961; A tiszai tutajozás és a szegedi supermesterség. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1960–62*. Szeged, 1962. 117–146.

² Néhány fontos tanulmánya ezekből az évekből: Kismesterségek. In: Nagy Gyula (szerk.): *Orosháza néprajza*. Orosháza, 1965. 295–343.; A deszki hajóvontatók. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1964–65/1*. Szeged, 1966. 93–114.; A tanya néprajza Tömörkény István műveiben. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1966–67/1*. Szeged, 1967. 73–97.; A bakity. Adatok a homoki teherhordó eszközökről. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1968*. Szeged, 1968. 99–108.; A szegedi gombkötő mesterség. *Néprajzi Értesítő*, L. (1968) 93–126. (Társ szerző: Bálint Sándor).

³ Vö.: Tápé története és néprajza. Szerkesztő: Juhász Antal, társszerkesztő: Ilia Mihály. Tápé község tanácsa, 1971. A halászat-fejezet archívumból származó és recens anyagának gyűjtését (Juhász Antal alapos helyismeretének köszönhetően igen eredményesen!) 1968–1969-ben „gyulaiként” végeztem, a megírás és a kötetmegjelenés idején viszont már ceglédi múzeumigazgató voltam.

tovább: a (legalább részben) szegedi származék tovább-települőkkel benépesedett Duna–Tisza közti pusztákra, és persze a népéleti jellemzők szinte-szinte a teljességére kiterjedő igen intenzív, és folyamatosan publikációkká is formált érdeklődés jellemezte munkásságát a szegedi egyetemhez, majd a szegedi múzeumhoz kapcsolódó kezdetektől (az 1950-es évektől) mindmáig. Ami – egyrészt – az ő esetében is a bárki más muzeológus számára „kötelezőnek” vélelmezett muzeológiai teendők (a gyűjtőterületre vonatkozó tárgy- és téma-gyűjtés, a jeles elődök által kijelölt, ezen a tájon különösen „fontos” témák továbbépítése) lankadatlan szorgalmú végzését,⁴ valamint a „szomszéd” múzeumoktól érkező, kollektív monografikus kutatásban való részvételre való felkérések el nem hártását egyaránt jelentette.⁵ És jelentette mindezen túl azt

⁴ L. pl. A kisteleki képfestőműhely. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1963*. Szeged, 1963. 101–120.; Átokháza. Egy tanyasor települése és közösségi élete. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1972/73–I*. Szeged, 1973. 83–106.; Telekelrendezés a szegedi tanyákon. *Ethnographia*, LXXXV. (1974) 276–314.; Adatok a szegedi tanyák kialakulásához. *Ethnographia*, LXXXVI. (1975) 276–312.; A parasztság tárgyi ellátottsága. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974–75/I*. Szeged, 1975. 105–167.; A szegedi közlegető bérbeadásának kezdetei. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1978/79–I*. Szeged, 1980. 19–46.; A réti mészke kitermelése és felhasználása a Duna-Tisza köze déli részén. *Közlemények a magyarországi ásványi nyersanyagok történetéből*. I. Miskolc, 1982. 145–166.; A Szeged környéki tanyatípusok körülhatárolásához (A település-gazdálkodás-társadalom-életforma összefüggései). *Agrártörténeti Szemle*, 1983/3–4. sz. 415–426.; Migráció a szegedi tájon a XIX. század második felében. In: *Falvak, mezővárosok az Alföldön. Az Arany János Múzeum Közleményei*, IV. Nagykovács, 1985. 599–610.; Építőmesterek és paraszt specialisták a szegedi tájon. In: *Emléklapok Tóth Ferencnek. (A Makói Múzeum Füzetei, 60.)* Makó, 1988. 71–79.; Vázis szerkezetű sárfalak Szeged vidékén. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1988–I*. Szeged, 1989. 113–139.; Szegedi parasztok hagyatéki leltárai 1784–1824. *Documentatio Ethnographica* 13. Budapest, 1989. 139–173.; Kutyanyak. Egy tanyasor települése és közösségi élete. *Néprajz és Nyelvtudomány* XXXV. Szeged, 1993–1994. 183–212.; Hatósági rendszabályok és a népi építészet. In Kibán Eszter (szerk.): *Parasztkultúra, populáris kultúra és a központi irányítás*. Budapest, 1994. 57–66.; Földbe mélyített házak a szegedi tájon. *Ethnographia*, CVII. (1996) 301–315.; Adatok egy tanyasorról és közösségi életéről. *Néprajz és Nyelvtudomány*, XXXIX. Szeged, 1998. 41–55.; Szegedi kézművesmesterek hagyatéka. In Szende Katalin–Kücsán József (szerk.): *„Isten áldja a tisztet ipart...” Tanulmányok Domonkos Ottó tiszteletére*. Sopron, 1998. 35–55.; Cs. Sebestyén Károly munkássága. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Néprajzi tanulmányok / Studia Ethnographica*, 3. Szeged, 2001. 45–56.; Újabb adatok a gyéptéglás építkezéshez. In Ujváry Zoltán (szerk.): *Az Alföld vonzásában. Tanulmányok a 60 esztendő Novák László Ferenc tiszteletére*. (Az Arany János Múzeum Közleményei, XII.) Nagykovács–Debrecen, 2007. 225–240.

⁵ Az orosházi monográfiában való részvételről l. a 2. jegyzetet. További, „megyén kívüli” kutatásokban való részvételei: Iparosok és paraszti kézműves specialisták. In Bárh János (szerk.): *Kecel története és néprajza*, Kecel, 1984. 667–693.; Népi épí-

is, hogy a 20. század második felében „korjellemző” és az alföldi megyékben különösen eredményes honismereti/helytörténeti „mozgalom” egyik (idő telvén „karizmatikusnak” tekintett) szegedi „apostolaként” szervezte és iránymutatóan fontos, a helyi igényeket a szakmai érdekekkel gondosan egyeztető tanulmányok megírásával támogatta újabb meg újabb falu-/város-monográfiák megszületését. Felsorolni is alig-alig lehet, hogy – a fentebb már emlegetett Tápé-monográfia után – melyik nagy múltú város vagy „városka”, eredetileg jobbágyközség vagy dohánykertész-telep, illetve a hatalmas szegedi tanyavilágból a közeli múltban önállósodott falu (vagy „kvázi” falu) helytörténeti és néprajzi monográfiájának volt kulcsfontosságú fejezetet/fejezeteket jegyző szerzője, alkalmasint egyúttal szerkesztője is.⁶ Íme egy (nyilván hiányos) település-névsor: Ásotthalom (1970), Kistelek (1976), Sándorfalva (1978, 1999), Pusztaszer (1978), Deszk (1984), Szeged (1985, 1991), Kistelek (1991), Mórahalom (1992), Kiskundorozsma (1995), Mindszent (1996), Rösze (1996), Öttömös (1998, 2008), Kutyanak (2011).

Megalapozatlanul-felületesen következtet azonban az, aki úgy értelmez: a „szegedi nagytáj” – ha úgy tetszik: a szegedi muzeológus-sors (majd az utóbbi évtizedekben a szegedi egyetem néprajzi tanszékén tanárkodás) által szinteszint automatikusan kijelölt kutatási terep – kényszerű, mégis örömteli tudomásul vétele, azaz a lokális-regionális kutatások etnográfusi programként való elfogadása egyszersmind a lokális önismeret szinte már „mániakus” kiszolgálására: a szakági eredmények helyi érdekűvé transzponálására készítette volna Juhász Antalt! A „szakma” folyamatosan azt érzékelt (meggyőződés, hogy ez esetben nem csupán személyes véleményt fogalmazok!), hogy bármelyik Csongrád megyei kisvárosban/faluban/tanyasoron végezte is a néprajzi módszerű adatfelvételt, és értelmezte, a fölényes biztonságu helyismeretét kiválóan kamatoztatva, az ugyanarra a helységre/társadalmi egységre vonatkoztatható archivális forrásokat, minden konkrét észlelete azonnal belerendeződött az éppen vizsgált témának a kortársi magyar etnográfiában „etalonként” elfogadott történeti-néprajzi kontextusába. És „ehhez képest” foglalt magában minden, látszólag és konkrétan „csak” a szegedi nagytáj egyetlen szögletének egyedi különösségéről szóló dolgozata valamilyen „nóvumnak” minősülő gondolati, rendszeralkotási korrekciót vagy továbbgondolásra serkentő vizsgálati szempontot, módszertani ötletet is – a legapróbb részletéig hiteles-pontos, rendszerint felfedezés értékű „egyszerű leírason” messze túl!

Ez utóbbi szakmai értékítéletet igazolja egyébként az a „valamikori”, ám akkor a távoli jövőnek üzenő szerkesztőbizottsági döntés, miszerint mind az ún. „kismesterségek”, mind a település-építkezés „téma-specialistájaként” hangsú-

tészet. In Ö. Kovács József–Szakál Aurél (szerk.): *Kiskunhalas története*, 3. Kiskunhalas, 2005. 529–568.

⁶ A pontos bibliográfiai adatok Juhász Antal személyes bibliográfiájából előkereshetőek: *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Néprajzi tanulmányok/Studia Ethnographia* 3. Szeged, 2001. 15–28.

lyos fejezetek szerzője lehetett Juhász Antal a legnagyobb kollektív vállalkozásunkban: a *Magyar néprajz* című szintézisben. A *Kézművesség* kötet számára ő készített összegzést a *Malmok, molnárság, sütő- vagy pékmesterség, a Fafeldolgozás, A vessző, gyékény, szalma és más növényi nyersanyagok feldolgozása, a Sármunka és a Kőfejtés, kőbányászat, kőfaragás* rész-témákban;⁷ az *Életmód* kötetben pedig az *Élet a házban* és az *Építőtevékenység* fejezeteket írta.⁸

A lokális keretű téma-vizsgálataiba „belerejtett” módszertani újítások, forrásértelmezési javaslatok persze csak azok számára lesznek igazán nyilvánvalóvá, akik együtt olvassák a kisebb-nagyobb időkülönbséggel íródott, a részeredmények folyamatos korrigálásának készségétől is árulkodó Juhász Antal-dolgozatokat, valamint a kandidátusi, illetve „nagydoktori” fokozattal elismert monografikus összegzéseit: előbb a szegedi tanyarendszer kialakulásáról, állapotának változásairól,⁹ majd a Duna–Tisza közí puszták 19–20. századi benépesüléséről: tanyásodásáról és/vagy falu-alakulásairól, ezzel együtt a paraszti kultúra új minőségének kiforrásáról.¹⁰ Így olvasva a néprajzi célú településvizsgálatokat új szemlélethez elvezérlő dolgozatokat és összegzéseket, feltűnhet pl. Juhász Antal forráshasználatának és forráskritikai készségének előbb-utóbb a részletes értékelést-elemzést, talán a „példakövetést” is kikényszerítő *egyedi újdonsága*. Nem csupán az, hogy következetesen felhasználta a 18. század óta különböző időben és céllal készült határtérképeket és egyéb „hivatalos” adatfelvételeket, hisz az ilyen archivális forrásokat majdminden településkutató etnográfus (és történész) lehetséges és elengedhetetlenül szükséges forrásának szokta tekinteni. Az elsősorban, *ahogyan* az archivális források értelmezéséhez felhasználta a valamikori tanyaépítő, tanyahasználó ősöknek, illetve a 19. század végi–20. század eleji falualapítók-nak az 1950–1980-as években még szóra bírható közvetlen leszármazottaitól gyűjtött szóbeli emlékanyagot. A módszeresen még senki által nem vizsgált *családi szájhagyomány* (vajon folklór-e?) kiválóan használható volt – Juhász gyűjtőmódszere és (érdemi előzmények nélküli!) mesteri elemzései számomra ezt bizonyították – mind az archivális források szavahihetőségének, megbízhatóságának kontrolljaként, mind az egykor volt életviszonyok, kulturális megnyilvánulások bár kiegészítő, mégis „elsődleges” forrásaiként. (Az persze nem prognosztizálható, hogy a jövőben is *ugyanígy* felhasználható lesz a „családi szájhagyomány”, hisz a mi generációnkhoz tartozó etnográfusok azt szokták nem csekély mélabúval konstatálni, hogy a családjuk múltjáról és sok más egyébéről, ami bennünket érdekelne, minden fontosat és lényegtelent *nekünk*

⁷ L. Domonkos Ottó (főszerk.): *Magyar néprajz. III. Kézművesség*. Budapest, 1991. 157–213, 412–463, 464–481, 614–619, 620–635.

⁸ L. Balassa Iván (főszerk.): *Magyar néprajz. IV. Életmód*. Budapest, 1997. 178–193, 250–254.

⁹ *A szegedi táj tanyái*. (A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1982/83–2.) Szeged, 1889.

¹⁰ *A Duna–Tisza közí migráció és hatása a népi műveltségre*. Szeged, 2005.

még készségesen „elmesélő” bölcs öregek már ma is fellelhetetlenek/meg-nem-szólaltathatóak: elmentek a minden élők útján... Az pedig a jövő meg-fejthetetlen titka, hogy a „volt-paraszt” kortársainkból és a még fiatalabbakból idő telvén lesznek-e olyan „adatközlők”, akik „bölcs öregekként” fognak a jö-vő etnográfusainak látókörébe kerülni.)

A magyar néprajzban megszokott témamejelölések kényszeres tisztele-tének negligálása miatt is célszerű lesz egyébként újraolvasnia Juhász Antal dolgozatait és könyveit mindazoknak, akik szeretnek felfedezni a felszín alatti „rejtett értékeket”! Hiszen a településtörténeti-településnéprajzi címkéjű pub-likációinak *mindegyike* több-kevesebb társadalomnéprajzi tanulságot is magá-ban foglal. A „falukép” Juhász Antal-i bemutatása ugyanis nemcsak egymás közelségébe épített házegyüttest, hanem az együttműködés érdekében kialakí-tott normák és szokások szabályozta módon együtt élő és kisebb, ám organi-zált csoportokra tagolódott társadalmi egységet is jelent. És csak a tanyaso-rokról, a már-már „faluvá” sűrűsödött tanyacsoportokról szóló gondos leírásai alapján juthatunk hiteles információhoz arról, hogy miért jelentett mégis más a „szomszédság”, az „egymásra utaltság,” s ezzel együtt a segítség-munka, a szórakozás, az iskolába járás, a legény- és leánybarátság, az udvarlás és sok egyéb társadalmi érintkezési-együttműködési mód egy faluban, mint egy ta-nyasoron, különösen tanyai szórványokban.¹¹ A kiskunhalasi tanyarendszer 1870-es évekbeli állapotának kizárólag archivális forrásokra (népszámlálási adatfelvételekre és a kataszteri térképlapokra) alapozott bemutatása pedig ahhoz kínált számára lehetőséget (bár az ilyen források bárkinek felkínálkoznak, más etnográfus számára eleddig mégsem!), hogy konkretizálja: kik voltak ebben az időszakban a tanyatulajdonosok és kik laktak a tanyáikban – vagyis: mennyire nem volt előrehaladott akkortájt a „gazdák” állandósult tanyán lakása.¹²

Talán szükségtelen is tovább folytatnom az ilyen rámutatást a még ma is nap mint nap gyarapodó életmű rejtettebb értékeire... Hisz csak arra szeretett volna figyelmeztetni egy baráti elfogultsággal érvelő pályatárs és „majdnem-kortárs”, hogy a „szegedi nagytáj” legelkötelezettebbnek ismert kutatója, az immár 80 esztendő Juhász Antal eddigi életműve igen sok, eddig még kellő-en nem tudatosított tanulságot tartogat, s e tanulságok a gondos olvasás-újraolvasás révén fognak feltárulkozni. Amit kinek-kinek magának kell elvé-geznie! Ennek az írásnak viszont csak a szeretetteljes köszöntés a feladata: Is-ten éltesen, Juhász Tóni, 80. születésnapodon!

SZILÁGYI MIKLÓS

¹¹ A társadalmias szemléletet különösen érvényesítő dolgozatok gyűjteményei: *Tele-pülés és közösség*. (Folklor és etnográfia, 73.) Debrecen, 1993; *A szegedi táj vonzásá-ban*. Szeged, 2004; *Rekviem Kutanyakért*. Budapest, 2011 (Társszerző: Pálffy Gyula).

¹² L. A halasi puszták az 1870-es években. (Thorma János Múzeum Könyvei, 38.) Kiskunhalas, 2013. L. még: A tanyák települése és népessége. In Ö. Kovács József-Szakál Aurél (szerk.): *Kiskunhalas története*. 3. Kiskunhalas, 2005. 67–130.

Küllös Imola köszöntése

Tíz évvel ezelőtt kollégái, barátai és tanítványai két kötettel köszöntötték Küllös Imolát hatvanadik születésnapja alkalmából. E kétkötetes *Mindenes gyűjtemény* jól tükrözi az ünnepeelt pályájának és személyiségének színességét is, valamint azt, mekkora benyomást tettek órái olyan diákjaira is, akik később nem léptek folklorista pályára. A témák között egyaránt megjelent a lírai műfajok szöveg- és dallamvilága, a folklór és irodalom határvidéke, a női szerepek, valamint különböző hagyományos és újszerű kisepikai műfajok a találós kérdésektől az sms-szövegekig.

A születésnap ajándék értékéről pedig sokat elárul az alábbi vallomás: „Kutatói és tanári munkásságom legjelentősebb eredményének mégis azt tartom, hogy olyan tehetséges volt hallgatóim, fiatal kollégáim vannak, akik egy kétkötetes »mindenes gyűjtemény«-nyel leptek meg 60. születésnapomon. Tehát vannak tanítványaim, »követőim«, akik átveszik a stafétabotot a szövegfolklorisztika, a műfaj- és mentalitástörténet kutatásában.” (Küllös Imola. *Napút* 2014 dec. XVI. évf. 10. szám. 111–113.)

A köszöntőkötetben pályaképét is megrajzolták, az elmúlt tíz évben azonban újabb kutatásokkal, kötetekkel és elismerésekkel egészült ki Küllös Imola szakmai életútja, miközben immár öt unokája mellett nagymamai feladatai is egyre gyarapodtak.

Néprajzos pályáját a szakma újabb kitüntetésekkel is díjazta: a Magyar Néprajzi Társaság 2006-ban *Ortutay Gyula-émlékéremmel*, az Európai Folklor Intézet 2010-ben az *Európai Folkloréért Emlékéremmel*. 2011-ben címzetes egyetemi tanárrá nevezték ki, ez alkalomból az ELTE Néprajzi Intézetében köszöntötték kollégái.

Mindeközben – bár hivatalosan 2005-ben nyugdíjba vonult – munkakedve és munkabírása töretlennek látszik. Az ELTE Foklore Tanszékén felkérésre az elmúlt tíz évben is többször megtartotta korábbi kurzusait a balladáról, népi líráról, meghívott előadóként pedig még ezt követően is tartott félévenként néhány órát kedves témáiról, a szerelmi líráról és a betyárköltészetéről. Néhány éve pedig új kurzust, egy kutatószemináriumot is indított, amelynek keretében a közköltészet forrásainak feltárását, feldolgozását tanulhatják tőle a történeti szövegfolklorisztika iránt érdeklődő diákok.

Nemcsak az egyetemen, hanem egykori első munkahelyén is vállalt újabb feladatot. Egykor az MTA Néprajzi Kutatócsoportja munkatársaként (1968–1984) részt vett többek között a *Magyar néprajzi lexikon*, a *Magyar néprajzi atlasz* és a *Magyar néprajz Népköltészet* kötetének munkálataiban. Az utóbbi években az MTA BTK Néprajztudományi Kutatóintézetében egy újabb nagy vállalkozáson dolgozik együtt egykori munkatársaival és fiatalabb kollégákkal, köztük több tanítványával: a *Magyar népköltészeti lexikon*ba ír szócikke-

ket a népi líra, a közköltészet, kéziratos énekköltészet, a paraszti írásbeliség és a betyárköltészet területéről.

Mindemellett számos tanulmánya és több önálló kötete is megjelent az elmúlt 10 évben. A 2000-ben indított *Közköltészet* sorozatnak három újabb kötetét állította össze Csörsz Rumen Istvánnal. A 2. kötetben a *Társasági és lakodalmi költészet* (2006), a 3/A kötetben a *Történelem és társadalom* (2013), a 3/B kötetben a *Közkerkölcs és egyéni sors* (2015) témakörébe sorolt 18. századi közköltészeti szövegeket adták közre szövegcsaládokba rendezve, jelentős jegyzetapparátussal kiegészítve.

A második világháborús fogolytáborok és a sztálini lágerek folklórijából *Áldozatok* címmel adott ki kötetet Vasvári Zoltánnal (2006). Válogatott szövegfolklorisztikai tanulmányai *Közkezen, közszájon, köztudatban* címmel jelentek meg 2012-ben. 2013-ban *Népi mondókák* címmel a Tinta Könyvkiadó számára állított össze (Laza Dominikával) szélesebb olvasóközönségnek szánt gyűjteményt.

Egykor diákjaként a népköltészet számos műfajára kiterjedő, kiemelkedő szövegismerete mellett előadókészsége, jóindulata és magával ragadó lelkessége fogott meg, és irányított a szövegfolklorisztika felé. Alaposságára és segítőkészségére számíthattam akkor is, amikor szakdolgozatom témavezetője volt, és azóta is, a legkülönbözőbb helyzetekben.

Most, hetvenedik születésnapja alkalmából kívánom, hogy még sok évig legyen kedve és ereje a munkához, sokáig lelje örömét a népköltészetben, annak kutatásában és tanításában! Isten éltesse, Tanárnő!

VARGHA KATALIN

Évtizedek Róheim Géza nyomában Verebélyi Kincső köszöntése

Több pályatársával együtt a Magyarország sorsát újra megváltoztató 1945-ben született egy, a jövőt is alig sejtő kor törésvonalában, február 7-én. Anekdotikus tény, hogy a középkori templomáról nevezetes csallóközi Csütörtök községben állították ki a születési anyakönyvét. Édesapja orvos, aki a magyar honvédség futásával Bajorországig jut el – majd az első alkalommal hazajönnek a szülőföldre. A kisleány (később még egy öccse születik, aki Párizsban lett pszichiáter) máig ható falusi emlékeit az észak-bácskai Mélykúton gyűjtötte. Édesanyja meg a Szabadka környéki világból jött, még beszélt bunyevácul és a kóló zenéjét is kedvelte. Későbbi terepmunkája során is ide, a Kalocsától délre kezdődő tájakra járt szívesen. Családi okokból (és pár miskolci iskolásév után) 1958-ban kerültek Budapestre, Zuglóba (a zuglóiaknak azt is

elmondta, hogy a Gervay utcába), ahol 1963-ban az akkor már gyakorló gimnáziumként működő Radnótiban végzett. Francia–német szakos lett a debreceni egyetemen, majd átkerült Budapestre, ahol tanárként végzett 1969-ben. Több kulturális munkahelyen (Kulturális Kapcsolatok Intézete, Múcsarnok, Egyetemi Lapok) dolgozott. Etnográfusi és újságírói diplomáját csaknem egyszerre szerezte meg 1976-ban. A sokoldalú érdeklődésű, mindenben szervező szerepet vállaló fiatal nő barátnői révén került kapcsolatba a néprajzzal. Kezdetben fordításokat vállalt. Nem minden akadály nélkül került az ELTE Folklore Tanszékére tudományos továbbképzési ösztöndíjasként (1977), ahol 1980-tól tanársegéd. Három évig Hoffmann Tamás aspiránsa volt a Néprajzi Múzeumban. 35 éve tanít a Folklore Tanszéken. (Sokan tudják, hogy milyen sorstragédia érte: férje és gyermeke katasztrófákban elvesztése, mindezt azóta is – terapeutikus önfegyelemmel viseli.)

A népszokások iránti érdeklődését már egyetemista korában Róheim Géza hihetetlenül gazdag és szerteágazó életműve keltette fel. Első jelentős kutatási témája Róheim Géza munkásságának újrafelfedezése volt. Az átlagoson messze túlmutató kutatószervezőjét jelzi, hogy az egyetlen hiteles magyarországi Róheim-fényképet az akkor kinyomozott egykori szabójától (!) szerezte meg, de kapcsolatot talált Róheim még élő kortársaival és családtagjaival is. Róheim Géza és Kovács Vilma levelezése például ennek köszönhetően került az MTA Adattárába. E témából készítette egyetemi doktori disszertációját (1978). Róheim emlékére nemzetközi konferenciákat, emléküléseket szervezett. (A hazai és külföldi pszichoanalitikus antropológusokkal máig jó kapcsolatokat ápol, a Ferenczi Sándor Társaság alapító tagja.)

Az ELTE Folklore Tanszékén Dömötör Tekla témaköreit (néphit, népszokás) vette át, és Viski Károly óta ő volt a tanszék első olyan oktatója, aki a népművészet szakértője is volt. A népművészet témát beemelte a kötelező oktatási tárgyak közé. A népművészet és határterületei iránti érdeklődését hazai és külföldi publikációi is tanúsítják. 1994-ben lett kandidátus a népművészet-ről írott könyvével.

A „népszokás”-órákba kezdte fogva bevonta a mindennapi életet. Már az 1980-as években buzdította hallgatóit a mai Mikulás-napi és karácsonyi népszokások megfigyelésére. A népszokás-tárgyat úgy modernizálta, hogy megmutatta a hallgatóknak: az elődök révén felhalmozott tudás és tapasztalat páratlan lehetőséget nyújt új kérdések föltevésére és kidolgozására. A debreceni, akkor még Kossuth Lajos Tudományegyetemen habilitált (2002). Ennek és akadémiai doktori értekezésének (2006) témája a szokásvilág volt.

Az 1980-as évek elejétől reá hárult a Folklore Tanszék külföldi kapcsolatainak a megszervezése. Értékes kor volt ez: évente jelentek meg az *Artes Populares* meg a *Folcloristica* számai, szinte mindig jött külföldi előadó. Többször járt külföldön, elsősorban francia és német nyelvterületen. Tanított Lyonban, Montpellierben, Innsbruckban, Marburgban, Kolozsvárt, Újvidéken, ösztöndíjasként (akkor még) Leningrádtól Ankaráig és Liège-től Athénig ju-

tott el. Francia kutatók szervezték meg a *P.A.C.T. EURETHNO* nemzetközi munkacsoportot (máig az egyetlen „frankofon” orgánuma az európai néprajznak), amelynek célja egy-egy folklórtéma összehasonlító vizsgálata volt. 2002 óta ennek ő a vezetője. Eddig minden évben meg tudták szervezni konferenciáikat (legalább tizenöt különböző országban)! Legutóbb Perugiában ülészttek. A budapesti konferencia anyaga *Le folklore: ses rapports à l'ethnologie européenne...* címmel az *Acta Ethnographi*ban jelent meg (1996) és jól tükrözi az európai néprajzoktatás megújítására vonatkozó elképzeléseit. Itthon 1997–2000 között megkapta a *Széchenyi professzori ösztöndíjat*.

Rangos, nemzetközi környezetben irányította és szervezte a folklorizmus-kutatást. Ennek kapcsán kutatott a brnoi egyetemen is. Pártfogók, barátok, olykor tanítványok sora maradt kapcsolatban vele. Volt hallgatói évtizedek után, gyermekeikkel együtt mindmáig fölkeresik. Nem a maga ötleteit erőltette rájuk, ám nyitott érdeklődéssel sok minden kibontakozását segítette elő. Ő kezdeményezte a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* új folyamában a Folklore Fellows által összegyűjtött néphitszövegek kiadását. Réső Ensel Sándortól nemcsak a *Magyar népszokások* újraformált kiadását, hanem egy második kötet publikálását is elérte. Az már „természetes”, hogy Róheim Géza tanulmányaiból több kötetet is összeállított (pl. Róheim Géza: *Primitív kultúrák pszichoanalitikus vizsgálata*. Gondolat, Budapest, 1984), és ő írt róla *A múlt magyar tudósai* kiskönyv-sorozatában. Számos munka magyarra fordítását kezdeményezte (Bogatyrjov és Bausinger esetében ebből kötetek is születtek) – tudomásunk szerint még mindig van kötetnyi, kiadatlan, régebben készített fordítás.

Meséli róla, hogy minden órája az ő számára is felfedezés volt. Tanítványaival egyenként is sokat foglalkozott, témákat adott nekik, ösztöndíjakat szerzett, publikációs lehetőséget biztosított. Ez máig tart. Az egyetemi hallgatókat mindenféle intézménybe elvitte, múzeumi tárlatokra, hangversenyre, vásárra, moziba egyaránt. A budapesti Néprajzi Múzeum raktárában órákat tartott a néprajz szakos hallgatóknak. Tanítványai *Ünneplő – Írások Verebélyi Kincső születésnapjára* címmel 2005-ben kötetet állítottak össze: *Folcloristica* 9.), amelyben tevékenységének adatai és fontosabb műveinek jegyzéke is megtalálható.

Az Etnológiai Archívum egyik legjobb ismerője. Kiváló tudománynépszerűsítő, sokoldalú érdeklődése a régi *Múzsák* számára írott cikkeiben és tanulmányköteteiben érzékelhető. (Lásd például ebben a könyvben: *A hagyomány képei*. Debrecen, 1993.) Újszerű témák iránt egyetemi hallgató kora óta érdeklődött, legyenek ezek a díszített iratok, a tisztálkodás, általában a mindennapi élet. Múzeumi kapcsolatai révén is kiváló művészettörténeti, iparművészet-történeti és művelődéstörténeti ismereteket halmozott fel. Tucatnyi hazai és külföldi múzeum, archívum anyagát ismeri: adataihoz a tárgyat, és nem annak képét használja. Voltaképpen az őt kiváltképpen kedvelő Tálasi István

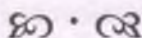
tanítványának tekinti magát: a tudományos rendszerezés, és továbbépítés, az elődök munkájának megbecsülése és folytatása igényével.

Mindig talált új témát, és a régieket nem lekicsinyelte, hanem más keretben értékelte újra. Alaposan átformálta a mindennapi életre és a szokások világára vonatkozó fogalmakat, és elméleti, olykor társadalomfelmológiai nézeteket népszerűsített. Tudományos nézetei túlmutatnak a szűkebb értelemben vett néprajzon. Mindez immanens bírálatnak és egészen új felismerések hangoztatásának tekinthető – ezek egy része visszhangtalan maradt. (Lásd monográfiáit: *Szokásvilág*. Debrecen, 2005; *Hétköznapok és ünnepek a népszokások tükrében*. Budapest, 2005). Nemcsak magyarul, hanem franciául és németül megjelentetett dolgozatai köteteket tölthetnének meg. Talán erre is sort kerít egyszer. Ám életműve e nélkül is figyelemre méltó.

Nyugdíjba kerülve sem tétlen, legalább három könyvön dolgozik egyszerre. Dolgozatainak írásakor maximalista, még a képek elhelyezésén és aláírásán is hónapokig töpreng. Ezekhez kiváló és sokoldalú magángyűjteményeit is fel szokta használni, amiben van *kunterbuntes* – ahogy maga is emlegetni szokta.

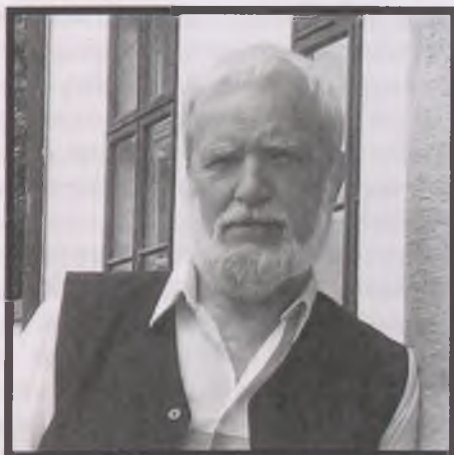
Az ilyen köszöntéseket nehéz méltó módon befejezni. Mi is csak további sikeres és sokoldalú munkát kívánhatunk, és azt, legyen ő maga megelégedve ezekkel!

BALÁZS GÉZA
VÍZKELETY SZILVESZTER

IN MEMORIAM

Szablyár Péter
(1948–1913)

Szablyár Péter, a Magyar Néprajzi Társaság tagja, a Magyarországi Tájházak Szövetsége alapító ügyvezető elnöke 2013. december 9-én méltósággal viselt, súlyos betegség után távozott körünkből. Barátai, egykori kollégái, tisztelői, a Tájházszövetség tagjai 2013. december 18-án a Jósvafői Tájház udvarán vettek végső búcsút Jósvafő díszpolgárától.

Milyen szálak fűzték Szablyár Pétert Jósvafőhöz, miként vált tájházalapítónvá és az országos hatókörű civil szervezet ügyvezető elnökévé? Eredeti szakmája szerint kohómérnök volt, akinek kötődését bölcsészethez, helytörténethez, néprajzhoz olyan felmenők biztosították, mint Banner János és Banner Benedek. Geológiai ismeretei, az Aggteleki-karszton évtizedeken át folytatott barlangász, barlangkutató tevékenysége során olyannyira megszerette a vidéket és a gyönyörű Jósvafőt, hogy rendszeresen hosszú időt töltött ott.

Az 1990-es években, már a rendszerváltást követően megvásárolta azt a rendkívüli mértékben elhanyagolt Szakál-portát, amelynek épületeit már Vargha László is tájháznak álmodta, amikor Jósvafő népi építészeti értékeit vizsgálta.

Az épület megszerzésének és felújításának körülményeit Szablyár Péter nemcsak gondosan dokumentálta, fotózta, hanem az általa elindított *Jósvafői Helytörténeti Füzetek* lapjain is közreadta. A tájházba látogatók is a tornáccon elhelyezett tablón követhetik nyomon a felújítás „*Ilyen volt – ilyen lett*” fáradságos, embert próbáló, ugyanakkor a helyi közösséget is összekovácsoló krónikáját.

Szablyár Péter rendkívül fontosnak tartotta, hogy ne „csak” pusztán tárgyakat gyűjtsön a hitelesen felújított, a műemléki értékeket maximálisan tiszt-

telő épületegyüttes berendezéséhez. Minden egyes, a tájházba került tárgynak, tárgycsoportnak önálló, a település egy-egy meghatározó személyiségéhez kötődő története volt.

Szablyár Péter tudatos és szorgos néprajzi gyűjtő is volt, amiről még közvetlen környezetében sem túl sokan tudtak. A hangszalagra rögzített beszélgetések egy részét a *Jósvafői Helytörténeti Füzetek* lapjain adta közre. A kiadvány – bár a lehetőségek szorításában, többnyire a szerző saját költségén jelent meg – ma már elektronikus formában a legszélesebb körben is hozzáférhető.

A tájháznak 1994 óta otthont adó épületegyüttes történetéről számos forrás áll rendelkezésünkre. Vargha László nyomdokába lépve legutóbb éppen Szablyár Péter volt az, aki a *Ház és Ember*, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyvének 24., tematikus kötetében foglalta össze a település népi építészetről szóló legfontosabb információkat.

A tájházenterior berendezései Szablyár Péter keze munkáját dicsérik. Évekig tartó kitartó munkájában azonban számos segítője, partnere volt. Kezdődött mindez a tárgyak összegyűjtésével, amely tulajdonképpen Szablyár Péter betegségének elhatalmasodásáig folyamatos maradt. A muzeális intézményi nyilvántartás szabályának megfelelően elkészített szakmai leltár 2013-ban mindösszesen 2507 darabot számlált, a tárgyak szinte mindegyikéről digitális fényképfelvétel is készült.

A tájház épületeinek minden helyisége berendezett. A tisztaszoba tárgyai között kiemelkedő értéket képvisel az a láda, amely Deli János leszármazottai révén került a gyűjteménybe. A 20. század sorsfordító időszakát eleveníti fel, hiszen tulajdonosa „amerikás magyar” volt. Jósvafő és az Amerikai Egyesült Államok között több alkalommal tette meg az utat, hogy családjának boldogulását a tengerentúli munkavállalással, az összegyűjtött pénzzel segítse. A szoba berendezésének meghatározó darabja az a cimbalom, amelynek egykori tulajdonosa Kuru Béla, a jósvafői banda tagja volt. A helyi közösség szórakozási alkalmain nélkülözhetetlen helyi zenészi tudás reprezentánsa ez a Szinpetriből, Gál Béláné ajándékaként a gyűjteménybe került darab.

A pitvar és a konyha kiállítása Szablyár Péter kreativitását, egyben a hagyományok tiszteletének szándékát is tükrözi. Helyi kályhaépítő segítségével valósult meg és tablókön is dokumentált a beépített téglatűzhely – sparhelt – rekonstrukciója. A bejárat melletti, faajtóval zárható beépített falikaszli önmagában is egy miniatűr kiállítás. A benne elhelyezett apró tárgyakat, üvegeket a gyerekek elől gondosan, biztonságos módon elzárták, de mégis könnyen hozzáférhető helyen tartották.

A pitvarból a látogató egy első pillantásra talán túlszűfolt helyiségbe léphet. A gyűjtő, kiállító, tulajdonos az összegyűjtött tárgyakból minél többet szeretett volna a közönség elé tárni. A kiállított tárgyak többsége a kenderfeldolgozás és a textilmunkák témakörét jeleníti meg, a helyi szövöszékeken szőtt, főként piros pamut csíkozással díszített háztartási textiliákkal.

A lakóépület következő helyisége önálló kiállítás. Nem része ugyan a néprajzi tematikának, ugyanakkor a település és környezete történetének, földrajzának megismerése szempontjából hiánypótló: az Aggteleki-karszt barlangjai kutatástörténetének, kiemelten a Baradla-barlang megismeréséhez segít hozzá. A geológusok és barlangászok legfontosabb eszközei, a környéken talált, kiemelkedő szépségű ásványok is szerepelnek a tárlaton. Muzeológusi szemmel nézve is úttörő vállalkozás a porta többi építményének helyreállítása és új funkcióval történő megtöltése.

Szablyár Péter nem pusztán kiállításokat tervezett a tájház udvarára és helyiségeire, hanem célul tűzte ki az összegyűjtött tárgyaknak a látogatók számára is hozzáférhető elhelyezését és bemutatását is. Erre a célra a legalkalmasabb a porta végében keresztben elhelyezett, egyik felében megemelt csűr, amelyben a helyben található és valljuk be, múzeumokba csak ritkán kerülő mezőgazdasági, szállító és tároló eszközök, valamint az öntöttvas kályhák láthatóak. A pajta egyúttal közösségi tér – a Jósvafői Napokon, közösségi ünnepek alkalmával miniatűr színpad, amely előtt mintegy 50 embert befogadó nézőtér alakítható ki.

A porta lakóépülettel párhuzamos oldalán, az egykori istállóban hihetetlen tárgygazdagsággal, változatos tematikával találkozunk. A közösségért tenni akaró tájházalapító a település általános iskolájának bezárását követően nemcsak befogadta, de meg is őrizte és kiállította az iskolatörténeti emlékeket.

Ugyanitt a helyi kézművesség reprezentánsait, egy cipésműhely tárgyait és egy szódakészítéshez szükséges tárgyegyüttest is láthatunk.

A kiállítások megtekintése után az idelátogatók kötetlenebb formában folytathatják Jósvafő helytörténetének és népeletének megismerését. A telekhez tartozó udvar egyben szabadtéri bemutató tér is; itt helyezte el Szablyár Péter a technikatörténeti ritkaságnak számító – talán országosan is legutolsóként, 1952-ben gyártott – cséplőgépet, a nagyméretű kendertörőt, valamint a településről származó téglák gyűjteményét. A telken számos, Jósvafő történetét felidéző kisműemlék is található.

A Jósvafői Tájház és portája komplex módon eleveníti fel a település történetét és hagyományait. Szablyár Péter rendszerezői és feldolgozó munkája révén remélhetőleg hosszú időn keresztül megidézheti és őrzi a látogatók számára alkotója emlékezetét...

Szablyár Péter gyűjteményének és a Jósvafői Tájháznak a látogatottsága jelenleg biztosított; a település képviselőtestülete 2014 januárjában kifejezte szándékát, hogy az örökösöktől átveszi a tájházat, gondoskodik fenntartásáról és fejlesztéséről. Reméljük, ezek az álmok a Magyarországi Tájházak Szövetsége segítségével is megvalósulhatnak.

Dégh Linda emlékezete

Ha csak a szorosabban vett prózaepikus magyar és nem-magyar népköltészet kutatóit vesszük sorra, nem panaszkodhatunk a nemzetközi (ritkábban a hazai) elismerés hiányára. Katona Lajos, Heller Bernát, Honti János (bizonyos fokig ide sorolhatjuk Róheim Gézát is) jelentőségét a vezető külföldi kollegáik hamar felismerték, bevonták őket „nagy vállalkozásaikba”. A második világháború nálunk is megjelenő, borzalmas előzményeivel kezdődő több mint másfél évtized ezt sokban felszámolta, ám az 1950-es évek végére, legfőképpen Ortutay Gyula személyén keresztül e nemzetközi kapcsolatrendszer újraéledt, sőt, a korábbinál jóval szélesebb, szervezettebb formában. Generációk élvezhették ennek előnyeit.

Ennek a folyamatnak a legsikeresebb szereplője volt Dégh Linda. Mint-hogy sosem tagadta magyar háttérét, e dicsfényéből még másokra is jutott egy-két sugár. Ennek ellenére Magyarországon igazában máig sem méltatták életművét, főleg ennek második részét. Ehhez a maga viselkedése is hozzájárult: sokan nem szerették (még „tanítványai” sem). Ha fellapozzuk Katona Imre, Vargyas Lajos, ám akár Ortutay Gyula önéletrajzi írásait – megtaláljuk ennek egyértelmű visszatükröződését. És még azok is, mint Dömötör Tekla vagy Dobos Ilona, hasonló visszaemlékezéseikben, noha nem támadják – főként vezetői képességeit és kollegialitását nem is dicsérik.

Dégh Linda 1918. március 18-án született Budapesten. (Saját maga „korigálta” később az évet 1920-ra – és kortársai gaudiumára.) Családja jómódú polgári volt. Ezt tompítandó az 1950-es években Linda mindig feltüntette, hogy rokona volt Doktor Sándor (1864–1945), a pécsi orvos és munkásmozgalmi vezető az 1918-tól létező „baranyai direktóriumban”, egy nagyműveltségű, világot járt, valódi kommunista, aki 1921-ben Jugoszláviába menekül és Magyarokanizsán lesz orvos, 1941-ben a bevonuló magyar hatóság elfogja, 10

évi fegyházra ítélik. Linda családi neve Doctor volt, még egyetemi doktori értekezését is e néven nyújtotta be. (Anyja családi neve lehetett Dégh. Linda fivére, Frici is orvos volt és egymás mellett laktak a Kossuth Lajos utca elején.) Rokona volt Engl Géza, a Corvina Kiadó németre „szár”-fordítója is, aki majd a kakasdi népmeséket ültette át. (És a „bűvös békát” először stinkender Frosch formában adta vissza.)

Budapesti iskoláit már reformátusként fejezi be, az evangélikus gimnáziumban érettségizik. Már fiatalon érdeklődik az avantgarde színház, pontosabban a Szentpál Olga irányította mozdulatművészet iránt. A kis termetű, szinte súlytalan fiatal hölgy egy *Lila sikoly* című hipermodern táncjátékban jelenik meg, ahol a fiúk magasba nyújtott tenyerükön adogatják egymásnak. E körben ismerkedik meg a táncosnő Kemény Zsuzsával, Ortutay későbbi feleségével – és Ortutayval is. Linda később is imádott táncolni, testsúlyára pedig kínosan vigyázott – egyébként igen disztinált és nagy gardróbból öltözött. Szabolcs megyei rokonainál tett nyaralásai során már iskolásként elkezd lejegyezni a népköltési szövegeket: öreg juhászok és kocsisok elbeszéléseit. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen angol–magyar szakon végez. Egyik tanára Horváth János volt, aki a népies ponyvairodalom kutatására buzdítja. Még Pais Dezső is tanította. Amikor 1940-ben Ortutay megindítja az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény sorozatát, már ahhoz a mesegyűjtő csoport-hoz (Kovács Ágnes, Belatini Braun Olga, Virány Judit) tartozik, akik egy-egy mesélő vagy falu elbeszéléseit a teljesség igényével gyűjtötték – rendszerint gyorsírással. 1942-ben jelenik meg tőle előbb egy válogatás, majd egy kétkötetes szöveganyag: *Pandur Péter meséi*, egy igen érdekes, Pest környéki és „kétlaki” embertől. Ez volt doktori értekezése is (1943). Évtizedekkel később, a már az Egyesült Államokból hazalátogató Linda ismét találkozott egykori mesélőjével, és rögzíthette az évtizedek alatt megváltozott szövegeket.

Már e mesék kiadását is a Magyarságtudományi Intézet finanszírozta. 1945 után a közismert nevén Teleki Intézet számára készíti el *A Magyar Népkutatás Kézikönyve* számára *A magyar népi színjáték kutatása* áttekintést. Amikor „szétszervezik” ezt a kutatóhelyet, Dégh Linda a budapesti egyetem ekkor már Ortutay vezette Néprajzi Intézetébe (a Folklore Tanszékre) kerül. A korra is jellemző, hogy az átcsoportosítás anyagi feltételeit sajátos módon tudták biztosítani. Dégh Linda egy ideig mint „székesfővárosi főbába” kapott havi fizetést. Ő is, akárcsak Dömötör Tekla, dolgozott a Szabó Ervin Könyvtárban is. 1951-től az egyetemen ő („Bapszi”, ahogy régi becenevén említették) lesz Ortutay folklorista-helyettese, főként annak kultuszminisztersége idején, aki a soros elvégzendő feladatokat bízta rá. Így szerkeszti meg *A szabadságharc népköltészete* (1952) antológiát, amelynek bevezető áttekintését mások dolgozatai alapján készítette. (Vádolták is érte plágiummal...) A „társadalmi-történeti népköltészetkutatás” mintapéldányának szánták a Kálmány Lajos kéziratából összeállított *Történeti énekek és katonadalok* vaskos kötetét (1952). Ennek társadalomelméleti előszavát a nem igazán népdalkutató Linda

írta, és ebben nem csupán Kálmány szociális érzékenységét, vagy a magyar parasztok osztálytudatát méltatta, hanem hosszasan támadta az „anglo-amerikai imperializmusnak” (leginkább a funkcionalista iskolának) a gyarmati népekkel szemben kifejtett gaztetteit. Viszont, amikor pár évvel később ő tanította a néprajz szakos hallgatóknak a „bevezetés a folklorisztikába” tantárgyat, az amerikai Alexander Goldenweisernek a Szabó Ervin Könyvtár-beli példányából oktatta a „kulturális antropológiát”. Amikor ő készítette el a *Népköltészet* egyetemi jegyzetét, ebben melegen méltatja a marxizmus, az Októberi Szocialista Forradalom, a Szovjetunió, a Szovjet Írószövetség, Gorkij, Lenin, sőt, Sztálin tevékenységét – nemcsak 1960-ban, hanem még 1964-ben is. Igen tanulságos ez a „kézirat”-ként megjelent bölcsészettudományi kari jegyzet. Általános, tudománytörténeti, műfajonkénti ismereteket ad, nyilván saját egyetemi előadásainak jegyzetei alapján, sőt, Ortutay Gyula korábbi jegyzeteiből is részeket átvéve. Ma is elfogadható olvasmány e jegyzet, feldolgozásmódja és példaszövegei a Gyulai Pál óta (1888) ismert budapesti egyetemi jegyzetek sorába illeszkednek. Nyilvánvalóan ennek, az évek során át újraskozorósított, és főként az akkor a magyar szakon mindenki számára kötelező félévhez tartozó jegyzet meghaladására készítettük el igen hamar, már 1966-ban *A magyar népköltészet* egyetemi jegyzetét, későbbi egyetemi tankönyvünk kiindulópontját, amelyben tudatosan egy jóval „fejlettebb” áttekintést kívántunk megfogalmazni, ekkor már igazában a néprajz szakos hallgatók számára.

A Kálmány-kötet körül kibontakozó vitában azonban (akkor) nem az említett ideológiái rövidrezárását kifogásolták, hanem a túlméretezett és pontatlan szövegjegyzeteket. Dégh Linda vezette a „munkásfolklór” kutatását, majd ezt a feladatot az egy idő múlva ugyancsak a Folklore Tanszékre került Dömötör Tekla, tőle részben Katona Imre vette át (sőt, még magam írhattam a munkásdalkutatásról). Linda 1956-ig a Magyar Dolgozók Pártjának aktív tagja volt – mint oly sokan mások is a magyar néprajz köreiből. Legközelebbi baráti körük mégis a budapesti baloldali városi értelmiség volt, mint Goda Gábor, Janikovszky Éva, Kolozsvári Grandpierre Emil, ide értve valódi „ellenállókat” is. Linda csakhamar visszatért a mesekutatáshoz: a Tolna megyei Kakasdra telepített/menekült bukovinai székelyek körében gyűjtött (előbb-utóbb már magnetofonnal), elsősorban az előző mesélők elmúlása következtében előtérbe kerülő Palkó Józsefné, Zaicz Zsuzsanna meséit. Ennek nemcsak kétkötetes közlése (1955–1960) jelent meg, hanem az elméleti tanulságokat részletesen megfogalmazta *Népmese és társadalom* című monográfiájában (1955). Ez volt az első, az akkori új rendszer szerinti folklorisztikai tárgyú kandidátusi disszertáció Magyarországon. (A második Diószegi Vilmosé.) Magyarul ugyan nem jelent meg, ám a könyvet németre lefordították, és az akkor virágkorát élő NDK-néprajztudomány nevezetes kiadványsorozatának 23. köteteként kiadták: *Märchen, Erzähler und Erzählgemeinschaft – Dargestellt an der ungarischen Volksüberlieferung* címmel (1962) – és ily

módon évtizedekre az európai német nyelvű „mesebiográfia” kézikönyvévé vált. Linda szinte teljes tudománytörténeti áttekintést adott a mesélőkre vonatkozó korábbi kutatásokról, és az olvasóknak az lett a benyomásuk, hogy Magyarországon még létezik az eleven mesélés. (Nagyjából ugyanebben az időben hasonló „ex oriente lux” világsikert ért el Fél Edit és Hofer Tamás Átány-kutatása, amelynek egyes részei németül vagy angolul is megjelentek, és itt is igazán tüzetes tudománytörténeti adattár mutatta be a korábbi „falumonográfiákat”.) A kiváltképpen elismeréseket tanulságos külön is hangsúlyozni, mivel más művek (mint például Vargyas Lajos európai balladatörténeti áttekintése) nem kaptak ilyen, megérdemelt sikert.

A történetet még folytatjuk, ám most Dégh Linda életének megváltozásáról kell szót ejteni. Ő, aki minden elismerést élvezett Magyarországon, 1964-re vendégprofesszori meghívást kapott Bloomingtonba, az összehasonlító folklorisztika még Stith Thompson kialakította amerikai fellegvárába. Az akkor ott átalakuló tanrendben szükség volt egy „európai” folkloristára. Egy év után nem tért vissza Budapestre, végleges professzori állást kapott. Ő maga ezt a lépést így indokolta: itthon túl sok akadályba ütközött, ellenségei üldözték. Munkahelyi főnöke, Ortutay, akinek hivatalosan „tisztázni” kellett a diszsidálását, viszont hálátlanságról, féktelen becsvágyról és karrierizmusról beszélt – és szemmel láthatóan személyesen is meg volt sértve. Különösen azután, amikor Bloomingtonban akkori főnöke Lindának, Richard Dorson kiadta a *Folktales of Hungary* (1965) kötetét, és amelynek előszavában a tőle megszokott éles nyelvvel „méltatta” a magyarországi sztálinistákat, mint Ortutay vagy Dömötör Tekla – és kifejejtette e sorból éppen Dégh Lindát. 1964 után egy időre megszakadtak Linda hivatalos hazai kapcsolatai. Ő már ezelőtt is, Budapesten, az akkor divatba jövő mondakutatás szervezője volt, valamint a modern elbeszélések vizsgálatát végezte. Bloomingtonban elsősorban egyetemi előadó volt. Az itthon oly elszánt terepmunkás Amerikában csak ritkán járt az egykori magyar kivándorlók között. Legjelentősebb ilyen tárgyú munkája négy életrajzot mutat be: *Four Lives: People in the Tobacco Belt* (1975). Egy ötödik életrajz magyarul jelent meg 2001-ben: *Nagyszékelytől Delhiig. Egy magyarországi német életútja (1943–1974)*. Lassan, de elkészült német nyelvű monográfiájának angol fordítása *Folktales and Society* címmel (1969). 1989-ben ennek új kiadása jelent meg, amelynek utószavában elmondja, 1980-ban ismét járt Kakasdon, és ott milyen társadalmi változásokat tapasztalt. A maga nemében egyedülálló kötete a *Hungarian Folktales – The Art of Zsuzsanna Palkó* (1995), amely közli Zsuzsi néni 35 meséjének teljes szövegét, Linda rövid bevezetőjével. Páratlan munka: egy parasztasszony repertoárja egy világnyelven. Az egykori tanítvány, Carl Lindahl bevezetője kellő mértékben magasra értékeli Linda munkásságát.

*Sziklai János magyar–sváb dohányfarmer élettörténete,
Déghe Linda 2001-ben megjelent munkája*

Bloomingtonban (és általában az Egyesült Államokban) az 1960-as évek végén az új, városi, a diákok által gyakorolt, vagy az új médiában megjelenő folklór volt a fő téma. Déghe Lindának mindig is kiváló abszorpciós érzéke volt: rögtön felismerte azt, „mi van a levegőben?”. Ehhez az új anyaghoz elbeszélés-biológiai tanulmányokat is írt – akkori (élete végéig megmaradó) férjével, Vázsonyi Endrével (aki a neves liberális politikus családjához tartozott), Budapesten jogot végzett és egy tipikus pesti intellektuel, igen művelt, baloldali liberális értelmiségi, kiadói vezető és sajátos humorú anekdotázó volt – és akinek finnugrisztikai könyveket kiadói állást szerzett a szintén Bloomingtonban működő Thomas A. Sebeok). Ezekben a hagyományos elbeszélések láncolatáról, egy-egy közösségen belül a történetek általában ismertségéről, hiedelemmondák esetében az elhívók/szkeptikusok dialektikájáról esik szó: egyre inkább mondák vagy ezekhez hasonlító modern történetek példáival. Linda nem volt összehasonlító folklorista vagy filológus, a szövegek felépítése, kommunikációs rendszere nem érdekelt, a strukturalizmusról lesújtó véleménye volt. Viszont a nevesebb és befolyásosabb amerikai folkloristákkal következetesen ápolta kapcsolatait. Gondosan ügyelt arra, hogy európai konferenciákra is eljőjön, itteni kapcsolatait is meg-megerősítve. Disszidálása után itt-hon azt várták, hogy egyre jobban fizető egyetemekre fog ugrani – ám ő igazán hűségesen a helyén maradt Bloomingtonban – igazán hosszú életének több mint felében. Noha az amerikai „vezető-rotációs”, ám élethosszig tartó

állást (tenure) adó rendszerében sokszor került előtérbe, elnökségekbe, programok vezetésébe, szerkesztőnek, ám ennél többször itt is, legkésőbb egy idő után „második ember” maradt, immár elégedetten. Akik most emlékeznek rá, még enyhébb megszövegezésben is szóvá teszik céltudatos, kemény, akár részvétlen magatartását. „Distinguished Professor” volt, Amerikában megkapta a *Fulbright-jutalmat* és a *Chicago Folklór*e díjat; Európában a *Pitrè-díj*, a Folk Narrative Society és a SIEF tiszteleti tagsága jutott neki. Több országra kiterjedő előadótut szervezett neki az akkor már Turkuban működő Nordic Institute of Folklore. Itthon a Magyar Néprajzi Társaság tiszteleti tagja, 1995-ben az *Ortutay-emlékérem* kítüntetettje lett. Noha nekrológjaiban nem szerepel ez az adat (nyilván nem írták oda személyi kartonlapjára): 2002-ben a debreceni egyetem díszdoktorává avatta. Életének nem is legvégére a bloomingtoni „első presbiteriánus” gyülekezet tevékeny tagja volt. Gyakorlatilag szinte mindvégig élte a nyugdíjas egyetemi tanár életét, egy máig tipikusan „Midwest” jellegű egyetemi városban, amely akkor is, most is a hungarológia egyik központja.

Voltaképpen sosem szakadt meg kapcsolata több magyar kollégájával. Noha hosszú várakozás után, 1978-ban végül Texasban megjelent nemzetközi szerzőktől összeállított tanulmánygyűjteménye (*Studies in East European Folk Narrative*), amelyet még itthon állított össze, az Akadémiai Kiadó számára. Ebben olvasható tőle a sajátos magyar mesetípus (?), „Az égigérő fa” bemutatása – Linda egyetlen „hungarológiai” dolgozata. Az 1970-es években sokszorosára nőtt az amerikai–magyar kutatási együttműködés lehetősége (Ford-ösztöndíjak, Fulbright-ösztöndíjak, IREX stb.). Magyar kollégák tucatjai jutottak ki különböző módon és különböző amerikai folklorisztikai/néprajzi intézményekbe. Dégh Linda segítette ezeket a törekvéseket. Több ilyen megbeszélés is volt Bloomingtonban vagy Budapesten – ám ezek mintegy letudták a beszámoló-kötelezettséget és a nagyhorizontú tervek eredményei igazán ritkák és szétszórtak lettek. Noha sokan jártak és kutattak Bloomingtonban, akár Hofer Tamás, Vargyas Lajos, Kríza Ildikó, Hoppál Mihály, Niedermüller Péter és mások, ám közülük csak Fejős Zoltán írt hosszabb tanulmányt, monográfiát a magyar bevándorlók generációiról. Linda először az 1971-es párizsi (alakuló) SIEF-konferencián találkozott ismét volt kollégáival. Ám Ortutay végül mégsem jött el, csak szóban küldött békülő üzenetet. 1973-ban a Sol Tax által szervezett chicagói etnológiai világkongresszuson több tucat magyar résztvevő volt, köztük Ortutay Gyula is. A kihelyezett folklorisztikai szimpóziumot pedig éppenséggel Dorson rendezte, Bloomingtonban. Itt konszolidálódott kettejük viszonya. A közismerten narcisztikus Ortutay 1972-ben, amikor tanulmányai angol nyelvű válogatása (pontos meghatározással: *Hungarian Folklore. Essays*) megjelent, ezt mondta: „Ebből a könyvből végre az amerikaiak is rájöhetnek, hogy nem Linda találta ki az egyéniségkutatást.” Linda már említett tanulmánykötetében: *Narratives in Society: A Performance-Centered Study of Narration* (1995) a bevezetés egy hosszú cikk arról: *Mit*

nyújt a mai narratív-kutatáshoz Ortutay Gyula és a budapesti iskola? Ritka gesztus egy volt „tanítványtól”! Ez a 400 lapos könyv egyébként a Folklore Fellows Communications sorozatában jelent meg (amelyben, szerencsére más magyar hölgyek is, mint Dömötör Tekla, Pócs Éva is megjelentek). 1980 óta eleinte nyaranta, majd ritkábban járt Magyarországon, egykori barátai is megfogyatkoztak. Ekkor kapta meg magyar elismeréseit és a Néprajzi Múzeumban életrajzi filmjét készítették el – noha ő sosem volt az intézmény munkatársa.

Utoljára *Legend and Belief: Dialectics of a Folklore Genre* kötetében (2001) a már a pályán fél évszázada ott levő kutató foglalta össze a „mai történetekről” és ezek előadási módjairól szóló dolgozatait. Ez egy 500 lapos monográfia a hiedelemmondáról, viszonylag hagyományos felfogásban. Alapos, sok példát bemutató, impozáns vállalkozás, Dégh Linda „amerikai” korszakának csúcsteljesítménye. Egyébként ebből is kiderül, ami egyébként egy korábbi tanulmánykötetében (*American Folklore and the Mass Media*, 1994) is megfigyelhető volt – ez a céltudatos folklorista valamelyes vonzalmat érzett a mágia, a kísérteties és az ijesztgetés irányában. Halloweenkor elemében volt, maga is rémnek vagy vámpírnak öltözött. Amikor utóbb beszéltünk a mai folklorisztika teendőiről (a koppenhágai modernmonda-konferencián), egyetértettünk abban, hogy a „modern monda” esetében is célszerű a régi feljegyzéseket, írott forrásokat fokozottan figyelembe venni. Ezt azonban maga nem gyakorolta. Egyetértettünk abban is, hogy e témakör sok része egyszerűen „műfajelméleti” jellegű. Főként Vázsonyival együtt írott tanulmányaiban láthatjuk – maga is elismerte, hogy egy szigorú műfajelmélet (akár amerikai változatában, amint ez például Dan Ben-Amos munkáiban megtalálható) – távol állt tőle.

Életművében az általa gyűjtött magyarországi mesék és a Bloomingtonban tudomására jutott „modern mondák” alkották az empirikus anyagot. Minthogy nagyon ritkán vallott „fantasztikus” nézeteket (amint még itthon, pl. a mesekeret „mágikus” voltáról) – dolgozatai fennmaradnak. És megmarad bennük a sok magyar hivatkozás.

Tulajdonképpen nem is súlyos betegség, inkább az öregkor hozta, hogy 2014. augusztus 19-én, otthonában elhunyt. Egyeteme és az amerikai folkloristák megemlékeztek róla. Hosszú élete során több társadalmat és annak több periódusát tapasztalta meg. Arról, hogy az ilyen kihívásokra miként válaszolt – mára nyilván megengedőbb nézetet vallhatunk, mint Budapestről távozta idejében. Jelentőségét mindenhol megéreztek: Budapesten csakúgy, mint Bloomingtonban. Mivel idős korában sem változott felkészültsége (a *Legend and Belief* 80 éves korában jelent meg) voltaképpen már nem csak az utána következő, hanem az ez után jövő generációt is túlélte. Akikkel viszont már nem sok mondanivalójuk volt egymás számára.

Nem kívánom személyes élményekkel telefüzni az emlékező írást. De nyilvánvalónak tartom, hogy a mi generációnk tudja igazán észrevenni Linda alapvonásait. A fiatalabbak már nem tudják, milyen volt a magyar és a közép-

nyugati társadalom mondjuk egy fél évszázaddal ezelőtt. Élete utolsó évtizedeiről a Bloomingtonban huzamosan élő Szemerkenyi Ágnes tudhatja a legtöbbet. Minthogy Lindának családja nem volt, csak kutyái, egyes diákjainak emlékei adhatnák ki portréját. Ám ez utóbbit tudtommal nem gyűjtötték.

Szakdolgozatomat („a mese stílusa”) hozzá írtam. Egyáltalán nem kedvelte – hogy finoman fogalmazzak. Disszidálása után egyetemi szobáját örököltem, és rögtön taníthattam is „Amerika népeit”, majd a folklórba „bevezetést” – ami addig az ő penzuma volt. Segítettem itthon maradt iratai külföldre juttatásában. Jártam Bloomingtonban, még lakásán is, és sok nemzetközi kongresszuson beszélgethettünk – természetesen perfekt magyarul. Sajnos, a *Magyar néprajzi lexikon* szócikkében (1977) hiányzik legtöbb „érett” amerikai művének megemlézése és az *Enzyklopädie des Märchens* korai kötetében (1981) is csak egy rövid címszó olvasható róla. Ezzel nagyon elégedetlen volt, hiányolta belőle a nagyra értékelést – pedig ő maga írta a szöveget, pontosabban neki adtam át a felkérő levelet, ami akkor még lakonikus fogalmazást igényelt. Azért a világhálón részletesebben lehet tájékozódni életéről és műveiről. 1990-ben (hivatalos 70. születésnapján) a *Néprajzi Hírekben* köszöntöttem. Az *Ethnographiában* pedig méltó terjedelemben ismertettem *Legend and Belief* kötetét, és ez a recenzió angolul is megjelent. Ismereteim szerint ez a legalaposabb recenzió – bármelyik könyvről. Maga is elismerte ezt, bár itt is még több direkt dicsérő szövirágot is szívesen vett volna. Sok anekdotát mesélhetnék, mint találkozását Faragó Józseffel, vagy hal-ebedünket Ortutay Tamásnál, aki igazán kis gyerekként láthatta őt. Sőt, megemlíthetném azt, amikor a Champs Elysées egy elegáns vendéglőjébe kibékülésre hívta össze a volt Folklóre Tanszék munkatársait – ám a randevúzó Dömötör Tekla nem jött el – viszont a három magyarnak fogalma sem volt arról, hogyan kell franciául rendelni és mivel lehet az articsókát enni. Párizs egyébként Linda számára ugyanúgy ismeretlen világ volt, mint Katona Imrének vagy nekem.

Dinamikus, ám józanul számító ember volt. Magyar viszonylatban kifejezetten gazdag. Szerette a kihívásokat és rögtön válaszolt rájuk. Például a kollegák között neki volt legelőször autója. (A második volt Kodolányi János.) Noha nem sok technikai érzéke volt, és főzni sem szeretett, az ilyen újdonságokat is rögtön átvette: legyen az szagfrissítő, szemétörlő, alagsori szobabicikli. Főleg meghívások révén és szakmai fórumokra utazott. Könyvtára közepes nagyságú volt. Igazban kiadatlan írása sem maradt hátra: mindig biztos megrendelésre dolgozott.

Kétségtelenül az utóbbi fél évszázad számára a legelismertebb magyar prózaepika-kutató volt. Mintegy 20 könyvet, többszáz tanulmányt tett közzé, többet több alkalommal is, amelyek témaköre egységesnek tekinthető. Külföldön az ő könyveiből ismerhetik meg a magyar népmesét. A mindenféle modern monda az ő dolgozataiban kerül elének – a hagyományos európai folklorisztika módszereinek bizonyos továbbfejlesztésével. Ha csak a már felsorolt nemzetközi elismeréseket vesszük figyelembe: több ilyen dekórumot ka-

pott, mint bármely más magyar folklorista. Életművében valódi szövegekkel foglalkozik, és ha nem is jut kimondottan teoretikus következtetésekhez, mellbevágó magyarázatokhoz – tárgyalásmódja mindig megbízható, gyakran jellemző tényekre utal. Ezért igazán jó lenne, ha itthon is kézbe vennék amerikai műveit és nem osztozna abban a sorsban, amit az írásom legelején büszkén felsorolt folkloristákról ma elmondhatunk: nevük ugyan ismert, műveik mégsem, emberi mivoltukra pedig nem emlékeznek. Ezért is igyekeztem arra, Dégh Linda alakja is láthatóvá váljon – nemcsak könyvei. Olyan összefüggéseket és eseményeket említve, amelyekről a következő generációk már nem tudhatnak.

VOIGT VILMOS

**„Nyiccs kaput, angyal, / Nyúccs kezet, Mária...”
Dobozy Elemérné Erdélyi Zsuzsanna halálára**

Végleg elment „Archaika”, „a magyar néprajztudomány nagyasszonya”

2015. február 13-án, életének 95. évében elhunyt Dobozy Elemérné Erdélyi Zsuzsanna *Kossuth-díjas* néprajztudós, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja, *A Nemzet Művésze*. Végző búcsúztatása március 12-én a budapesti Farkasréti temetőben volt a római katolikus szertartás szerint, amelyet Bíró László püspök celebrált. Beszédet mondott Fekete György, a Magyar Művészeti Akadémia elnöke, Balog Zoltán, az emberi erőforrások minisztere, a néprajzkutatói szakma nevében Voigt Vilmos, az ELTE professor emeritusa és Dávid Katalin művészettörténész, a Magyar Művészeti Akadémia tagja. Az alábbiakban – őszinte tisztelettel és nagyrabecsüléssel emlékezve „a magyar néprajztudomány nagyasszonyá”-ra – Balog Zoltán és Voigt Vilmos beszédeit közöljük.

A SZERK.

Erdélyi Zsuzsanna ravatalánál
(Fotó: Hála József)

Búcsú Erdélyi Zsuzsannától

Gyászoló Család! Gyászoló Gyülekezet!

Azt a mozdulatot még sokáig akarom őrizni: a kilencvenegynehány éves nagymama feláll a kötcsei kertben beszélgetésünk után, és csak úgy, szinte mellékesen egy keresztet rajzol a homlokomra, aztán besétál a házba. Ja, maga református – mondja – de nem baj! Nem baj. Sőt, nagyon jó, nagyon nagy ajándék; a gondviselés újra és újra megajándékozta ezt az országot, Magyarországot, ezt a népet, a magyart olyan emberekkel, akik képesek arra, elég erősek ahhoz, hogy egyben tartsák, együtt éljék azt, amit talán kisszerűbb sorstársaik életében egymást kizáró ellentétnek érzékelik: a partikularitást és az egyetemességet, lokálist és univerzalist, egyszerűt és összetettet, nagyszerűt, magyart és európai, hitet és tudományt, anyaságot és tudósi hivatást. S képesek megőrizni a keresztény hit egységét, az élet egységét.

Az ilyen emberek, az ilyen asszonyok ajándékba kapják a terra incognita spiritualist, ahogyan ő kapta ajándékba az archaikus népi imádságokat, az

apokrif imákat, és adta tovább ajándékba nekünk. Amikor Erdélyi Zsuzsanna tudós volt, akkor jámbor hívő is volt. Amikor jámbor hívő volt, akkor igényes tudós is. Előhozta azt, ami a miénk, csak éppen fogalmunk sem volt róla, legfeljebb sejtésünk: az imát, a rigmust, mely összeköt bennünket évezred előtti magyar önmagunkkal, a középkori európai ember üdvözülés utáni vágyával. Ő ezt szemünk elé adta, a szánkba, a lelkünkbe ősanyáink hitét, félelmét, bizonyosságát. S talált ebben a munkában szövetségeseket: tudósokat, költőket, művészeket, tanítókat, papokat, kultúrpolitikusokat, édesanyákat.

Ha csak annyit megtanulnánk tőle, hogy a jó, nemes ügyben jó szövetségeket tudjunk találni, társakat vonzani, közösséget építeni, közösséget őrizni a munkánkkal, az életünkkel, de jó lenne.

Ma ezt kérjük, ma ezt reméljük. Ez a koporsó adhat ehhez elég erőt és inspirációt. Neki meg azt kérjük, amit az általa meglett ima kér: nyiss kaput angyal! Nyiss kaput neki, annak, aki maga is kaput nyitott nekünk!

Nyugodjon békében!

BALOG ZOLTÁN

*Voigt Vilmos a búcsúbeszédét mondja
(Fotó: Hála József)*

Erdélyi Zsuzsannáról

Erdélyi Zsuzsannáról, a magyar népi kultúra oly sokak által szeretett és tisztelt nagyasszonyáról a szaktársak, folkloristák, a népi vallásosság kutatói, és a folklór értékeit máig megőrző egyszerű emberek nevében is szólani kell a temetésekor. Szándékosan nem a „búcsúzás” szót használom, hiszen tudom, oly sokak számára alakja továbbra is megmarad: és tucatnyi könyve, a sok ezer, általa gyűjtött és kiadott népdal és népi imádság velünk marad. És mint évtizedek óta már oly sokszor, most is még ajándékot hagyott ránk: a közeljövőben jelenik meg tudományos tanulmányainak monumentális kiadványa. Maga sokszor (és mindig egyforma izzással és szeretettel) elmondta, mit örökölt őseitől, mit tanult mestereitől (legkivált Lajtha Lászlótól), milyen sokszor volt nehéz az élete, nagyszerű családjának fenntartása – és mégis mindig felülről megjött a segítség: páratlan életműve közismertté vált, méltó elismerést kapott itthon is, a nagyvilágban is. Az egész magyar kultúra tudomásul vette, hogy Erdélyi Zsuzsanna mit fedezett fel, szinte a történelmileg legutolsó pillanatban, a jámborul imádkozó asszonyok körében: nem is, mint Kolumbusz egy más új világot, inkább egy ezer éve elmerültnek vélt Atlantiszt: népünk mindennapi lelkiségét. Az imakincs tudományos fontosságával maga is tisztában volt, nagy és pontos antológiákban tette ezt közzé – ám számára még e szövegeknél is fontosabb volt az ezeket ismerő ember. Sok száz, sok ezer tisztelője úgy érezhette, személyesen hozzá szóltak. Szerencsére hosszú élet rendeltetett számára, és ezért büszkén mondhatjuk, immár fél évszázada a magyar nemzeti kultúra egyik pillére az, amit képviselt, amit létrehozott.

Akik személyesen ismerhették, tudják, milyen sokoldalú és érdekes asszony volt: gyors és szigorú a munkában, megalkuvás nélküli és harcos a véleményeiben, ugyanakkor élete legvégéig kedves, olykor huncut, szívesen beszélő, melegszívű ember, akinek varázsa alól még a legszárazabb szerkesztő vagy folklorista sem tudta magát kivonni. Monumentális életművével egyenértékű az a kapcsolatteremtő és kiegyenlítő képesség, ami mindig is jellemezte. Ő maga is a hűséget tartotta a legfőbb erénynek: hűségét férjéhez, családjához, hazájához, a néphez, a tudomány igazságához, és főként azokhoz a magasztos ideákhoz, amelyeket egy vallási-néprajz kutató kell hogy ismerjen, sőt, gyakoroljon.

Még a gyász pillanatában is tudjuk: sokáig köztünk marad személyének visszfénye, munkásságának tömbjei.

Az ő esetében a szaktudomány is azzal kell, hogy búcsúzva az általa felfedezett imából idézzon, és legyen biztos ennek foganatában: a körükből most eltávozó Erdélyi Zsuzsanna számára a „*Menyország kapuja kinyitattik, Embernek lelke bévítettik.*”

Elhunyt Körmendi Géza

2015. január 21-én 85 éves korában példátlanul teljes életút után elhunyt Körmendi Géza.

Általános és középiskolai tanulmányait is szülővárosában, Tatán végezte. Abban a gimnáziumban tanult, melynek sikeres igazgatójaként vonult nyugdíjba 1984-ben. Felsőfokú tanulmányait Pécsen és Budapesten folytatta, ezek zárultával 1965-ben magyar-történelem és 1967-ben etnográfusi oklevelet szerzett. Több évtizedes tanári munkájával párhuzamosan doktorált történelemből, folytatta néprajzi és helytörténeti kutatásait, gyakorlatilag megteremtette a helyi Kuny Domokos Múzeum néprajzi gyűjteményét, rendezte első kiállításait.

Körmendi Géza etnográfusi munkássága lényegében összefogja a Komárom megyében elért néprajzi eredményeket. Szerzőként és szerkesztőként is tevékenykedett a *Tata története* II. kötetében, a hiánypótló *Komárom-Esztergom Megyei Néprajzi Füzeteket* alapította és szerkesztette. Ő fogta össze a megye néprajzi fehér folt jellegét végleg megszüntető több éves tematikus kutatást, és szerkesztette az ennek eredményeit feldolgozó *Paraszti élet a Duna két partján* című négy tanulmánykötetet. Néprajzkutatóként annak a generációnak volt a tagja, akik az eltűnő egykori hagyományos gazdálkodás és életmód elemeit ismerhették és kutathatták. Művei közül alapvetők *A tatai fazekasság története*, *Komárom megye településnéprajza és népi építkezése*, *A tatai vízimalmok*, *Hagyományos paraszti gazdálkodás Komárom megyében* című írásai.

E gazdag pálya eredményeit elismerései is igazolják, mint a *Csűry Bálint- emlékérem*, amelyet *Komárom megye földrajzi nevei*, illetve *Komárom megye helységeinek rendszere* című tanulmányaival nyert el.

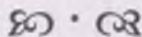
Helytörténészként a számtalan hosszabb-rövidebb írás és cikk mellett három könyvben monografikus igénnyel dolgozta fel szülővárosának 20. századi történetét. Néprajzkutatói és helytörténeti pályájának eredményei tucatnyi önálló kötetben, több mint száz cikkben, tanulmányban váltak elérhetővé.

Talán a legbüszkébb a vaskos kötetben megjelent, példamutató filológiai igényességgel megvalósított könyvére, a tatai gimnázium névtárára volt. Sokoldalú pedagógiai tevékenységéért, valamint a Tata város érdekében végzett munkájáért, és több tudományágban elért eredményeiért több kitüntetésben és elismerésben részesült. A Magyar Néprajzi Társaság 2009-ben választotta bel-földi tiszteleti tagjainak sorába.

A fáradhatatlanul dolgozó tanárra, történészre és néprajzkutatóra továbbra is szüksége lenne a szaktudománynak, városának, és tanítványainak. Körmendi Géza a tanítványai számára közvetített tudás mellett az értékrend, az erkölcsi erő és az élet szeretetének fontosságát adta át. Kiváló nevelőként működött és legfontosabb feladatának a fiatalabb generációk tanítását érezte.

2015. február 2-án tanítványaként, a Néprajzi Múzeum főigazgatójaként és a Magyar Néprajzi Társaság főtitkáraként búcsúztattam Géza bácsit úgy, ahogy ő is elköszönt gimnáziumi tanáraitól, diáktársaitól, öregdiákoktól, barátaitól és pályatársaitól emlékezéseiben: *Sit tibi terra levis! Legyen néked könnyű a föld!*

KEMECSI LAJOS

HAGYOMÁNYÁPOLÁS, HAGYOMÁNYTEREMTÉS

Györffy István gondolatainak aktualitása

*„A néphagyomány tart meg bennünket magyarnak
s a nemzetközi műveltség tesz bennünket európaivá.”*

Az évfordulós emlékezések alkalmat adnak arra, hogy egy-egy neves ember, tudós életére ráirányítsuk a figyelmet, munkásságát számba vegyük, újraértékeljük.

A karcagi születésű Györffy István születésének 130. évfordulóján kézbe vettem könyveit és a róla szóló írásokat. A rendezvény tervezésénél az a gondolat foglalkoztatott, hogy mi újat tudnék mondani egy kiállításban. Ismét végigolvastam adatgazdag írásait egy letűnt paraszti kultúráról. Ma is lebilincselő az a stílus, ahogy a *Nagykunsági krónikát* megírta. Az, hogy ma is közel egy tucat nagykunsági néprajzos műveli ezt a hivatást, tulajdonképpen éppen ezzel az első iskoláskori olvasmányélménnyel kezdődött. De olvasnak-e ma az emberek? Elég szomorúan tapasztaltam a napokban, mikor Szegeden a megszokott könyvesboltomat és az antikváriumot kerestem. Az egyik ajtaján lakat, a másik egy pincébe kényszerülve, nejlonzacskóba bugyolált könyveivel éppen a bezárást várja. Szerencse, hogy még vannak árusok, akik kitartanak és várják, kiszolgálják a betévedő vevőt.

De van-e napjainkban érdeklődés a néprajz iránt? Ezt a kérdést már a szegedi egyetemen feszegettem a felvételi jelentkezések idején. Jómagam még akkor lettem néprajz szakos hallgató az 1960-as évek végén, amikor csak néhányan próbálkoztunk első generációs értelmiségiként e tudománnyal ismerkedni. Ott volt a tarsolyunkban a megélt paraszti múlt, amihez mindig hasonlítani tudtuk a kötelezően kiadott olvasmányokat. Tapasztalni a „paraszt” megbélyegzést, kívülről rálátni annak értékeire nem volt könnyű feladat. Ugyanakkor a mai diáknak is szüksége van arra, hogy tanárai vagy környezetéből bárki kezébe adjon egy élményt jelentő Györffy István- vagy Szűcs Sándor-féle könyvet, elvigye valaki a helyi múzeumba, tájházba, hogy meséljen neki a nagyszülő fiatal koráról és így tovább. Szükség van a közvetítőkre. Györffy István hét és fél évtizeddel ezelőtt is azt hangsúlyozta, hogy a tanár-növendékeket, a diákokat meg kell ismertetni a népi kultúra értékeivel. *„Az iskola tartósan csak arra tudja ránevelni a népet, amit az hagyományos műveltségével össze tud hangolni. A nehezen benevelhető idegen hagyomány és szellem legnagyobb értékünket, a magyar egyéniséget támadja meg és szellemi rabszolgákká, idegenlelkűekké tesz bennünket.”* A népdal-, népzene-, néptáncoktatást az óvodában kell kezdeni, a beosztó, takarékos gazdálkodásra a fiatal gazdálkodók figyelmét fel kell hívni. A népi építészek, népművészeti kör vezetői, oktatói számára megfelelő szakanyagot kell biztosítani. A magyar néphagyomány értékeinek megőrzése a nemzeti kultúra, a nemzeti művelődés

megújulásának a kulcsa. Ehhez pedig kellene a megfelelő intézmények (múzeumok, egyetemi tanszékek, egyéb oktatási és tudományos intézetek). Működési feltételeik biztosítása állami feladat. Az emberi erőforrás és erőfeszítés megvan, hiszen az említett szegedi látogatásomkor éppen egy népes gimnazista csoportnak tartott figyelemfelkeltő előadást egy fiatal oktató. Hogy hányan jelentkeznek majd közülük néprajz szakra, csak később derül ki. Bízunk benne, hogy az itteni tanszék nem jut a pécsihez hasonló oktatás-szüneteltetési állapotba.

Induljunk ki a mai helyzetünkől, amire ma is aktuális Györffy megállapítása: *„Valami alacsonyrendűség vett erőt rajtunk. Nem becsüljük azt, ami a miénk. Kapva kapunk mindenben, ami idegen, ami »európai«. Pedig Európa nem arra kíváncsi, hogy átvettünk-e mindent, amit az európai műveltség adhat, hanem, hogy mivel gyarapítottuk az európai művelődést.”*

De szükség van-e napjainkban a nemzeti kultúra megújulására, a népi hagyományok éltetésére? Erre igen a válaszunk. A megújulást pedig tiszta forrásból kell merítenünk. Melyek ezek az elemek, amelyekhez nyúlhatunk? Györffy István ennek bő tárházát mutatja meg a *Néphagyomány és nemzeti művelődés* című programadó művében. A nemzeti nyelvvel kezdi. *„A magyar nyelv fennmaradását a magyar népnek köszönhetjük [...] A tanítókat, tanárokat, lelkészeket pedig a nyelv helyes értékelésére kellene nevelnünk. [...] Aki a néppel bänni akar, annak tudnia kell a nyelvét, ismernie kell a nép egész életét, lelki világát.”*

Számtalan példát idézhetünk Györffy István művéből, amelyek már vagy megvalósultak az ő és kortársai, tanítványai, tisztelői munkája nyomán. Felhívja a figyelmet a paraszti gazdálkodás támogatására, magyar tájfajták bankjának létrehozására, a tanya értékeire, a népzene, népművészet, népszokások, népi ételek kultúraközvetítő szerepére Európában és a nagyvilágban. Szorgalmazza az oktatási és tudományos intézetekben a vidékkutatást és a nemzeti kultúra népszerűsítését. Györffy István gondolatai ma is időszerűek.

A magyar nép tudósának munkássága is hozzájárult ahhoz, hogy napjainkban számosan vannak, akik a hagyomány megőrzését, újraélesztését fontosnak tartják. Munkájukkal igen fontos küldetést vállalnak, legyenek ők néprajzosok, tanárok, civil szervezetek tagjai, vagy települések, intézmények vezetői, bárki.

A múlt és a jelen bemutatása vezérelvet követve rendeztem meg Györffy István születésének 130. évfordulójára *A nemzeti művelődés megújulása* című emlékkiállítását. Jó szívvel ajánlom a tárlatot minden érdeklődő figyelmébe. Merítsenek belőle erőt nemzeti kultúránk megőrzéséhez és önbecsülésünk erősítéséhez! *„A néphagyomány tart meg bennünket magyarnak s a nemzetközi műveltség tesz bennünket európaivá”* – szól Györffy István üzenete a mai emberhez is.

Köztársasági elnöki megnyitóbeszéd a XIX. Csángó Bálon*

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Nagy Bercel az imént visszakalauzolta Önöket az időben. Engedjék meg, hogy néhány személyes megjegyzést én is hadd fűzzek a korábban elkészített köszöntőmhöz.

Talán ennek a 20 évvel ezelőtti találkozásnak is köszönhető, hogy Bercel 1998 és 2002 között, amikor én parlamenti elnök voltam, a munkatársam lett, és segítette a munkámat négy éven keresztül.

Amikor készültem erre a találkozóra, látván, hogy mi is lesz a mai este témája, hogy a tavalyi lakodalmas után most a „babalátó”, én is visszarepültem – legalábbis képzeletben – az időben, és elgondolkodtam azon, hogy amikor 1996-ban Bercelékkal találkoztam, nekünk már három gyermekünk volt, de a legnagyobb is még csak éppen általános iskolás, a legkisebb még csak hároméves. Ma pedig már mind a három nagykorú.

Még egy személyes megjegyzés: engedjék meg, hogy megkülönböztetett tisztelettel köszöntsem Colleen Bell nagykövet asszonyt és kedves férjét. Remélem, nem sértek semmiféle diplomáciai protokollt, ha elárulom Önöknek, hogy amikor nagykövet asszony két héttel ezelőtt átadta megbízólevelét, akkor én arra biztattam, hogy a Magyarországon eltöltendő négy esztendő használja ki arra is, hogy minél alaposabban ismerje meg azt a sokszínű kultúrát, többek között azt a népi kultúrát, amivel Magyarország és a magyarság rendelkezik. Nagyon szépen köszönöm nagykövet asszonynak, és örülök annak, hogy ezt az invitálást elfogadta, és ilyen nagyon gyorsan, kedvezően reagált rá.

Végül az utolsó megjegyzésem a köszöneté. Köszönet mindazoknak, mindenkinek, aki az elmúlt 19 esztendőben segített abban, hogy ez a kezdeményezés hagyománnyá váljon.

Nos, tisztelt Hölgyeim és Uraim!
Kedves első és sokadjára bálozók!
Kedves Fiatalok!

Egy híján húsz esztendeje immár, hogy Budapesten nincs báli szezon Csángó Bál nélkül. A 19 esztendeje biztató, értékes és érdekes kezdeményezés mára évtizedes hagyománnyá érett.

---

* Elhangzott 2015. február 7-én a budapesti Petőfi Csarnokban. A bálon a moldvai és a gyimesi vendégek a *radina* (a gyermekágyas asszony meglátogatása) szokását mutatták be.

Olyan alkalommá vált, mint amikor távol élő testvérek adnak egymásnak randevút, hogy a találkozásból, az együttléteből erőt, reményt, jókedvet merítsenek. Jó, hogy így történt. Mert amikor itt találkozunk, nemcsak a közösséghez tartozás örömét érezhetjük át, hanem sok mindent abból, amit önismeretnek, önbecsülésnek hívnak.

Sokan mondják, hogy a globalizáció nem kedvez a nemzeti kultúráknak. De ha itt körbenézünk, pláne, hogyha látni fogjuk a színpadi produkciókat, könnyen beláthatjuk, hogy tévednek, akik így gondolják. A nemzeti összetartozás, a nemzeti kultúra épp úgy nem lehet divatjamúlt, mint ahogy a testvéri szeretet sem lehet az. Magyarságunkat az anyatejjel szívjuk magunkba. Magyarul lenni annyi, mint magyarul gondolkodni, magyarul imádkozni, magyarul vallani szerelmet, magyarul becézni gyermekeinket. Ebből fakad érzelmi világunk minden rezdülése, ez ad keretet gazdag és sokszínű kultúránknak.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

A mai estén köszöntsük szeretettel a Csángóföldről érkezőket és általuk minden szülőföldjén élő csángó testvérünket! Isten hozta az anyaország fővárosába a műsorban fellépőket, akik ezúttal a gyermekáldáshoz kötődő hagyományok világába kalauzolnak el minket.

Azt kívánom, hogy a most felnövekvő nemzedékek tagjai megőrizve és megújítva adják tovább azt az egyedülálló kulturális kincset, amit szüleik is nagyszüleiktől és dédszüleiktől örökölték. Őrizzék meg a táncokban, népszokásokban, hagyományokban rejlő páratlan gazdagságot! És őrizzék meg a mesék szépségét, igazságát, mindazt, amit szüleiktől hallottak egykor. Köztük azt a gyimesi mesét, amelyben három testvér beszélget.

Hárman voltak testvérek: Köd, Szél, Becsület.

Egyszer azon tanakodtak, ha elveszítenék egymást szem elől, hogyan találkozhatnának újra.

Köd így szólt:

– Ha engem elveszítenétek, semmit ne búsuljatok! Megkaptok jókor reggel a patak fejibe és este a völgyeken.

– Ha engem egyszer elveszítetek – szólt Szél –, semmit ne féljete! Megkaptok a hegyeknek a tetején és minden sarokélen.

– Rám jól ügyeljete! – szólt Becsület. – Mert ha engem egyszer elveszítetek testvérek, soha többet ezen a világon meg nem kaptok.

Érezzék jól magukat ezen a páratlannak ígérkező estén!

Mindnyájuknak felhőtlen szórakozást kívánok!

MINDENFÉLE

Meglalkult a Nemzetstratégiai Kutatóintézet

A Nemzetstratégiai Kutatóintézet (NSKI) a magyar kormány, ezen belül a Miniszterelnökség Kiemelt Társadalmi Ügyekért Felelős Helyettes Államtitkárságának háttérintézménye. Küldetése a nemzet újraegyesítését – modern, 21. századi eszközökkel – szolgálni, ahogy az a jelmondatában is áll, felelősséggel és hűséggel.

Az intézet a létrehozásáról szóló 346./2012 (XII.11.) Kormányrendelet alapján a magyarság kiemelkedő szellemi és tudományos eredményeinek, hagyományainak, társadalmi és gazdasági helyzetének elemzésével, kutatásával, ennek keretében a nemzeti fenntartható fejlődéssel, a nemzeti erőforrásokkal, a nemzeti társadalmi megújulással, a határon túli nemzetrészekkel és a kormány normatív határozatában meghatározott egyéb területeken végrehajtott kutatások, elemzések lefolytatásával foglalkozik. Kiemelt célja a kárpát-medencei társadalmi-gazdasági és kulturális tér és a határokon átnyúló nemzeti összetartozás erősítése, egyes kiemelt célcsoportok körében kutatások, felmérések lefolytatása. Az NSKI az említettek mellett kiadói feladatokat is ellát az elvégzett kutatások, elemzések, tanulmányok nyilvánosságra hozatala céljából. Mindezen tevékenységek a Kárpát-medence országaiiban széttagoltan élő magyarság szülőföldön való megmaradásának elősegítését, nemzeti összetartozás-tudatának erősítését célozzák.

*Szász Jenő elnök a Kárpát-Haza Galéria megnyitóján
(Fotó: Nadas Zsófia)*

Az intézet a magyar örökség korszerű újrafogalmazását, a magyar jövő tudatos kiépítését igyekszik a maga eszközeivel segíteni. Ennek érdekében elsődleges feladata a hazai tudományos műhelyek eredményeinek összehangolásával meghatározni a kárpát-medencei magyar közösség jövőjét, kijelölni a kapcsolódó stratégiai célokat. Az intézmény kutatási programjait és feladatait a hazai és a külföldi magyar nemzet egészére kiterjesztve, kárpát-medencei hálózatokat építve valósítja meg; deklarálta a kormányzati, nemzeti fejlesztési döntéshozatalban közvetlenül hasznosítható alkalmazott kutatásokat végezve.

Az intézet két fő szervezeti egységre: két szakmai igazgatóságra tagolódik. A Nemzeti Integrációs és Kárpát-medencei Hálózatfejlesztési Igazgatóság feladata a nemzeti integráció jövőképközpontú, összehangolt fejlesztési rendszerének (Kárpát-haza Fejlesztési Hálózat) létrehozása és működtetése. Tevékenységének középpontjában összefüggő kárpát-medencei rendszerek és programok kezdeményezése, a tervezési, együttműködési és finanszírozási feltételek megteremtése áll. Fontos feladata az ezt szolgáló uniós fejlesztési források felhasználásának szakmai koordinációja.

A Kutatási, Stratégiai és Koordinációs Igazgatóság a jövőképezérelt nemzetstratégiai közgondolkodás erősítése, a tervezési, értékelési és monitoringrendszer kialakítása, valamint a kiemelt nemzeti integrációs feladatok szakmai koordinációja mellett – döntés-előkészítő feladatkörének megfelelően – javaslatokat, háttéranyagokat készít, emellett szakmai konferenciákat szervez, gyűjti a jó gyakorlatokat és gondoskodik azok kárpát-medencei disszeminációjáról.

Az igazgatóság 2014. évi kiemelt projektje a *Külföldi Magyar Ifjúságkutatás – 2014* volt, melynek keretében összetett, kvalitatív és kvantitatív módszertan ötvözésével vizsgáltuk meg a külföldi magyar ifjúság megmaradásának jogi környezetét, nemzeti identitását, az asszimilációra ható tényezőket, a magyar nyelvű oktatás helyzetét, a munkába állás és az önszerveződés lehetőségeit az egyes régiókban. Az idei évben az ifjúságkutatási vonalat folytatjuk Kolozsváron, Európa Ifjúsági Fővárosában, ahol egy kvantitatív felmérést végzünk az ott tanuló magyar egyetemisták körében.

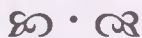
A Felvidéken a Selye János Egyetem működését és lehetséges fejlesztési irányait feltérképező programunk, a *Felvidéki Magyar Felsőoktatási Tudás-transzfer* zajlik, de dolgozunk egy, az erdélyi szórványterületek magyarsága iskolai útvonalainak feltérképezésén alapuló kutatás előkészítésén is.

Az intézetben több néprajzos végzettségű munkatárs dolgozik. A 2015. augusztus 31-i állapot szerint – ábcrendben – Bali János, Hajdu Ágnes, Komáromi Márton, Schwarcz Gyöngyi és Sepsiszéki Nagy Balázs, akik mindannyian az ELTE-n végeztek. Az NSKI megalakulásától kezdve keresi a kapcsolatot a magyar néprajztudomány intézményeivel. A Néprajzi Múzeummal 2014. március 5-én, ünnepélyes keretek között megkötött Stratégiai Együttműködési Megállapodás keretében, az NSKI szakmai partnerként vett és vesz részt az állandó kiállítás megújításában, a 2015. évi néprajzos muzeológus-továbbképzési konferenciában és az Átány-kutatásban, melynek része az Átány-trilógia harmadik idegen nyelvű kötetének magyarul történő megjelenítése. Az NSKI részt vállalt a Skanzen Galériában nyílt Kallós Zoltán életmű-kiállítás létrehozásában is. Szakmai konferenciáinkra rendre meghívjuk az MTA BTK Néprajztudományi Intézet vezetőit, munkatársait is. Egyebek mellett az NSKI támogatta az ELTE Néprajzi Intézetének kárpátaljai szakmai kirándulását 2013-ban, illetve 2013 után 2015-ben a kárpát-medencei magyar néprajzhallgatók hagyományos Balatonakalin rendezett konferenciáját.

Az intézet elkötelezett a Kárpát-medence magyar nyelvterületének népi kultúrája iránt, így számos programunk és rendezvényünk kapcsolódik így módon is a magyar néprajzhoz. Minden évben részt veszünk a martonvásári *Magyar Népdal Napján*, segítséget adunk a jászberényi Papp Imre és Péterbence Anikó házaspár törekvéseihez a moldvai csángó kultúra közvetítésében. Olyan hagyományos falusi közösségek kutatásában működünk közre, mint a dél-hevesi Átány vagy az udvarhelyszéki Énlaka. Idén nyáron egy átfogó, a Gyergyói-medence egészére kiterjedő kutatást indítottunk el.

Az intézet idén, a névadó halálának 125. évfordulója alkalmából indította útjára Erdélyben az Orbán Balázs Akadémiát, melynek bejelentésére az április 17. és 19-e között, Székelyudvarhelyen rendezett *Orbán Balázs Emlékünnep-ség* adott alkalmat, ahol a meghívott előadók között Borsos Balázst és Pozsony Ferencet is köszönthettük.

BALI JÁNOS
HAJDU ÁGNES

Vizuális dokumentumok gyűjtése

Tisztelt Tagtársak, Kedves Barátaink!

A Magyar Néprajzi Társaság megalapításának 125. évfordulója jó alkalmat ad arra, hogy összegyűjtsük a Társaság történetével, életével kapcsolatos vizuális dokumentumokat, archív fénykép- és filmfelvételeket.

Kérjük a Tisztelt Tagtársakat és más olvasóinkat, hogy akik ilyen témájú (közgyűlések, vándorgyűlések, könyvbemutatók, ünnepségek és egyéb rendezvények, portrék stb.) fényképekkel, esetleg film- vagy videófelvételekkel rendelkeznek, szíveskedjenek a Magyar Néprajzi Társasággal vagy a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumával felvenni a kapcsolatot, és a felvételeket adatokkal (készítő, szereplők, a készítés helye, ideje, alkalom) együtt az Archívumba eljuttatni.

Lehetőség szerint eredeti felvételeket vagy nagy felbontásban digitalizált képeket várunk.

Kapcsolat:

Kalina Veronika, neprajzitasasag@gmail.com, tel.: 2691272
Csorba Judit, csorba@neprajz.hu, tel.: 4732415

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:
JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.